cogito

SENCER DİVİTÇİOĞLU

osmanlı beyliğinin kuruluşu

YKY

SENCER DİVİTÇİOĞLU • OSMANLI BEYLİĞİNİN KURULUŞU

YKY

OSMANLI BEYLİĞİNİN KURULUŞU

Prof. Sencer Divitçioğlu bilimsel yaşamında kırk yıl iktisat teorisiyle uğraştıktan sonra, on altı yıldır tarihle didişiyor. Yani, sosyal bilim kulvarında güncelden geleceğe doğru koşarken, birdenbire geri dönüp, güncelden geçmişe doğru koşmaya başlıyor. Doğrusu, bu tersine koşunun pek de beyhude olduğu söylenemez. Çünkü diyor, "böylece 'tarihsel konuşmalar' yerine, 'konuşulan tarih' üzerinde konuşmaya koyuldum." Nitekim okur, yazarın *Kök Türkler* (1986), *Nasıl Bir Tarih?* (1992), *Oğuz'dan Selçuklu'ya* (1994) ve gözden geçirilmiş ikinci baskısı elinizde olan, *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu* (1999) adlı kitaplarını okumuşsa, bunların başka bir retorikle yazılmış olduklarını gözlemleyecektir.

SENCER DİVİTÇİOĞLU

OSMANLI BEYLİĞİNİN KURULUŞU

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları 1302
Cogito - 89

Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu / Sencer Divitçioğlu

Kitap Editörü: Korkut Tankuter

Genel Tasarım: Faruk Ulay
Kapak Tasarımı: Nahide Dikel
Baskı: Şefik Matbaası

1. Baskı: İstanbul, Aralık 1999
ISBN 975-363-547-8

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 1999

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
http://www.shop.superonline.com/yky
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

Sual: Derviş! sen bu geçmiş
tevarihleri kendü
tevarihüne zamm etmeğe sebep ne?

Cevap: İki vechten ötürü. Biri bu
kim ben geçmiş tevarihleri
müteala edip hakikati bildim
ve biri dahi benüm tevarihümü
bildürmektür."

Âşıkpaşazâde
Tevârîh-i Âl-i Osman

İÇİNDEKİLER

Önsöz • 9
İkinci Baskıya Önsöz • *13*
Giriş • 15

I. Ön-Osmanlı Tarihi • 19
A- Osmanlı Efsane-Tarihi: Süleymanşah • 19
B- Osmanlı Efsane-Tarihi: Kayı mı, Yoksa? • 26
C- Ön-Osmanlı Aksiyomatik Sosyal Yapısı • 30

II. Osmanlı Tarihine Başlangıç • 40
A- Osmanlı Kuruluş Toplumunda Zümreler • 40
1- Ulu Bey • 42
2- Ertuğrul'un Uruğundan Beyler (İç-Beyler) • 52
3- Gaziler, Alpler ve Türkmen Savaş Beyleri • 54
a) Gaziler • 54
b) Alpler • 56
c) Türkmen Savaş Beyleri • 58
4- Ahiler • 59
5- Abdallar ve Bacılar • 61
a) Abdallar • 61
b) Bacılar • 66
6- Türkmen Göçer-Evleri • 68
7- Rum Köylüler • 71
8- Sonuç • 73
B- Osmanlı Toplumunda Sınıflar • 73

III. Osman ve Orhan Beyler • 78
A- Osman Bey'den Kesitler • 78
1- Osman: Av(cı) Başı • 78
2- Osman: Delikanlı • 79
3- Osman: Kıyıcı (ya da *Fratricide*) • 80
4- Osman: Serkeş • 81
5- Osman: Kılıç ve Maşrapa • 82
6- Osman: Köylüler *versus* Tekfurlar • 85
7- Osman: Üleştiren • 86
8- Osman: Eşitler Arasında Birinci • 88
B- "Big Man" Paradigması • 92
1- Ulu Bey Osman • 94
2- Osman Bey Yortuyor • 97
C- Orhan Bey (de) Yortuyor • 100

IV- Osmanlı (Beylik) Devleti • 110
A- Devlet: Statu nascenti • 111
B- Osmanlı (Beylik) Devletinin Formelleştirilmesi • 116

Açmalık- 1: Tarihten Gelen Devlet • 123
1- Kök Türk Devleti • 125
2- Karahanlı Devleti • 127
3- Selçuklu Devleti • 128

Açmalık- 2: Asya (Osmanlı) Üretim Tarzına Değgin • 131

Ek: Dumézil'in Üçlü İşlev Varsayımı • 136

Sözlükçe • 138
Kaynakça: Osmanlı Tarihleri • 139
A- Osmanlı Tarihi • 140
B- Antropoloji vs. • 151
Dizin • 155

Önsöz

Bu kitap sizi Osmanlı kuruluş toplumunun doğrularına (*truth, vérité)* değil, bu toplumun tarihine götürecektir. Onu okurken ne Söğüt yaylalarında ne de Bursa sokaklarında dolaşacaksınız. Bırakın Osman ve Orhan beyleri görmeyi, onları tanıyanlarla bile konuşamayacaksınız. Maalesef, gezintinizin alanı sadece tarih kitaplığının raflarıyla sınırlı kalacak. Âşıkpaşazâde'yi, *Anonim*'i ve Neşrî'yi hatmedeceksiniz. Gibbons, Wittek ve Köprülü okuma listenizde olacak; İnalcık, Beldiceanu, Ocak, Zachariadou ve Kafadar ise danışmanlarınız. Fakat bu tarihçilerden hiçbiri size Osmanlı toplumunun doğrularını gösterip, tam olarak anlatamayacak. Anlatamayacak; çünkü, ilk Osmanlı Tarihleri *(Tevârîh-i Âl-i Osman)* ancak 15. yüzyılda, Ahmedî, Şükrullah, Oruç, Âşıkpaşazâde ve *Anonim* yazarının kroniklerıyle ortaya çıkmıştır; kuruluş döneminden, aşağı-yukarı, bir yüzyıl sonra. Bu saptama, kuşkusuz, onların 14. yüzyılda elden ele dolaşan, ama sonradan bir daha geri gelmemek üzere yitirilen bazı *menakıbname ve gazavatnameleri* görmüş olduklarını yadsımaz (Âşıkpaşazâde tarafından okunduğu bilinen Yahşı Fakıh'ın menakıbnamesi gibi). Söylemek istediğim sadece şudur: Osmanlı kuruluş toplumu hakkında *birincil kaynaklardan* (~olgulardan) yoksunuz, onlar ilelebet kaybolmuşlardır. Öyle ise, bu tarihi yazarken özgüllükle *ikincil kaynaklardan* (Âşıkpaşazâde, *Anonim* gibi) yararlanmalıyız (ve de onlar üzerine kurulan *üçüncül kaynaklardan:* Wittek, İnalcık gibi).

İkincil kaynaklar, ister istemez, birincillerin yorumlanarak yinelenmişleridir. Pekiyi ama, bu saptama bizleri Osmanlı kuruluş toplumunun doğrularından ıraksatmaz mı? Evet ve hayır. Çün-

kü, bu durumda, olgular her ne kadar yorum-olgulara dönüşmüşse de, kaybolan menakıbname ve gazavatnamelerin yazıldığı dönemde dahi yazarlar, gözleri önünde cereyan eden olguları zaten yorumlayarak kaleme alıyorlardı. Daha dün bu dünyadan ayrılanlar hakkında yazılanlara bir göz atınız. Her yazar doğru diye kendi gerçeğini yansıtmıyor mu? Yansıtıyor; çünkü, yorumsuz tarih yapmak mümkün değildir.[1] Bu açıdan bakılınca birincil ve ikincil kaynaklar arasındaki fark sanıldığı kadar büyük olmaz. Birinciller yoksa, ikinciller. Bade, 5. yüzyıl Anglo-Saxon tarihini 8. yüzyılda yazmamış mıydı?

Zaten, Osmanlı ikincil kaynaklarını güvenilir belge olarak saymazsak, bu döneme ait elimizde ne kalır? Üç Bizans tarihçisi (Pachymeres, Nikephoros, Kantakouzenos) ile dört Arap gezgini, coğrafyacısı ya da tarihçisinin (İbn Battuta, al-Umari, İbn Said, İbn Haldun) bıraktıkları "devede kulak" kabilinden bilgiler. Bunlarla Osmanlı kuruluş tarihi yazılamaz. Bu durumda, ikincil kaynaklardan yararlanarak tarih yazmaya başlarız. Bunların ne kadarının, ne derecede doğruyu yansıttıkları; yani, olguların uydurulmuş mu, gizlenmiş mi ya da abartılmış mı oldukları ayrı bir konudur ki halledilebilir. Bir yol, *Tevârîh-i Âl-i Osman*'ın sunduğu olguları yorumlanmış doğrular olarak kabul edelim. Sonra, her birinin verdiği bilgileri çapraz taramalarla sınayalım. Göreceğiz ki, bu tarihler içinde/arasında Osmanlı kuruluş toplumunun "katı özü" üzerinde bir kamu duyusu oluşmuştur. Bunun dışında kalan aykırı olaylar (Ertuğrul Bey'in suret değiştirip uçması, Osman Bey'in amcasını öldürmesi gibi), Osmanlı sosyal tarihi bağlamında değerlendirilebilir. Tarihçilerin suskunlukla geçiştirdikleri olayları (Bapheus ve Dinboz savaşlarından sonra Osman Bey'in savaş faaliyetlerinin azrağa indirmesi, Osman Bey'in culüsu gibi) ise yorumlayarak irdeleyelim. Hatta, Selanik Arşipiskoposunun dediklerine bile kulak verelim. Öte yandan, İnalcık'ın ve Beldiceanu'nun başarıyla yaptıkları gibi 15.-16. yüzyıl defterolojisine başvuralım, doğruları defterlerden yakalamaya (eğer varsa) çalışalım. Dahası, mantığımızı kullanarak olgular arasındaki eşsüremli ya da artsüremli neden-sonuç ilişkilerini yeniden kurcalayalım.

Ama diyeceksiniz ki, tarih metodolojisini ne denli mükemmelleştirirsek mükemmelleştirelim, günümüz tarihçilerinin meydana çıkarttığı her bulgu, her düzeltme gene de yorum olmaktan öteye gitmez. Bu itiraza haksız diyemeyeceğim. Ancak, göz ardı edilmemesi gereken bir yanıtım var. Epistomolojik bakaçtan, tarihçi bireysel yorumdan kurtulamaz, ama metodoloji alanında yapılan ilerlemelerin tarihçiyi imgelemeden (hayal kurmak da diyorlar) vazgeçirip, gerçeğe daha çok yaklaştıracağı da kesindir.

Yeri gelmişken, ben, Osmanlı kuruluş toplumunu anlamak uğruna biraz daha ileriye gitmek, epistomolojik yorum-olgu sorununu, metodolojik "aksiyomatik olgu" düzlemine kaydırmak istiyorum. Aksiyomun sözlüklerdeki karşılığının, "bir şeyin manasını anlatan, apaçık olmasına rağmen kanıtlanmayan doğrular" olduğunu biliyoruz. Tarihte aksiyomatik-olgu yöntemini şöyle kullanabiliriz. Eğer, olgu X, y_1 ....y_n durumları için tanıklanmış bir olgu ise, tanıklanmamış olmasına rağmen bu olgu y_{n+1} için de geçerlidir. Bu yönteme çektirme *(adduction)* diyoruz. Metinde bulunan bir örnek vereyim: Türkmen boylarının kesili uruk yapısı tanıklandığına göre, tanıklanmamış olmasına rağmen, Ön-Osmanlı toplumsal yapısının da kesili olduğunu ileri sürebilirim. Sanırım, aksiyomatik-olgu yönteminin gündeme getirilmesiyle tarih disiplini kapsamında yapılması kaçınılmaz olan yorumların getirdiği sonsuz serbestlik ve dolayısıyla kaypaklık frenlenmiş olacaktır. Böyle bir yaklaşımın tarihin bilimsellik niteliğini artıracağını umarım. Aşağıda görüleceği gibi, Osmanlı efsane-tarihinin içerdiği sorunları, Osman Bey'in "dayanılmaz" yükseliş öyküsünü, Osmanlı Beyliği'nin sosyal yapısını ve bu devletin sadece tarihten-gelen-devlet olduğunu anlamak/açıklamak için hep aksiyomatik-olgular (önermeler) yönteminden yararlandım. Dikkat edilirse, bu tür sorunların irdelenmesi aslen devlet, başkan, boy, mitoloji, savaş, ulca, tarikatlar vs. gibi antropolojik kavramların kullanılmasıyla mümkündür. Ne ki, tarih yaptığıma göre bu kavramları tarih kavramlarıyla kaynaştırmalıydım da. Nedir bu tarih kavramları? Zaman, mekân, eşsürem-artsürem, olgu, durağanlık-değişme ve benzerlik-ayrılık vs. Her iki alanda bulunan bu kavramları öğür edip, tutarlı bir mantık çerçevesinde çatmak bizi tarihle antropoloji arasında bir yere getirir. Buna antropolojik-tarih diyorlar.

Bu yaklaşımın sesi bazılarına nahoş gelebilir. Ama ne yapalım ki, 21. yüzyıla girerken gerek doğa ve toplum bilimlerinde, gerek sanatta paradigmalar hızla yıkılıyor, yerine sürgit yenileri geliyor. Örneğin, iktisat biliminde hızlı paradigma değişmelerini yansıtan şu anekdota kulak veriniz (Dr. Deniz Gökçe'den özetle aktarılmıştır):

> "Harry Markowitz, 1950'lerin sonunda Chicago Üniversitesinde doktora sınavına girer. Jüride M. Friedman ve J. Marchak gibi çığır açan iki ünlü iktisat profesörü vardır. İlk sözü Friedman alır: "Harry, tezin matematiğiyle ilgili bir sorun göremiyorum. Ancak benim çok ciddi bir sorunum var. *Bu bir iktisat tezi değil, bir matematik tezi de değil, hatta bir işletme tezi bile değil.* Bu yüzden sana iktisat doktorası veremiyorum" (italik benim).
>
> Not: Markowitz bu teziyle finans iktisadında *Portföy Teorisi* denilen teorinin temellerini atmıştı ve bu nedenle iki meslektaşıyla birlikte 1990 Nobel İktisat Ödülü'ne layık görülmüştü.

Tabii ki, bu kıssa iktisat bilimiyle ilgilidir, bazı tarihçilerin bunu umursayacaklarını sanmam.

Önsözde söyleyip metinde uygulamaya çalıştığım tarih bilgisi, tarih epistomolojisi ve tarih metodolojisi arasındaki girift ilişkilerin uyumlu, tutarlı ve anlamlı olup olmadığını okur değerlendirecek. Sonuç ne olursa olsun, benim yapabileceğim fazla bir şey yok: "Karınca kararınca"

Mayıs, 1996
Podima
Sencer Divitçioğlu

DİPNOT:

1 Realist eğilimli bir tarihçi sadece kroniklerle ilgilenir. Tarihler kaydedilir, karşılarına da olaylar. Asla, sekemeçlerle gelen olaylar hakkında "nasıl" diye sorulmaz. Ama, onu okuyan başka bir tarihçi soru sormaya başlarsa yorum yapılmıştır bile.

İkinci Baskıya Önsöz

Kitabın ikinci baskısı, hemen hemen, birincinin aynıdır. Bundan dolayı bu önsözde ancak bir çift laf edebilirim. İlki şu: Bitinya gibi Bizans İmparatorluğu'yla Germiyan Beyliği arasında adeta *no-man's land* addedilen bu bölgede, Osman Bey'in ortaya çıkışını "gökten zembille inmeye" bağlamak, Osmanlı Tarihlerinde zaten bolca bulunan ve çözümleri beklenen muammalara bir de yenisini eklemek anlamına gelmez mi? Bölgedeki siyasal erk boşluğunu, ilkin ilki olarak neden Osman Bey kahramanlıkları sayesinde ele geçirmiş olsun? Belki bu bölgede *circa* 1282-1288, Osman Bey ayarında başka savaş beyleri de birbirlerine yağı olarak bağımsızca at oynatıyor, kendi *oikomen*'lerinde hüküm sürerken, Bitinya topraklarını yağma ediyor ve köyleri haraca bağlıyorlardı. Bu tahmini doğrulayan ve hatta savaş beyleri arasından Osman Bey'in sivrilip ötekilerini elediğini bildiren bir metin Spandounes'in eserinde vardır. (*İleride*: III-A.8). Ona göre, adı geçen dönemde bu yörede dört tane savaş beyi bulunmaktaydı. Bunlardan ikisi tanıdık Osman Bey ile Köse Mihal'dir. Öbür ikisi ise, adları söz konusu dönemle bağdaşmayan iki Türk beyidir (Evrenos ve Turahan beyler). Sanırım, Spandounes'in aktardığı bilgi şu aksiyomdan dolayı doğrudur: "Siyasal erk boşluğunun olduğu bir ortamda boşluğu sahiplenmeye talip adaylar birden fazladır" (eğer, aday bir olsaydı, erk sahiplenilmiş olurdu).

Kitapta, işte bu aksiyomdan yola çıkarak, *Tevârîh-i Âl-i Osman* sayfaları arasından adları bilinmeyen iki savaş beyinin kimliğini teşhis etmeye çalıştım.

Bu önsöze ekleyeceğim ikinci husus "özür dilemeyle" ilgili. Birinci baskıda, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş sürecinde, adla-

rıyla önemli sosyal olayları çağrıştıran, Karacahisar ile İnegöl, Bilecik, Yar Hisar ve Yenişehir gibi hisar ve kasabaların kronolojik anılışlarında, birkaç kez, takdim–tehir hatası olmuştur. Eski okurlardan, elinizdeki baskıda düzeltilmiş olan bu ciddi hataları bağışlamalarını rica ederim.

Eylül 1999
Demirciköy
Sencer Divitçioğlu

Giriş

Osmanlı Beyliği'nin kuruluş öyküsünü anlatmak, anlatılanları dinlemek, dinlenilenleri yorumlamak ve yorumlananları tekrar anlatmak, Osmanlı tarihiyle uğraşan bütün tarihçilerle[1] bazı sosyal bilimciler (*Asya Üretim Tarzı* tartışmalarını hatırlayınız) için her vakit vazgeçilmez bir tutku olmuştur. Hatta bu sonuncular arasında kimileri bu tarihi ikinci kez anlatmaktan kendilerini alamamışlardır. Bunlardan birisi de benim (1967, 1969). Bağışlana...

Evet, bu kitapta Osmanlı Beyliği'nin kuruluş öyküsünü yeniden anlatacağım. Bu işe girişirken ne tarihçilerin aşağıdaki dipnotta değindiğim tezlerini sorgulayıp eleştireceğim, ne de 1965'li yıllardan beri sürüp giden Osmanlı toplumu ve Asya üretim tarzı hakkında yapılan tartışmalara ilişeceğim. Zaten, eski kitabımı bile yeniden okumaktan çok, onu yeni bir görüşle donatıp, eksiğini gediğini tamamlamayı yeğlerim. Bu davranışla, belki de kendim dahil, bütün tarihçi ve sosyal bilimcileri eleştirmiş oluyorum. Kötü niyet değil, olabilir. Türkmen tarihçi Annanepesov Murat'ın dediği gibi ne de olsa "tarih kişisel bir sorundur (efendim)".[2]

Kişisel Osmanlı Beyliği tarihine girmeden önce bu alandaki belgeler hakkında ne düşündüğümü bir kez daha belirteyim.

Osmanlı toplumunun başlangıç tarihi aslen kökenleri benzer *menakıbname*lerde yatan, *Tevârîh-i Âl-i Osman* denilen kroniklerin sunduğu belgelerden oluşur. Bunların en iyi temsilcileri Âşıkpaşazâde'ninki ile Giese'nin yayımladığı *Anonim*'dir. Bunların üzerine kurulan bütün kroniklerde, bazen birinin ver-

diği bilginin öbürlerindeki kayıp halkayı tamamladığını, bazen de kimi paragrafların hepsinde tıpatıp aynı olduğunu gözlemliyoruz. Ne var ki, verilen bilgilerin birbirlerini ciddi olarak yadsıdıklarına pek rastlanmaz. Âşıkpaşazâde ve *Anonim*'de verilen tarihler ve adı geçen toponomiler arasında belki yanlışlar bulunabilir, anlatılarda esgeçilen, küçümsenen, abartılan ve hatta uydurulan olaylar olabilir. Fakat bütün bunlar, Osmanlı kroniklerinin bir katı öz etrafında oluşup geliştiği gerçeğini inkâr ettiremez. Kafadar da aynı kanıdadır (1995).

> "On beşinci yüzyıl Osmanlı tarih metinlerini, ne erken yüzyılların tarihsel gerçeğini anlamak için bir garanti olarak sunmalı, ne de onların geçerliğini sorgulayıp, hemen sıbıtmalıdır. Sistematik kuşkuları içeren eleştirel okumalar, apaçık tarihsel çarpıklıkların altında yatan anlamlı olan doğruları ortaya çıkarabilir. Sorun, topyekün yadsımaya başvurmadan ve aralarında ayrım gözetmeden, Osmanlı kroniklerini karakterize etmektir."

Bilgilerimizin sınırı içinde her Osmanlı tarihi tarafından ortaklaşa kullanılan bir eksen Yahşı Fakıh'ın *Menakıbname*'sidir. Onun, Orhan Bey'in imamı İshak Fakıh'ın oğlu olduğu biliniyor. Âşıkpaşazâde 1413 yılında Gebze'den geçerken ağır hastalanıyor ve onu Yahşı Fakıh evinde konuk ediyor. Âşıkpaşazâde, kitabı orada görüyor ve okuyor. Nekahat döneminde kitabı istinsah etmiş olmalıdır. İşte, ol kitaptır ki, (galiba) anonim ya da değil, bütün *Tevârîh-i Âl-i Osman*'a (bundan böyle TAO) dayanak olmuştur.

Başlarken, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu hakkındaki bu çalışmanın kronolojik aylanının nasıl belirlendiğinden kısaca söz edeyim: Osmanlı Beyliği'nin kuruluş öyküsüne efsanevi Süleymanşah'la başlayıp, Osman (c. 1290-1324) ve Orhan beylerle (1324-1362) devam edeceğim. Ancak, hem Edirne'nin fethi (1361) gibi siyasal, hem de devşirme örgütünün kuruluşu gibi sosyal iki önemli olaya tanıklık etmiş olan Murad I dönemini de kısmen bu çalışmaya katacağım.

NOTLAR

1 Bu tarihçiler arasında belli başlıları şunlardır. Sadece hatırlatmak üzere kaydediyorum: İlk elde Gibbons (1968: 1916) var. Ona göre, Türk-Rum karması, fakat Müslüman bir "ırk" Osmanlı Devletini yaratmıştır. Giese (1924) ise, devletin kuruluşunu bölge ticaretiyle zanaatini elinde tutan ahi örgütlerinin yaygın iktisadî faaliyetlerine bağlar. Arkanis (1947), Bursa'nın fethiyle birlikte Osmanlılar'ın sosyal gelişmeyi sağladıklarını, hele İznik ve İzmit'i aldıktan sonra, Bizans bürokrasisinin yardımı sayesinde devleti pekiştirerek Trakya'ya geçtiklerini söyler *(ben görmedim.* Zikreden: Kafadar 1995, p. 24). Wittek'e göre (1966: 1938), kuruluşta asıl etken olanlar iktisatçı ahiler değil, inanç sahibi gazilerdir. Gaza ve fetih Osmanlı tiresini göçer topluluktan devlet-li bir topluma dönüştürmüştür. Köprülü (1984: 1938, 1959) için Türk olan her şey; Selçuklular, Kayı boyu, devlet aygıtı, uçlar, gaziler, ahiler, abdallar, ulema vs. hep birlikte Osmanlı Devletini kurmuştur. Barkan'a göre (1942), kolonizatör dervişlerin yurt tutma arzuları, Osmanlı ilinin korunarak ve örgütlenerek genişlemesine neden olmuştur. Akdağ (1959), kuruluşu açıklamak üzere özgül bir "Marmara İktisadi Birimi" kavramını Osmanlı tarih yazınına getirmiştir. Varolduğu sanılan bu özgül birim Osmanlı Devletinin oluş ön-koşulunu hazırlar. Werner'in (1986) anlatısı biraz Köprülü'nünkine benzerse de, onda gazilerin, ahilerin vs. birer sınıf olarak ele alınışı, analizi Marksistleştirir. Ne yazık ki, analizde bu sınıfların nasıl bir arabağıntıyla topluma dürtü sağladığı açıklanmaz. İnalcık'ın (1980) makalesinde, yoğun Türkmen nüfusuyla onların gaza ülküleri, *via* ulca ve köle almak, devletin kuruluşunun temel nedenidir. Görüşleri (1973, 1994) içerisinde değişmemiştir. Oysa, 1999 makalesinde, Hoca'nın *Tevârîh-i Âl-i Osman*'ın sunduğu metinler arkasında gizlenmiş anlam kümesini, yeni bir paradigmayla sökmeye çalıştığına tanık oluyoruz. Lindner (1983), al baştan, Gibbons'a döner. Ona göre Osman, Türk, Rum vs. karışımı bir boyun başkanıdır. Bu boy serpilecek, devleti kuracaktır. Beldiceanu (1984) kuruluş öyküsüne, açık seçik, Bizans'ı da katar. Türk cephesinde, Türkmen'in savaşçılık gücü ve beylerin askerî yetenekleriyle Bizans cephesinde, Ortodoks-Katolik çatışmalarının yarattığı menfi ortam, Türkler lehine gelişecek, Osmanlı Devletinin kuruluşuna zemin hazırlayacaktır. Emecen (1994), tekrar Köprülü'ye dönüş yapar. Aynı anlatı tarzı yinelenmiş, fakat analizin niteliği yenilenmemiştir. Kafadar (1995) ise, konuya yeni bir soluk getirir. Ardışık dönemlere göre yaptığı analizde, Osmanlı kuruluş toplumunu oluşturan farklı öğeleri dinamik bir süreçte birbirine bağlamayı becermiş ve böylece tarihsel yorumu tekdüzelikten kurtarmıştır.

2 *Türkmenistan Bilimler Akademisi* üyesi. Kişisel sohbet.

I
Ön-Osmanlı Tarihi

Süleymanşah'la başlayan ön-Osmanlı tarihi, tarihle değil, efsane-tarihle ilgilidir. Ama gene de efsane, bir yandan, dolaylı olarak, geçmişteki doğruları yakalamaya vesile olurken, öte yandan, tarih-tarihin başlangıcında sorulabilecek birçok soruya yanıt verebilir. İnalcık, tarih araştırmalarında efsanenin önemini şöyle belirtiyor:

> "Tarihi tarih yapan güçler arasında inanç sistemleri ve efsaneler gittikçe daha ciddi olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda efsane bir realitedir. Kahramanlar ve büyük işler efsanelerden doğar. Bunları tanımayan tarihçi, tarihi anlayamaz. Efsane, belki içeriğiyle değil, tarihin yürütücüsü ve yaratıcısı olarak maddi hayat hırsı kadar gerçektir. (1994, s. 3.)

Nitekim, Osmanlı tarihçileri (TAO) için efsanevi Süleymanşah, geçmişteki İznik Selçuklu Sultanlığı'nın kurucusu olurken, aynı zamanda, gelecekteki Osmanlı Beyliği'nin kurucularının atası olacak ve böylece Selçuklu-Osmanlı uzantısını açıklığa kavuşturacaktır.

A- Osmanlı Efsane-Tarihi: Süleymanşah

Gerek Ertuğrul'un babası olduğunu sandığımız Süleymanşah hakkında, gerek onun sanlık olduğu rivayet edilen Kayı boyu hakkındaki bilgilerimiz hiçbir tarihsel malzemeyle

donatılmış değildir. Bu efsane-tarihin ancak 15. yüzyılda kurgulanıp ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak, "her efsanenin tarihsel bir dayanağı vardır" aksiyomundan yola çıkarak, Süleymanşah hakkındaki efsane geleneğini irdelemek yararlı olabilir. Böylece, efsaneyle tarih arasındaki eklemlilik ortaya serilir.

Ön-Osmanlılar'a özgü bu efsane-tarihe kısaca değinelim. Özetle, Neşrî'yi izliyorum: Ertuğrul'un babası Süleymanşah'tır. Elli bin göçer-evin beyi olup, Selçuklu Sultanı Alâeddin I zamanında (?) Moğol ordularının önünden sıvışıp, Anadolu'ya girmiştir. Erzurum ve Erzincan yörelerinde yazın yaylayıp, kışın kışlarlardı. Belli, yeni yerlerinden pek hoşnut kalmamışlardı ki, bir gün Halep yoluyla eski yurtlarına dönmeye karar verdiler. Caber Kalesi dolaylarına geldiklerinde Fırat'ı geçmek isterken Süleymanşah'ın atının ayağı sürçtü, Bey nehre düşüp boğuldu. Dört oğlu vardı: Sungur Teğin, Gün Toğdu, Ertuğrul ve Tündar. İlk iki kardeş dönüşü yeğleyip, İran'a doğru at sürdüler. Ama, Ertuğrul'la Tündar Rum içine varmaya kararlı idiler. Yanlarında dört yüz göçer-evlik bir Türkmen topluluğu vardı. Şu ya da bu vesileyle Söğüt'ü kışlak, Domaniç Dağı ile Ermeni Beli'ni kendilerine yaylak edindiler.

Wittek haklıdır (1966). Osmanlı'nın atası Süleymanşah, aslında, 1075-1086 yılları arasında İznik'te hüküm süren (ilk Anadolu Selçuklu Devleti) Arslan İsmail Yabgu'nun oğlu Kutalmış oğlu Süleymanşah'ın efsaneyle dirilen suretidir. Oğlu, Kılıç Arslan I atıyla geçerken nasıl Habur ırmağında boğulmuşsa, bu efsanevi Süleymanşah da atıyla Fırat'ı geçerken düşüp boğulmuştur[1] (Aksa/Genç & Uz. Sultanın tuzağa düşürülerek boğulduğunu söylüyor). Yani, Anadolu Selçukluları'nın tarihinin başlangıcı, Osmanlı toplumunun kuruluş efsanesini yaratmıştır. Anadolu Selçuklu Sultanlığı'yla başlayan tarih, efsane biçimine bürünerek Osmanlı İmparatorluğu'nu yaratacaktır. Tarih efsane, efsane tarih olmuştur. Bu yoruma karşı yapılacak "efsanenin 15. yüzyılda uydurulduğu" itirazı tabii ki meşrudur. Efsanevi Süleymanşah'ın İznik devletinin, iki yüz yıl boyunca belleklerde taşınmış olduğunu nereden bilebiliriz? Belki de biliriz...

Kutalmış'ın dört oğlu vardı. (*Text/Jacobs*'a göre beş); Süleymanşah, Mansur, Alp İlik ve Devlet (Dolat). Süryanî Mikael'den (Mich. le Syr. 1963) kaynaklanan Cahen'e göre (1964), Kutalmış daha Kuzeybatı İran'da bulunurken, İsmailiye mezhebini seçmiştir.[2] Onun da amcazadesi İbrahim Yınal gibi Türkmen yanlısı ve vargısal olarak devlet karşıtı olduğu tahmin edileceğinden İslam içindeki batınî tarikatlara eğilim duyması normaldir. Ve zaten bellidir; oğullarından Alp İlik ve Dolat, Şoklu Bey'e kanıp, Mısır Fatımî (Şiî) Devletine tabi olmak üzere, Suriye Selçuklu emiri Atsız'a karşı ayaklanmışlardı. Ancak, savaşta yenilen bu iki şehzade Atsız tarafından Melikşah'a teslim edilmiştir (Sevim 1990, s. 24). Akıbetleri meçhuldur. Fakat, dört kardeşin İsmailiye'yi, seçmiş olduklarına değgin başka örtgün bir haber daha vardır. Süleymanşah'ın on iki oğlu vardır (on iki imam gibi). (Mich. le Syr.). Bu son kronikçi onun hakkında başka bilgiler de verir:

> "Alp Arslan, Süleymanşah'ı Kapadokya ve Marmara Ülkelerine yolladı.[3] Ona kendini sultan ilan etme hakkını verdi. Süleymanşah yaklaştıkça Bizanslılar kaçtılar. O, İznik ve İzmit'i fethetti. Halk üzerinde başatlık kurdu. Bunu işiten Bağdat Halifesi ona alem ve değerli eşyalar gönderdi; taç yollayıp onu Sultan ilan etti. Böylece Türklerin, biri Horasan'da, öteki Bizans'ta iki hükümdarı bulunuyordu" (*ibid*).

Süryanî Mikael'in Sultana atfettiği ad kesinlikle Alp Arslan değildir. Çünkü, Arslan İsmail Yabgu oğlu Kutalmış'ı öldüren ve dört oğlunu zindana atan Alp Arslan'ın ta kendisidir. Dört kardeş ancak Melikşah döneminde serbest bırakılmışlar ve Sultanın izniyle Yabgulu (yoksa Yıva mı?) Türkmenlerinin bulunduğu Suriye'ye geçmişlerdir (O. Turan 1971, s. 45). Bundan sonraki olaylar yukarıda söylediğim gibi gelişmiş, Adsız'ın başarısından sonra hüsrana kapılan Sülaymanşah, yanındaki Yabgulular'la birlikte Batı Rum'a göçmüştür (*ibid*).

Anna Komnena (1987 p. 129) 1075 yılında onların Boğaziçi'nin Anadolu yakasında görünmelerini şöyle anlatır.

> "Allahsız Türkler, Marmara bölgesini mekân tutmuş olarak karşımıza çıktılar. Doğuyu yöneten Süleymanşah İznik dolaylarında otağını kurdu. Sultanlık bu kentte idi. Böylece, bütün Tinya ve Bitinya Süleymanşah'ın yağmacılarına açıldı. Atlı ya da yaya ilgarlar yaparak Boğaz kıyısındaki Damalis (Kadıköy?) köyüne kadar yayıldılar. Pek çok ulca aldılar, fakat denizi aşmaya cesaret edemediler. Bizanslılar onların karşı kıyıdaki köy evlerinde ve kutsal binalarda fütursuzca yatıp kalktıklarını görüp, dehşete düşüyorlardı."

Dediğim gibi, bu olaylar 1075 yılında başladı. Fakat, Bizans'la yapılan 1081 antlaşmasından sonra Türkler sınır olarak belirlenen Dragon (Dragos?) suyunu bir daha aşmadılar. Bu arada, Süleymanşah'la ağabeyi Mansur arasında çıkan anlaşmazlık da, Melikşah'ın gönderdiği Porsuk Bey'in Mansur'u öldürmesiyle atlatıldı (Sevim 1988, s. 84). Ancak, Antalya-Halep ekseni üzerinde gelişen siyasal çatışmalar 1084 yılında Süleymanşah'ı İznik'i terk etmeye zorladı. Geride Ebul Kasım'ı bıraktı. Bu sonuncusu, onun yokluğunda, hem İzmit'i yeniden ele geçirdi, hem de Gemlik Körfezi'nde bir donanma inşa etmeye kalkıştı. Kendisinin Çaka Bey ve Trakya Peçenekleri'yle ittifak kurmak istediği söylenir. Onun çevirdiği bütün dolaplardan haberdar olan Bizans İmparatoru, pek olasıdır ki, İran Selçuklu Sultanı Berkyaruk'a haber salarak, Ebul Kasım'ın yok edilmesini istemiştir. Sultan bu ricayı hemen yerine getirdi; Emir Bozan onu boğuverdi. Ancak, Türkmenler Ebul Kasım marifetiyle gemicilik sanatını öğrenmişlerdi. Ulubat ve Gemlik hâkimi İlhan adında Hıristiyan bir emir, usul usul, donanmasını inşa edip duruyordu (Anna Komnena p. 210-211). Bunlar, Bitinyalı ilk denizci Türkmenler'dir.

Bu olayların, hemen hemen, on yıl ardından (1097) Haçlı ordusu İznik'ten geçti. Şehir, onlar tarafından, Süleymanşah'ın oğlu Kılıç Arslan I, Malatya'da sefer halinde iken alındı. İznik'i zapdedenler, aslında Bizans ordusunda paralı asker olarak çalışan Peçenekler'dir. Alınan esirler arasında Sultanın hatunu olan Çaka Bey'in kızı (ya da kız kardeşi) da bulunuyordu (Anna Komnena 1987; Kurat 1987; Demirkent 1996). Bizans İmparatoru ona çok iyi muamele edip, kocası dönene kadar İstanbul'da ağırladı (Runci-

man 1986 I., 140). Ayrıca, Sultan Kılıç Arslan I hakkında şu haberi vermeden edemeyeceğim. "Sultanın gerçek payitahtı çadırından ibaretti" (*ibid* s. 144) deniliyor. Orhan Bey de bu tarihten iki yüz küsur yıl sonra Bursa'da çadırda yaşayacaktır (*ileride*: s. 71).

Birinci Haçlı seferlerinin anonim tarihçisi de İznik şehrinin 1097 yılında Türkmenler'in elinden alındığını söyler (Brehier 1924). Şehrin kuşatılması tam bir hafta sürmüştür. Anonim yazar, ayrıca bir haftalık yürüyüşleri esnasında Türkler'in Haçlıları devamlı izlemiş olduklarını kaydeder.

> "Bizimkiler şaşkınlıkla bu kadar Türk'ün, Arap'ın, Sarazen'in[4] ve başkalarının (ve sonradan ekliyor S.D.), İranlıların, Paulicianlar'ın, Anglikanlar'ın nereden çıktıklarını birbirlerine soruyorlardı. Bütün bayırlar, tepeler, çataklar ve ovalar bu afaroz edilmiş halkla doluydu (*ibid* p. 47).

Yazar ayrıca Türkler'in üç yüz altmış bin kişi olduğunu eklemiş. Bu rakam abartmalı olsa bile gösteriyor ki zikredilen tarihlerde uç bölgelerinde yoğun bir Türkmen kütlesi bulunuyordu.

11. yüzyıl sonu İznik Selçuklu Sultanılığı'nın tarihçesini bitirmeden önce şu hoş öyküyü anlatayım. Öykünün adı tarafımdan uydurulmuştur: *Tövbe Etmeyen Rahibe.*

> "İznik çatışmasının her iki taraf için (Türkmenler ve Haçlılar) sakinleştiği bir anda kentin teslim olup olmayacağı görüşülürken, birçok Hıristiyan esir geri döndü. Bunların arasında Trier'li, St. Mary Manastırı'na bağlı bir rahibe vardı. Rahibe, Cizvit Pierre'in bozguna uğrayan ordusundan esir alındığını ve bir Türk'le tiksindirici ilişkiye zorlandığını söylüyordu. Rahibe, ufak iniltiler içinde işlediği günahları anlatırken gözü birden, İsa'nın askerlerinden soylu biri olan Ascha Kalesi'nden Henry'ye takıldı. Onu tanımıştı. Gözyaşları içinde ona seslenerek, günahlarından arındırılması için kendisine yardımcı olmasını rica etti. Adam da onu tanıdı, bahtsızlığına üzüldü ve Sayın Bishop Lord Adhemen rahibeyi tövbe etmeye davet edene kadar, bütün yakarıcı ve

> acındırıcı kelimeleri kullanarak, Dük Godfrey'i onu bağışlamaya ikna etti. Sonuçta, bu mundar ilişkiye giren rahibe hakkında olumlu karar alınınca, onun Türk'le olan ilişkisi affedildi.
>
> Ancak, ertesi günü, rahibeyi iğfal eden Türk'ten bir haberci gelerek, bir sürü vaatlerden sonra, rahibeden bu günahkâr ilişkiyi sürdürmesini rica etti. Türk onun güzelliği karşısında aşktan yanıp tutuşuyormuş, eğer kendisine geri dönerse ona birçok armağan verecek ve hatta kendi dinini değiştirip Hıristiyan olacakmış. Bu sözlere kanan günahkâr kadın, adamın yalvarıp yakarmalarına dayanamayıp, yasak aşkına kavuşmak üzere geri döndü. Bu öyküyü anlatanın dediğine göre, rahibe isteyerek Türk'e kaçmıştı. Fakat, sebebini kimse anlamadı." (Albert of Aachen, Historia Hierosolymitina 1989) (*ileride*: s. 48).

Anlamadı değil, anlamak istemedi; çünkü, bir Türk'e gönül vermek günahtı ya da *vice versa*.

Bu kısa eyleşmeden sonra asıl soruya geliyorum: Osman Bey, doğup büyüdüğü bu topraklar üzerinde yaşayan insanların (ya da atalarının) iki yüz yıl önce İznik Selçuklu Sultanı olan Süleymanşah'la oğlu Kılıç Arslan I'in Türkmenlerinden indiğini ya da onlarla soydaş olduğunu bilmiyor muydu? Sanmam; çünkü, "Osmanlılar Bursa ve İznik'i zaptettikleri vakit orada üç kuşaktır yaşayan pek çok Müslüman (Türk) bulmuşlardı" (Gibbons'ın cümlesini, "Türk" ekleyerek kullanıyorum. (1968 p. 15). Yoksa, Süleymanşah efsanesi, 15. yüzyıl gazavatnameleriyle TAO tarafından biraz tarih, biraz hayal gücü, biraz da pohpoh karışımı olan düzmece belgeler marifetiyle mi derlenip, biz gelecek kuşaklara sunulmuştur. Bu son almaşığın kabul edilmesi zordur. Ben, değil Osman Bey'in, bütün Bitinya Türkmen halkının İznik, Selçuklu ve Süleymanşah olgusundan haberdar olduğundan eminim. Zira, Yazıcıoğlu Ali'nin, Selçuklu tahtına aday olan İzzeddin Keykâvus'un kardeşi Rükneddin Arslan'a yenilişinin ardından geçirdiği serüvenlerle ilgili olarak verdiği bilgilere göre (Desai 1968; Wittek 1952; İnalcık 1963), Bitinya Türkmenleri bu tarihi biliyorlardı. Bu bilgileri derleyeyim.

Savaşı kaybeden İzzeddin Keykâvus Antalya'ya kaçar. Oradan İmparator Michael Palaiologos VIII'e mektup yazıp, sığınma hakkı talep eder. Öneri kabul edilir. İzzeddin, çoluğu çocuğu ve Rum asıllı anasıyla bir kadırgaya biner ve İstanbul'a doğru yelken açar. İmparator onu coşkuyla karşılar. "İkisi her gün iyş-ü işrete meşgul olur"

Subaşısı Ak Bahadur'la son veziri Oğurlu da onun arkasından İstanbul'a gelmişlerdir. Bir gün İzzeddin, İmparator'un huzuruna çıkarak şu ricada bulunur: "Biz Türk taifesiyiz. Bize Anadolu'da bir yurtluk verseniz de uruğumuza bağlı Türkmen-evlerini oraya getirip, yaylayavuz ve kışlayavuz" Tarihçi Gregoras'a göre İmparator, "Çocukluğundan beri saray adabıyla yetişen ve vilayetlere hükmeden böyle bir insana toprak vermek demek, daha şimdiden kuşkuyu ve korkuyu davet etmektir", diye düşünür ve hık mık ettikten sonra onlara Dobruca'yı yurtluk olarak verir. Bunun üzerine Keykâvus, el altından Anadolu'da kendisine bağlı Türkmen obalarına haber salar; onlar da hemen yola çıkıp, kışlak bahanesiyle bir süre İznik'te kalırlar. Hatta, *buralarının kendi öz kışlakları olduğunu söyleyip, sahiplik taslarlar.*

Bu arada, İzzeddin Keykâvus, Bahadur ve Oğurlu, imparatoru tahttan indirmek üzere plan kurmaya başlamışlardır bile... Ne var ki, plan hemen anlaşılır. Bahadur ve Oğurlu'nun kafaları kesilir ve Keykâvus'un iki oğlu bir kaleye tıkılır... Hikâyenin bundan sonraki bölümü beni ilgilendirmiyor, yalnız şunu ekleyeyim; Keykâvus'un Türkmenleri Gagavuz Hıristiyan Türklerinin ataları olmalıdır.

Bu belgeden tek bir anlam çıkar: İzzeddin Keykâvus Bizans imparatorunu kullanacağını düşünerek, kendine bağlı Türkmenlere güvenip, Konya Selçuklu Sultanlığı'na karşı İznik'te yeni bir sultanlık kurmak hevesindeydi. Pekiyi ama 1261 yılında, hemen gelecekteki Osmanlı ilinin göbeğinde cereyan eden bu olayları Osman Bey nasıl bilmeyebilirdi? Ayrıca, Osman Bey Karacahisar'ı zaptettikten sonra, Yenişehir'i başkent yapıp kendi adına hutbe okutmak istediğinde, imamın "Selçuklu Sultanından icazet almak gerekir" sözüne kızarak "ve ger (Sultan) bu vilayete ben onlardan öndin geldim der ise Süleymanşah dedem ondan evvel geldi" (Âşıkpaşazâde s. 103) demesi onun

Anadolu'da ilk Selçuklu Sultanlığını kuran Süleymanşah'ın varlığından haberdar olduğunu göstermez mi? O. Turan da aynı kanıdadır (1971 s. 81).[5]

B- Osmanlı Efsane-Tarihi: Kayı mı, Yoksa?

Osmanlı toplumunun ön tarihindeki ikinci sorun Osmanlı'nın Kayı boyundan inip inmediğidir. Şimdilik bu soruyu bir yana bırakıp, onların efsanevi soy kütüğünde kişi adı olarak zikredilen, fakat aynı zamanda tanıdık bir boy adı olabilen adları saptayalım.

Dikkatli bir göz, Âşıkpaşazâde, Nişancı Mehmed Paşa, Bayatlı Mahmud oğlu Hasan, *Anonim*, Oruç Bey, Neşrî, Hoca Sadeddin Efendi ve Müneccimbaşı Ahmed tarihlerinde bulunan Osmanlılar'ın soykütüğünü tararken[6] Oğuz boy adlarından olan Bayundur'un üç (Âşıkpaşazâde, *Anonim*, Oruç Bey), Töger'in iki (Âşıkpaşazâde, Oruç Bey), Kayı'nın altı (Âşıkpaşazâde, Neşrî, Bayatlı, *Anonim*, Nişancı Mehmed Paşa, Hoca Sadeddin Efendi), Çavuldur'un üç (Bayatlı, Neşrî, Ruhî), Salgur'un dört (Bayatlı, Neşrî, Ruhî, Hoca Sadeddin Efendi), Todurga'nın bir (Hoca Sadeddin Efendi), Eymür'ün bir (Neşrî: Cem Keymür?) kez kullanıldığını görür.

Bayundur, Töger, Kayı, Çavuldur, Salgur, Todurga ve Eymür(?), hepsi de Oğuz Konfederasyonuna bağlı boylardır. Hadi, Kayı'nın 15. yüzyılda uydurulup bu boylara eklendiğini düşünelim; öteki Oğuz boylarının Osmanlı'nm karışık atalarından olduklarını *a priori* reddebilir miyiz? Ayrıca Osmanlı tarihçileri tarafından soykütüğüne dahil edilen (Âşıkpaşazâde, Neşrî, Ruhî, Hoca Sadeddin Efendi, Müneccimbaşı) Yimek~Yamak ~ Kimek federasyonunu ihmal edebilir miyiz? Bu sonuncuların bir federasyon olup, 11. yüzyılın sonuna dek Oğuz ilinin hemen kuzeydoğusunda yaşadıkları saptanmıştır. Kaşgarî (Divan, Atalay; Dankoff) onlardan bahsettiği gibi, Gardızî (/Martinez 1982) bu federasyon içindeki boyların adlarını bile verir. Bunlar arasında Kıpçak, Bayundur[7] ve Tatar, Anadolu Beylikleri vesilesiyle tanıdığımız boylardır.

Şimdi, gene biraz eyleşmeye izin verile. Osmanlılar'ın güney komşusu Germiyan Beyliği'dir. Germiyanlar'ın ilk yerleşme yerlerinin Malatya ve dolayı olduğu, 13. yüzyılın ortalarında Selçuklu Sultanına destek verip, Baba İshak İsyanı'nın bastırılmasına yardım ettikleri biliniyor. Bu olaydan bir iki kuşak sonra Kütahya'yı geçip, Germiyan uç beyliğini kurmuşlardır. Bunların Harzem kökenli oldukları, bölgede Horzum adını taşıyan birçok köyden (Varlık 1974), bir sürü Horzum hassından (Uluçay 1940) ve rastlanan Horzum adlı topluluklardan (Sümer 1948) bellidir. Germiyanlar'ın Harzem'den göç edip geldiklerini bildikten sonra bunlara Kıpçak (ya da Kuman) denilebilir mi?

Cahen'in (1978-1988) onları Türk ve Kürt karışımı bir topluluk olarak görme eğilimi vardır. Belki de, Malatya'nın eski adı olan Germenik'ten (Abu'l Farac II 258) esinlemiştir. Ne var ki, aynı kökten türetilmiş ya da değil, Karadeniz kıyılarındaki Kıpçak şehirlerinin birçoğunun adı da (Yabugerman, Akçagerman gibi) "german" adıyla biter. *Codex Cumanicus* (Grön./ Ayt.) ve *Kıpçak Sözlüğü*'nde (Top.) German-Kermen, şehir, kasaba anlamına gelir. Pek olasıdır ki, göçebe Türkmenler şehirleriyle ünlü Harzemli Kıpçakları görünce onları "Germenli", daha doğrusu o çağın deyişiyle, Farsça köken sıfatı "yan"ı kullanarak, Germiyan diye çağırmışlardır. Germiyan < Germenyan değişmesi ise bir "iştikakçı" sorunudur.

Kimek federasyonu içinde sayılan Tatarlar'a gelince; bunların öteden beri Bayundur ve Kıpçaklar'la yakın bağlar içinde oldukları anlaşılıyor. O kadar ki, efsane-tarih, Süleymanşah'ın Horasan'dan Rum'a göçerken başkanı olduğu elli bin göçer-evlik topluluğun bir bölüğünün Tatar olduğunu söyler. Ama hangi Tatarlar? Bilmiyoruz. Sadece, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş aşamasında, Germenyan ili sınırları içinde bulunan Çavdar ve Bayıncar Tatarlarının Osmanlı'ya hep musallat olduğu söylenmiştir.

Toparlarsam: Efsane-Tarihe göre, Ön-Osmanlı toplumu Bayundur, Töger, Kayı, Çavuldur, Salgur, Kıpçak ve Tatar topluluklarıyla karışmış olabilir. Ayrıca, (Beldiceanu-Steinherr ile Lefort 1997) Bitinya bölgesinde Yüregir, Çepni ve Kızık adını taşıyan toponamiler saptanmıştı. Göç yolu üzerinde gerçekleşen

bu olgunun çeşitli nedenleri olmalıdır: aynı kesiden inme, dışevlilik, otlakları ortaklaşa kullanma, ortaklaşa savunma, ılgarları birlikte yürütme, aynı göç yolunu izleme gibi.

Bu konuyu biraz daha irdeliyorum: Murad II tarafından elçi olarak Karakoyunlu Beyi Mirza Cihanşah'a gönderilen *Behcetü't-tevarih* yazarı Şükrullah şöyle yazıyor:

> "Mirzaşah bana Sultan Murad'ın ahret kardeşi olduğunu söyledi ve ekledi, 'ayrıca akrabam da olur'. Akrabalığının sebebini sordum. Tarih okuyucusu Mevlana İsmail'i çağırmalarını buyurdu. Tarihçi elinde Moğol yazısıyla yazılmış bir kitapla huzura geldi. Kitaptan anlaşıldı ki, Sultan Murad'ın soyu Oğuz oğlu Gök Han (Alp), Mirzanın babasının soyu Oğuz oğlu Deniz Han'dır (Alp)"

Şükrullah'ın tanıklığı Âşıkpaşazâde'nin metinleriyle berkitilir. Osman Bey, Selçuklu Sultanına kafa tutan konuşmasında kendi soyunun Gök Han'dan indiğini söylememiş miydi? Zaten Şükrullah'ta ne Osmanlı'nın soyu olarak Kün Han'dan bahsedilir, ne de Kayı boyunun adı anılır. Üstelik, Karakoyunlu hanedanının Baranlı tiresinden (Sümer 1967) indiği de unutulmuşa benzer. Gök Han, Osmanlı'nın atasıdır. Deniz Han Karakoyunlular'ın, o kadar. Yani, her iki topluluk da, Üç Ok'un birer üyesidir.

Başka bir çalışmada (Minorsky 1953), Karakoyunlu Baranlu tiresinin ya da oğuşunun Yıvalar'la[8] ilişkisi olduğu ileri sürülmüştü. Yani, Karakoyunlular'ın ataları, Deniz Han'a sanlık, Üç Ok'tan Yıvalar idi. Pekiyi, belgeler arasında Gök Han soyundan gelen Osmanlı'nın hangi boydan doğduğunu gösterecek bir işmar yok mu? Ufak da olsa, var.

TAO'ya göre, Osmanlı'nın efsanevi soykütüğünde, "Gök Han" alt-boyuna bağlı olarak, sadece Bayundur ve Çavuldur boyları zikredilmiştir. Bayundur'u zikredenler Âşıkpaşazâde, *Anonim* ve Oruç Bey; Çavuldur'u zikredenler ise Bayatlı, Nişancı Mehmed Paşa ve Ruhî'dir. İmdi, Şükrullah'ın Mirza'yla konuşması eğer doğruysa, Osmanlı uruğu ya Bayundur ya da Çavuldur boyundan inmiştir. Pekiyi ama hangisi?

Uzunçarşılı'nın yayımladığı (1945, 1961, I. s. 125) Orhan Bey'e ait bir sikke üzerinde iki damga vardır: ve . Birinci damga, Yazıcıoğlu'ndaki Çavuldur damgasının tersine çevrilmişi olup, hemen hemen, onunla aynıdır. İkinci damga ise, Salgur damgasına() benziyor. O da tersyüz edilmiş gibidir. Yalgın (1943) bunu andıran şeklindeki damgayı Bursa dolaylarında bulmuştu (*İleride*: s. 91).

Osmanlı efsane-tarihinin incelenmesinden çıkarsadığım bilgilendirici sonuç şudur. Ön-Osmanlılar, Oğuz Han destanına göre, Üç Ok'un bir alt-boyu olan Bayundur, Peçenek, Çavuldur, Çepni birliği içindeki Çavuldur boyundan inen bir kesi, bir tiredir.[9] Bu uruk zaman içinde Salgur, Bayundur, Töger ve Todurga boylarından kız alıp, kız vermiş böylece aralarında "bağır beşik" ve "dünür beşik" (Clauson 1972) ilişkileri doğmuştur.

Özetleyeyim: Osmanlı ön-tarihi, 11. yüzyılın sonunda, Kutalmış oğlu Süleymanşah'ın kendi uruğu ve Yabgulu'larıyla batıya göçüp, İznik'i Selçuklu Sultanlığı'nın (ilk) merkezi yaparak, Bitinya'da il tutmalarıyla başlar. Bu bölge Manuel Komnenos I zamanından beri Eskişehir üzerinden gelip geçen ardışık Türkmen-Oğuz, Kıpçak, Tatar tire ve konatlarının istilasına uğramıştır. Bu göçler arasında en iyi bilinen İbn Said'in (Cahen 1968) bahsettiği Paflogonya'ya yerleşen yüz bin çadırlık Türkmen kütlesidir. Zaten, Khoniates'in anlattığı kadarıyla daha 12. yüzyılda bile Türkler Sakarya bölgesine sızmışlardı (Khoniates 1995 s. 21). Bu göç dalgalarına bir de Cengiz Han'a karşı gelen Tatar ve Moğolları da katmak gerekir. Bütün bu göçer-evli halk Tinya, Misya ve Bitinya bölgelerine yayılmış, ta Ceiküs (Bakır) çayına kadar Anadolu'nun kuzeybatı bucağını kaplamıştır (Vryonis 1975). Bu arada, Bizanslılar tarafından bölgeye binlerce çadır Alan, Peçenek ve Kuman toplulukları gönderilerek iskân edilmişlerdir. Ayrıca, dışevlilik ya da ihtida yoluyla Türkmen'le karışan Rum köylüyü unutmamalıyız. Bu amorf etni iki yüz yıllık bir süreyle, Türkmen akınlarına ve Haçlı ordularının yıkıcılığına uğrayarak bunları sineye çekmiş, kendi boy düzenini bir daha kurmamak üzere, kesilere ayrılmış ve Bizans'la Anadolu Selçukluları ve İlhanlı Devleti arasında *no-mans-land* olmanın verdiği bağımsızlıkla dingin bir hayat tarzı sürdürmeyi kabul etmiştir.

C- Ön-Osmanlı Aksiyomatik Sosyal Yapısı

TAO'ya göre Osman Bey'in babasının adı Ertuğrul'dur. Ancak, tarihsel belgeler onun sanlık olduğu ne boyun, ne tirenin, hatta ne konatın adını verir. Kendisinin toplum içinde hangi statüde olduğu da bilinmez. Oysa, efsane tarihten sıyrılıp, Osmanlı tarihinin başlangıç noktasına adını atmak için etnolenguistik beraberliğin (terim: Khazanov 1983) antropolojik tanımını vermemiz gerekiyor. Onun toplumsal ve siyasal yapısı nasıldı? Beylerin siyasal otoritesi gevşek mi, yoksa sıkı mıydı? Beylerin toplum üzerinde cebir uygulama hakkı var mıydı?

Hemen söyleyeyim ki bu tür bir arayış "bir bilinmeyeni başka bir bilinmeyenle çözmek" değildir. Osmanlı toplumunun Ertuğrul dönemindeki toplumsal ve siyasal yapısını bilmemekle beraber, Türkmen toplumlarının bu bağlamdaki karakteristikleri hakkında oldukça bilgimiz vardır. Örneğin, ilk elde Kaşgarî'ye (*op.cit*) başvurabiliriz. Ona göre, "Oğuz ya da Türkmen boylarının sayısı yirmi dört ya da yirmi ikidir" Bunlar asal bölüklerdir (boy) "Bu bölüklerden oymaklar (tire) çıkmıştır" Bölüklerin (herhalde oymakların da) adları onları kurmuş olan eski dedelerinin adlarından alınmıştır. Durum, 11 yüzyılda ne ise, 15. yüzyılda da aynıdır. Şahin'in yaptığı bir çalışmaya göre (1983-87), o yüzyılda Anadolu'daki Türkmen tireleri de adlarını böyle alıyorlardı. Çekürlü, Esenlu, Karahacılu gibi. Üstelik, göçler, istilalar, kangütme, evlenmeler, ittifaklar gibi etkenler Türkmen boyları içinde/arasında kesilenmenin (*segmentation*) sürgit artmasına neden oluyordu. Bu tür bir topluma Evans-Pritchard'dan (1968) beri "kesili toplum" denilmektedir. Kesili toplum kavramı siyasal antropolojiye yepyeni bir yaklaşım getirmiştir (Bakınız: Dumont 1971). Şöyle ki, bu toplumlarda siyasal dengenin kuruluşu ve durmukluğu (istikrar) ne toplum başkanına, ne kurumlara ne de yargıya havale edilmiştir. Yani, toplumda cebri uygulayacak üstün bir siyasî, idarî ve adlî erk bulunmamaktadır. Bunların yerine, değişik kesilerin, birbirlerine karşı kullanma yetkisine sahip oldukları potansiyel şiddete başvurma mekanizması, toplumdaki güç dengesini sağlamaktadır. Bu nedenle, kesili toplumun siyasal yapısı toplumda baş-

kanlığın ortaya çıkmasını önler ya da hiç olmazsa bey kavramını zayıflatır ve gevşetir, seçimle gelmiş olsa bile. Dediğim gibi, siyasal ve adlî dengeyi sağlayan sadece kesilerin kendi onurlarını korumak gayretidir. Bu uğurda şiddete başvurmaktan çekinmezler. Şiddet derecesinin tavanını kangütme, tabanını kesinin yokolma korkusu belirler. Bununla birlikte, bu toplumlarda kesili uruklar arasındaki her an ortaya çıkması beklenen şiddet olaylarını hafifletecek, bastıracak bazı kurumların da yaratılmış olması doğaldır. Bunlar "kutsal uruklar"dır ve toplumdaki bütün uruklar tarafından arabulucu olarak kabul edilirler. Bu yüzden sevilir ve sayılırlar.

Teori bu haliyle Gellner'e (1981, 1990) aittir. Bonte de (1979) onu kıyısından köşesinden geliştirmiştir. Ne var ki, teori Maşrik göçebe Arap toplumları için algılanmıştır. Acaba, Türkmen toplumları için de geçerli midir?

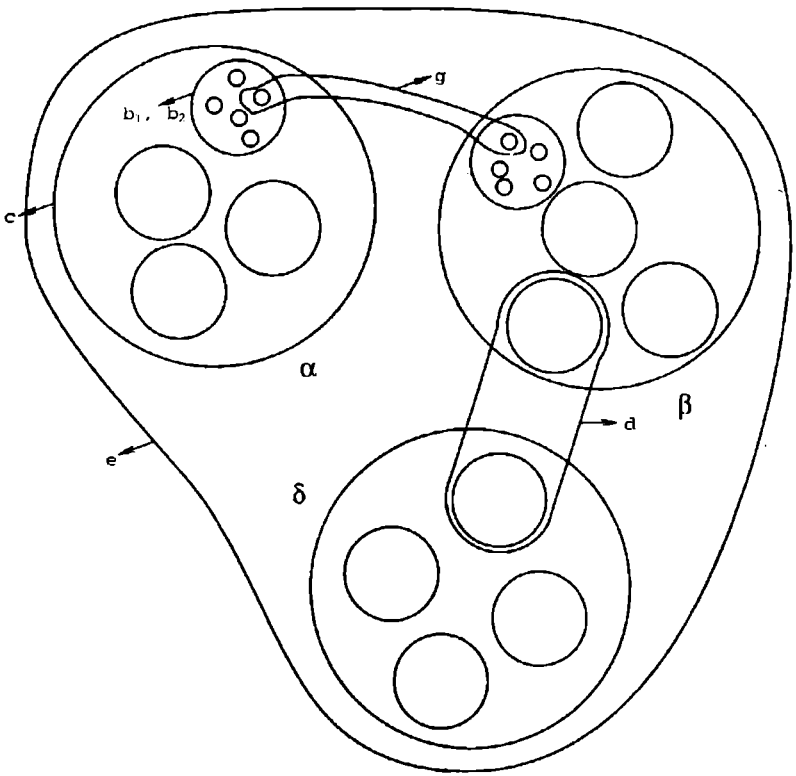
Vambery (1987), 1864 yılında bugünkü Türkmenistan'ı ziyaret etti. Bölgenin antropoloji, siyaset ve iktisat konularının tümüne eğildi ve bize Türkmen boyları hakkında paha biçilmez bilgiler verdi. Onun saptamalarına göre 1864 yılında Türkmen halkı şu boylardan oluşuyordu: Çodor, Ersarı, Alieli, Kara, Salar (Salgur), Sarık, Teke, Gökhan ve Yamut. Bu boyların kesilenmiş uruk yapısını sergilemek üzere kırk, elli bin çadırlık Yamut boyunu örnek olarak alacağım. Onu incelememin ayrı bir sebebi daha var: Bu boy, 1971 yılında Irons (1975) tarafından ciddi bir antropolojik saha araştırmasına konu edilecektir (*İleride*: Salgur-Yamut ilişkisi için bak:).

Boy	Alt-Boy	Tire
Yamut	1. Atabay	Sehene
		Dungurcı
		Tana-Kısarka
		Kese
		Temek
Yamut	2. Caferbay	
	a. Yarali	İri Tomaç
		Zizil Sakallı
		Arıg Köseli

	b. Nurali	Çokkan-Borkan
		Onuk Tomaç
		Hasan-Kululu-Kör-Pantolek
Yamut	3. Şeref-Cuni	
	a) Gürgen	Karabölke
		Teveci
		Telgay-Cafir
	b. Khiva	Öküz
		Salak
		Uçkak
		Kocuk
		Mesrik
		İmreli
Yamut	4. Oğurcaklı	Semedim
		Giray-Terekeme
		Nedin

(Vambery 1864 p. 272-3)

Türkmen Yamut boyunun sosyal yapısının kesili uruk sistemiyle ilgili olduğu açıktır; boy, alt-boylara ayrılmıştır, alt-boylar da tirelere. Durum, Göklen, Ersarı, Salgur, Teke vs. Türkmen boylarında da aynıdır. Hepsi de kesili uruk karakteri gösterir. Fakat, esefle söyleyeyim ki, Oğuz-Türkmen-Türk topluluklarının sosyal, iktisadî ve siyasî örgütleniş biçimine değgin bilgilerimiz tamamen pusludur. Ya kaynaklar yanlış terimler kullanmışlardır ya da çağdaş tarihçiler önlerine gelen her toplumsal birime "oymak", "oba" ya da aşiret, kabile diyerek işin içinden sıyrılmışlardır. Bu pusu kısmen dağıtabilmek umuduyla aşağıdaki *nomenclature*'ü çizip, kullanıyorum (Şekil 1).

Şekil-1

(Şekil-1)'de aksiyomatik bir Türkmen topluluğunun içtimaî-iktisadî-siyasî *nomenclature*'ü çizilmiştir. Açıklıyorum:

a) Aile (Türkçesi kesin değil. Belki kün, belki beşük): Bir çadırda yaşayan dede, nine, baba, ana ve bekâr çocuklar.

b_1) Oğuş (*clan*, aşiret): Aynı uruğa bağlı (aynı kesiden inen) yakın akrabalar birliği. Amca, kardeşler (ağa, ini), onların karıları ve yeğenler (*ego* aile).

b_2) Oba: Oğuşların beraberce kurdukları iktisadî birim.

c) Tire: Aynı kesiden olan oğuşların (obaların) sosyal birliği.

d) Alt-boy (*sub-tribe*): Tirelerin boy içinde kurdukları özgül birleşmeler.

e) Boy (*tribe*, kabile): Bütün tireleri kapsayan sosyal birlik.

f) Ok (Moğolca ulus, federasyon): Siyasal boy birlikleri.

g) Konat (*band*): Değişik oğuşlardan ayrılıp kurulan küçük savaşçı öbek.

h) Budun (kavim, halk): Önceleri boy birliği olarak kullanılan, fakat aynı zamanda halk demek olan terim.

(Şekil-1)'i açıklamadan önce "kesili uruk" sisteminden ne anlaşıldığını belirteyim. Bu urukların atauruk, atayerli ve dışevlilik kalıpları içinde yaşadıklarını varsayıyorum; Kök Türkler gibi (Divitçioğlu 1986). Baba (A) ölünce erkek çocukları (B, C) babayı ata kabul edip, birisi (A,B), öteki (A,C) uruğunu kurar. Her ikisinin de ikişer erkek çocuğu olsun: (D, E) ve (F, G). Şimdi (D)'nin kuracağı uruk (A,B,D), (E)'nin kuracağı uruk (A,B,E) olacaktır. Aynı şekilde, öteki oğlanın kuracağı uruklar (A,C,F) ve (A,C,G) olur vs. Böylece uruklar yatay olarak yayılırken, düşey olarak sarkarlar ve şurası önemlidir ki, kesili uruklar arasında kur (*rank*) farklılaşması olmaz, hepsi birbirine eşittir. Bu husus onları "konik" uruklardan ayırır (Sahlins 1968). Koniklerde öncel kuşaklar ardıllardan üstündür. Bundan dolayı toplumda başkanlık sistemi gelişebilir.

Bu açıklamanın ardından (Şekil-1)'e yeniden göz atalım. (a) ailesiyle birlikte çadırda yaşayan bir hayvancı-göçebedir. Etrafında onunla beraber oba (b_2) içinde yaşayan oğullarından, torunlarından, amcalarından, yeğenlerinden oluşan bir oğuşu

(b_1) vardır. Bu topluluk hem iktisadî, hem de akrabalık bağları üzerine kurulmuştur. Hepsinin ortaklaşa iktisadî çıkarları aynıdır, hepsi bir atadan kesilenerek inmiştir. Doğallıkla, bu obaların yanıbaşında onlarla birlikte yaşayan, hayali ya da gerçek aynı atadan inmiş başka oğuşlar da vardır. Bu tür kesilenmiş oğuşlar birliğine tire diyoruz. Tireler birleşince (c) boyu olur. Türk ve Türkmen *nomenclature*'ünde boyun bir siyasal birlik olduğuna katılmıyorum. Çünkü, oğuşu ve tireyi yaratan ön-koşulların hepsi boyda vardır. Boy tireyi, tire oğuşu kapsar ya da *vice versa*. Sanırım, sadece, boylar arasında birlik demek olan okun(f) siyasal bir niteliği vardır. On Ok, Üç Ok ve Boz Ok gibi. Moğolca karşılığı ulus olmalıdır (Çağatay ulusu gibi). Konat'a (g) gelince: Bu kelime her ne kadar, Kaşgarî'de "birbirine dayanan insan öbeği" demekse de, Türkçe'de *band*'ın karşılığı olmadığından, ("çete" sözcüğü aynı anlamı vermiyor) onun yerine konat kullanmakta tereddüt etmedim. Budun~bodun, boyun çoğul şekli olduğundan, hem boylar hem de halk demektir. Ayrıca şunu ekleyeyim: Yamut ya da başka Türkmen boylarında rastlanan boy ile tire arasında bir kategori daha vardır. Bu kategorinin Türkçe karşılığını bulamadım. Genellikle, Anglo-Saxon antropologları *sub-tribe* diye bir terim kullanıyorlar. Ben de onlara uyuyorum (d).

Türkmen boylarının *nomenclature*'ü ile kesili uruk tanımını verdikten sonra Irons'a dönüyorum (*op.cit.*). Ona göre, Yamut Türkmenleri'nde il sözcüğü, başka anlamları yanında, barış ve doğru; yağı sözcüğü ise husumet (savaş) ve yanlış demektir. Örneğin, il içinde hırsızlık yapmak doğru değildir, il dışında hırsızlık ise yanlış değildir. Bu tanım, şiddete dayalı cinayet gibi eylemler söz konusu olduğunda fevkalade önemlidir. Neden; çünkü hem katil, hem de maktul aynı ildense, cinayet kılımı maktulün uruğuna kangütme (öcalma) hakkı verir. Bu hak katilin atauruk akrabalarından yedi göbek içinde herhangi bir kişi üzerinden uygulanabilir. Buna "kan düşer" denilir. Doğallıkla, durum ancak katil ilden kaçmışsa düşünülür. Yok, katil il içinde geziniyorsa, maktulün akrabaları onu öldürür. Kaçmışsa, yedi göbeğe kadar kan düşer, babasından, kardeşinden başlamak üzere.

Yamut Türkmenleri arasında cereyan eden şiddet olaylarının kısasa kısas esasına uyarak dengelenmesi, toplumda cebir uygulayan bir başkanlık aygıtının ortaya çıkmasını önler; sorunlar kesili uruklar arasında çözümlenir. Galiba, bundan dolayı Yamutlar "*Biz bîbaş* (başsız) *halk bolarız*" (Vambery, *op, cit.* p. 273) diyorlardı.[10]

Ancak, kesili Yamut toplumunun şiddeti gene şiddetle önleyecek geleneklerden caydıracak kurumlardan tamamen yoksun olduğunu sanmak hatalıdır. Onların toplumunda da "kutsal uruk"lar vardır. (Irons *op. cit.*) Ve bu uruklar hasım uruklar arasında arabuluculuk yaparak şiddetin doğmasını önlemeye, hiç olmazsa hafifletmeye uğraşırlar. Bu uruklara evlat adı verilir. Evlatlar dört halife soyundan olduklarından toplumda saygın yerleri vardır.

Anlaşılacağı üzere, kesili toplumun teorik çerçevesi bütün öğeleriyle Yamut Türkmenleri'nin boy yapısıyla çakışır. Sümer'in (1980) belgelediği kadarıyla, özellikle, 15.-17. yüzyıllarda Avşar, Begtili, Kayı ve Yıva gibi Türkmen boy ve tireleri kesili bir yapıdaydı. Hatta, Gökalp'in (1980 p. 52-3) Ege Çepnileri üzerinde yaptığı bir saha çalışmasında onların günümüzde bile, kesili uruk yapılarını muhafaza ettikleri bellidir. Doğrusu, bu çalışmamda, ne Anadolu Türkmeni'nin iç şiddeti yaşadığına, ne şiddetin çözümünü kendi iç yapısında bulduğuna, ne öz yapılarının siyasal erkin ortaya çıkışını önlediğine ne de kutsal urukların şiddeti yenme gibi bir işlevi olduğuna değgin belge bulabildim (öyle ki kangütme konusu bile gerektiğince işlenmemiştir). Ama, Yamut Türkmeni'ne ait bu genel çerçeve neden bütün Türkmen boy ve kesilerini anlamak üzere aksiyomatik bir yaklaşım olarak kullanılmasın? Kullanacağım da![11]

Osmanlı efsane-toplumunda, Bitinya bölgesinde yaşayan Türkmen tirelerin, boyların dağılıp çözülmesiyle ortaya çıktıkları açıktır. TAO'da bu boy ve tirelerin adları bile anılmaz (galiba Mevlana gibi Türk'ten utanıyorlardı). Yukarda açıkladığım gibi, sanırım boy adları onların efsanevi soykütüklerine gizlenmişti. Hoş, tirelerin de adları yoktur. Ancak, Yahşulu, Karaçebüş ve Ablayundu ve Taz gibi onomastik ve toponomik veriler, yörede Türkmen tirelerinin varlığını belgeler.

Üstelik, *Anonim*'de Ertuğrul'un unutulan dinî kişiliği, onun kutsal bir uruktan olduğunu ima eder.

> "Ertuğrul halihayattayiken bir düş gördi. Bir aceb vakia görüp ol vakıadan uyanıp bu düşi fikr iderek Allah'a zikr iderek durdı. Sabah namazını kıldı. *Sûret* değiştirüb doğru Konya'ya vardı. Anda bir muabbir kişi varidi. Adına Abdülaziz dirlerdi sahıb-i kemallerden idi. İlm-i rüyayı kemaliyle bilürdi" (s. 10 italik benim).

Bir tek metin olsa bile, bunda "acaba" denilecek bir taraf yok. Metin, Ertuğrul'u *syncretic* bir âlemin keramet gösteren dervişi olarak sunuyor. Sûret (kılık) ya da don değiştirip (turna ya da güvercin) yer değiştirmek ancak Babaî-Vefaî dervişlerine nasip olduğundan, onun da aynı tarikata sanlık olduğunu tasarlayabiliriz. Osman'ın bey olur olmaz hemen, yanma Ede Balı gibi bir Vefaî halifesini alması ve hatta kızı Rabia ile evlendirmesi bu iddiaları nispeten kanıtlar sanıyorum. Bu, onun hiçbir şekilde baba ya da şeyh olması demek değildir. Fakat ortada, hemen hemen, bütün Bizans ve Arap kaynaklarının üzerinde çoğunlukla birleştikleri bir nokta daha vardır: Osman Bey'in adı Osman değil, Atman ya da Otman'dır. Bizans tarihçileri, Pachymeres ve Nikephoros ona Atman derler (Erzi 1942). Arap tarihçileri İbn Battuta, al-Umari ve İbn Haldun ise ona Otman derler. Türk kişi adları arasından Atman adına rastlanmamıştır. Ama, arkaik olmasına rağmen, 13. yüzyılda belki At(a)man diye bir ünvan vardı (Bazin 1994). Her ne kadar, bu konu Bazin tarafından gündeme getirilmeye çalışılmışsa da "ne atamanı" diye sorulabilir. Geriye, Otman adı kalıyor. Ad, Ertuğrul'un heteredoks dinî kişiliğiyle kelimenin kökü olan ot-bitki ya da ateş arasındaki bakışıklığa indirgenirse, doğru olabilirmiş gibi gözüküyor. Üstelik, dinsel çevrelerde rastlanan bir addır bu (Otman Baba). Kim bilir?

Ertuğrul doksan iki yaşında öldü. Ne var ki, onun döneminde barış mı, yoksa savaş mı olduğunu bilemiyoruz. Bir yandan Âşıkpaşazâde "Ertuğrul'u zamanında çenk ve cidal olmadı. Yaylalarında yayladılar, kışlaklarında kışladılar", derken,

gerek Ruhî gerek Şükrullah, Ertuğrul'un Germiyan'dan sızan Tatar'la sürgit savaş halinde olduğunu yazar.

Osmanlı efsane-tarihinin bitişini gösteren bu cümleler, Ertuğrul dönemi Osmanlı toplumu hakkında ancak aksiyomatik düzeyde imgeler verdi. Bunların gerçekliği ancak aksiyomatik düzeyde doğrular olarak kabul edilmelidir.

NOTLAR

1 Belki de bu efsane-tarih daha da gerilere gider. Dunod'u okuyalım: "Benzer efsaneler Slavlar'da, Livanlar'da ve İranlılar'da vardır. Bu sonunculardа, Sasani Kralı Yezdıgard, gölden çıkan esrarengiz bir at tarafından öldürülmüştür, tıpkı Ostrogot Theodoric'in öldürüldüğü gibi (1980 p. 83).

2 Bu konudaki tartışmalar için: Yinanç 1944, s.116-7.

3 Aynı bilgi: *Ahbar* 1943 s.49; *Cami'üt Tevarih* 1971 s.64. Aynı görüşün Yınanç tarafından (*op. cit.* s. 129-130) paylaşıldığına işaret edeyim.

4 Bütün Latin kaynakları göçebelere ya Arap, ya Bedevî ya da Sarazen derdi (Vryonis 1975).

5 Alıntıda adı geçen Süleymanşah, kuruluş efsanesindeki Osman'dan üç göbek önceki kişi olamaz. Çünkü, efsane onun ancak 13. yüzyılın ortalarında Rum vilayetine girmiş olduğunu telmih eder. Ki o zamana kadar en az sekiz, dokuz sultan Selçuklu tahtına oturmuştur. Öyle ise, alıntıdaki Süleymanşah aslında Anadolu'ya ilk giren Kutalmış'ın oğludur.

6 Osmanlı efsanevi soykütüğünün incelenmesinde kullanılan bu tür bir yaklaşıma, *Menakıbnameler* ile TAO'da verilen bilgilerin, ardışık yazarlar tarafından aynen yinelenmiş oldukları gerekçesiyle itiraz edilebilir. İddia kısmen doğru olabilir, ama o vakit, neden yirmi dört boylu Oğuz arasından yalnızca yedisi seçilmiştir, sorusu da gündeme getirilir. İtiraz edenler, "Çünkü, derler, İlk uyduran böyle uydurmuş!" Bence bu tarz bir itiraz geçerli değildir; zira, "her efsanenin tarihsel bir dayanağı vardır", aksiyomuyla çelişir. Çelişmesi demek, "efsaneler beş para etmez" anlamına gelir ki, doğru değildir. Efsane yaklaşımını ilk deneyenlerden birinin Arık (1947) olduğunu sanıyorum.

7 Hem Kimek hem de Oğuz federasyonu içinde iki ayrı Bayundur boyunun bulunması normaldir. Nitekim, Peçenek boylarından biri Aral Oğuz federasyonunun bir üyesi iken, öbürü çok-boylu olarak Güney Rusya'da at oynatıyordu.

8 13. yüzyılda Anadolu'da Yıvalılar'ın olduğu biliniyor. (Sümer 1980 p. 365).

9 Wittek (1924), Çavuldur'u (~Çemendür) Osmanlı'nın atalarından biri olarak tam uygun bulmuşken, birdenbire vazgeçmiştir.

10 Yamut Türkmenleri'nin kendi ağızlarından çıkan bu sözün ne denli önemli olduğu açıktır. Bibaş toplum düpedüz devletsiz bir toplum demektir ki, bu da Yamutlar'ın devlet kurmamış olduklarını gösterir. Kuramamalarının nedeni ise, onların kesili toplum yapılarında yatar. Bundan dolayı, kesili toplumların "devlete karşı toplum" *(la société contre l'Etat*, deyim: *Claster* 1974) oldukları ileri sürülebilir.

11 Lindner de benzer görüştedir. "Konik uruk modeli Avrasya bozkırlarının tarihiyle uyuşmaz (çünkü) bu model iyi tanımlanmış yerleşik öbekleri açıklasa bile, göçebelik tarihini anlamak için fazla statik bir kavramdır" diyor (1982b, p. 693). Ve biraz aşağıda ekliyor: "Yakın Doğu'daki boy hareketlerinde saptanan boyların birleşmesi değil, aksine (kesilenip) dağılmalarıdır."

II
Osmanlı Tarihine Başlangıç

Dumézil[1] (1958, 1977, 1922 *et al*) gibi bir antropolog tarihçinin ortaya koyduğu *üçlü işlev* (kutsallık/egemenlik-din adamları; savaşçılık-askerler; iktisat-tarım, hayvancılık) hipotezini TAO'yu okuyarak kullanırsam sonuç ne olur?

Olan şudur; sıralarda üçlü işlevin (kutsallık, askerlik, üretkenlik), sütunlarda Osmanlı toplumunda saptanan zümrelerin; yani, ulu beyin, bey uruğundan iç beylerin, gazilerin, alplerin, Türkmen tire beylerinin, ahilerin, abdalların, bacıların, Türkmen göçer evlerinin ve Rum çiftçilerinin bulundukları ve hücrelerde bu zümrelerin maksat ve eylemlerinin belirtildiği bir sosyal çizelge (matris) elde edilir. Böyle bir çizelge sayesinde Osmanlı tarih yazarları tarafından belgelenen zümreler ile onların maksat ve eylemleri üçlü işlev hipoteziyle aylanmış olur ve dolayısıyla Osmanlı Beyliği'nin sosyal kuruluş yapısının araştırılması tutarlı bir modelle başlatılır (s. 43, Çizelge-1).

A) Osmanlı Kuruluş Toplumunda Zümreler

Osmanlı tarihiyle uğraşan herkes Âşıkpaşazâde'nin şu paragrafını zikretmeden edemez. Zira, olağanüstü bir paragraftır ve bize çok şey öğretir:

> "Ve hem de bu Rum'da dört tayfa vardır kim misafirler içinde anılır biri Gaziyan-ı Rum biri Ahiyan-ı Rum ve biri Abdalan-ı Rum ve biri Bacıyan-ı Rum" (s. 238).

Birinci öbeğin Rum Gazileri, ikinci öbeğin Rum Ahileri, üçüncü öbeğin Rum Abdalları ve dördüncü öbeğin Rum Bacıları olduğunu söylemeye gerek var mı? Bu alıntının hemen üstünde "Hacı Bektaş Kayseri'den kara yolla geldi" ve hemen altında, "İmdi, Hacı Bektaş bunların içinden Bacıyan-ı Rum'u ihtiyar etti kim Hatun Ana'dır. Anı kız edindi", denilir. Metnin semantiğinde Hacı Bektaş'ın *syncretism*'inin (Abdallar) Rum Bacılarınca da paylaşıldığı olgusu vardır. Şimdilik bunu böyle belleyelim (*ileride:* s. 66).

Rum Gazileri, gaza uğruna kâfire kılıç çalan iman savaşçılarıdır. Rum Ahileri zanaatı örgütleyen esnaf birlikleriyle (Ahiler) yaşadıkları kentin asayişini sağlayan, meslekten gelme kolluk kuvvetleridir (fütüvvet). Rum Abdalları ile Rum Bacıları, heteredoks inançlar çerçevesinde kendilerini Tanrı'ya adamış, baba, derviş, şeyh, fakir (fakı) ve bacı diye adlandırılan din adamlarıyla onların erkek ya da kadın müritleridir. Üçlü işlev bakacından, Rum Gazilerinin savaşçılık, Rum Ahilerinin iktisat, Rum Abdallarıyla Rum Bacılarının din işlevini üstlendikleri anlaşılır. Ancak TAO okundukça, toplumdaki üçlü işlevin yalnızca bu dört zümre tarafından yürütülmediğini anlıyoruz. Nitekim, başta Osmanlı ulu beyi[2] olmak üzere, Ertuğrul uruğundan beyler (amca, kardeş, oğul, yeğen) ayrı bir zümre (iç-beyler) oluşturdukları gibi, Alp savaşçılar, Türkmen savaş beyleri Türkmen göçer-evleri ve yerleşik Rum köylüler de ayrı ayrı birer zümre idiler. Böylece, Osmanlı kuruluş toplumunda şu zümrelerin bulunduğunu saptamış oluyoruz: Ulu bey, Ertuğrul uruğundan beyler, gaziler, alpler ve Türkmen beyleri, ahiler, abdallar ve bacılar, Türkmen göçerler, yerleşik Rum köylüler. Eder, sekiz zümre.

İmdi, bir çizelgenin sıralarına din/egemenlik, savaş/siyaset ve bereket/doğurganlık işlevlerini, sütunlarına ise adı geçen sekiz zümreyi yerleştirirsek, karşımıza başlangıçtaki Osmanlı toplumsal yapısı çıkar. Öyle ki, her sıranın sütunla kesişme yeri olan hücrede, zümrelerin bu işlevleri üstlenmekte ne gibi bir maksat güttükleri ve bu amaçla nasıl bir eylem tarzı seçtikleri belirlenmiş olur. Yalnız, şuna özen göstermemiz gerekir: Her zümrenin asal işlevi ele alınmalı, yan uğraş verdikleri işlev(ler)

kâle alınmamalıdır. Örnek: TAO'dan biliyoruz ki, Atranos (Orhaneli) alındığında hisarın burcuna ilk çıkan Ahi Hasan olmuştu. Gene biliyoruz ki, Geyikli Baba Bursa yöresindeki yerlerini (galiba) kendi kılıcının hakkıyla almıştır. Dediğim şu: çizelgeyi kurarken, bu ahi sadece iktisat kategorisine, şu baba ise tahsisen din kategorisine katılmalıdır; yoksa ahi hem zanaatkâr, hem savaşçı, baba da hem din adamı, hem savaşçı kategorisine değil. Ama, savaş işlevi söz konusu olunca iş değişir. Gazinin din adamıyla ahiden farklı olduğu ortaya çıkar. Bu fark şudur: ilk ikisi başka bir işlevi yürütmeyi düşünmeden, arızî olarak gazilik işlevine sıvanabilir. Oysa, gazi savaşçılık işlevini üstlenirken, ister istemez, eşanlı olarak hem kutsallık hem de iktisat işlevini yerine getirmiş olur. Yeri geldikçe böyle bir durumun başka zümreler için de söz konusu olabileceğini gösterdim.

Şimdi çizelgeyi okuyabiliriz (Çizelge-1):

1) Ulu Bey:

Gerek Osman Bey, gerek Orhan Bey, ikisi de ulu beydir. Ne var ki, aralarında birazdan değineceğim (*ileride* s. 92-107) belli bir fark vardır. Osman Bey'in beyliği "kotarılmış" (*achieved*) bir karakter gösterirken, Orhan Bey'inki yazgılı (*ascribed*) karakterdedir. "Kotarılmış" ile kastettiğim, babanın beyliği kendi başına kurmuş olduğu, "yazgılı" ile kastettiğim oğlun beyliği babasından verasetle devralmış olduğudur. Şimdilik bu farkı bir yana koyup, onların ulu beylik niteliklerini belirlemeye çalışalım.

Osman Bey'in ne zaman Müslüman olduğunu kesinlikle bilmiyoruz. TAO geleneği onun (Nişancı Mehmed Paşa'ya göre babası Ertuğrul'un) İslam'ı benimseme öyküsünü şöyle anlatır: Osman Bey bir gece imamın birinin (Ede Balı, İshak Fakıh?) evinde konaklar. Hoş beş arasında imam, "Bey", der, "kusuruma bakma, arkanda duran nesneyi kaldırayım." Osman ayıtır, "Ne nesnesi?" "*Kuran-ı Kerim*'dir, Hazreti Muhammed'e inen kelâmdır", der imam. Osman Bey hiç tınmaz. Ancak, imam odasına çekilince gözüne uyku girmez, yataktan kalkar *Kitab*'ı alır ve sabaha dek okur (oysa aynı gelenek Osman Bey'in okuması yazması olmadığını söyler). Sabah olunca, Osman Bey artık bir mümindir.

	Ulu Bey	Uruk Beyleri	Gaziler	Alpler, Türkmen Beyleri	Ahiler	Abdallar, Bacılar	Göçer-Evler	Yerleşik Rumlar
Kutsallık (din/egemenlik)	İl Tutmak, Devlet Kurmak	–	Gaza	–		Heteredoks, Mevlevî	–	–
Savaş / Siyaset	Fütûhat	Akın, Ilgar	Akın, Ilgar	Akın, Ilgar	–	–	Akın, Ilgar	–
Bereket/ Doğurganlık (İktisat)	Yeniden-Bölüşüm*, İskân	Toprak, Haraç	Toprak, Ulca, Esir	Toprak, Ulca, Esir	Zanaat, Kolluk	–	Hayvancılık, Ulca, Esir	Tarım, Zanaat, Ticaret

* Ülüş hakkı, Tımar, Vakıf, Haraç, Mal, Esir

Çizelge -1

Aslında, onun daha önce ya da sonra Müslüman olduğu hiç fark etmez. Müslüman olduğu muhakkaktır. Kiliseleri yıkıp camiler yaptırmış, Karacahisar'ı aldığında topluluğa imam atamıştır. Bu kadar. Belgeler onun, kutsallığın asıl egemenlik vechesiyle ilgilendiğini vurgular. İşte, Osman Bey'in ya da babasının ünlü rüyası:

> "Osman kim uyudı düşinde gördi kim bu (dervişin) koynundan bir ay doğar gelür Osman Gazinün koynuna girer. Bu ay kim Osman Gazinün koynuna girdiği demde göbeğinden bir ağaç biter. Dahi gölgesi âlemi dutar. Gölgesünün altında dağlar var. Ve her dağun dibinde sular çıkar....." (Âşıkpaşazâde)

Osman Bey'in rüyasının götürü bir yorumu kolaydır. Ay, çevrisel zamanı imgelediğinden (kadınların aybaşları), rüya bir dönemin bitip, yeni bir dönemin başladığını anlatmak ister. Ayrıca, ay karanlığın içinden çıkan bir ışık olduğundan aydınlık geleceği vaat eder. Işık, Osman'ın içine girip göbeğinden (göbek bağı) ulu bir ağaç[3] olarak fışkırdığına göre, rüya Osman'ın oğul ve torunlarının bu ulu ağaç gibi dünyanın dört bucağını kaplayacaklarını muştular.

Asıl ilginç olan, Osman Bey'in rüyasında gökyüzündeki ayın yeryüzüne inip, onun koynuna girmesidir. Çünkü, bu bezek Türk destan, efsane ve rüyalarında hep yinelenir. Bektaşiler'de dolunay Kadıncık Ana'nın eteğinden koynuna girip onu gebe bırakır (Hacı Bektaş/Korkmaz 1995 s. 52). *Satuk Buğra Han* efsanesinde (Grenard 1900), Han'ın kızı Ala Nur, Cebrail'in ağzına süzdüğü bir ışıkla (nurla) gebe kalır. Ve *Oğuz Kağan Destanı*'nda (Oğuz/Bang; Arat) Oğuz Kağan gökten gelen bir ışıkla cisimleşen kızla çiftleşir. Dikkat edilirse, Türkler'de, efsane, destan, rüya, her ne ise; kahraman erkekse, kadın ışık olup (ay, ışık) onun koynuna girer, eğer kahraman kadınsa, bu sefer erkek ışık olup (ay, nur) onun koynuna girer.

Açıkça, her çiftleşme kılımında bir ulviyet sezilir. Sanki Tanrı'nın iradesi bu yoldan tecelli etmiştir. Işıkla gelen çiftleşme yeni bir dünyanın muştucusu olur. Ya Oğuz boyları toparlanır, harekete geçer, ya Türkler İslam'ı seçerler, ya Hacı Bektaş Veli'nin di-

nî öğretisi yaygınlaşır ya da Osmanlı dünyaya sahip olur. *Satuk Buğra Han* destanıyla Kadıncık Ana'nın rüyası İslam'ın yüceliğiyle, *Oğuz Kağan* destanıyla Osman'ın rüyası Oğuz-Türk(men)in siyasal gücüyle ilgilidir. Sanırım, dördü de tarih beri-okunarak, *ex-post* tarihe oturtulmuştur; olaylar onları haklı çıkardıktan sonra. Nitekim, Osman Bey'in ve hatta Orhan Bey'in *syncretic* İslam âleminin etkisi altında kaldıkları bellidir. Osman Bey'in nasıl öldüğüne değgin bir belgeye sahip değilsek de, Şükrullah'a göre, Orhan Bey ölünce "(...) ecel doğanı Orhan Bey'e pençe vurup, onu yüce uçmağa çekmiştir" (s. 98). Hoca Sadeddin Efendi ise onun "kuş olup uçtuğuna" inanır (s. 98). Ayrıca, Süleyman Paşa'nın da "şahin ruhu meleklerin kanatları arasında sonsuzluk âleminde uçup" gitmiştir (Kök Türkler'le Oğuzlar'ın ölüm inançlarıyla karşılaştırınız: Divitçioğlu 1986, 1994).

Osman ve Orhan beyler hakkında algıladıklarım şu: Her ikisi de toplumda kutsallık taslamadan, topluma egemen olmaya çalışıyorlardı. Bütün Selçuklu sultanları gibi. Bu demek değildir ki, dinî işlevi ihmal etmişlerdir. Hayır! Dediğim gibi, Osman Bey camiler ve zaviyeler inşa ettirmişti. Orhan Bey ise İznik'te ilk Osmanlı medresesini eğitime açmıştı. Sanırım, baba Rum abdallarına yakınken, oğul Mevlevîlere ilgi duyuyordu. Başka bir deyişle onlar hilafetle değil, saltanatla ilgiliydiler.

Saltanatla ilgili olmak, ister istemez, siyasal erki sağlayan askerî güce sahip olmak demektir. İl tutmak (yurt edinmek), devlet kurmak, fetihlerle ili büyütmek egemenlikle (saltanatla), egemenlik askerî güçle, askerî güç savaşla arabağımlıdır. Bu bakımdan, Osmanlı beyleri, savaşçılık işlevlerini de üstlenmek zorundaydılar. Savaşlara bizzat katılırlar, ancak çok yakınlarının kendi başlarına akın ve ılgarlara gitmelerine müsaade ederlerdi. Ulu Bey, ergenliğe erişen veliahtı ya da şehzadeyi, güvendiği savaşçı beylerden birine emanet ederek akına yollardı. Osman Bey, oğlu Orhan'ı ilk kez kendi başına Çavdar Tatarı üzerine göndermişti. Kara Çebüş ve Kara Teğin hisarlarına yapılan seferlerde ise yanına Konur Alp ve Akça Koca'yı vermişti (Âşıkpaşazâde s.109). Orhan Bey de öyle. Ölümüne yakın, oğlu Murad'ı, yanına Lala Şahin Paşa'yı katarak, Edirne'nin fethine (1361) yollamıştı (İnalcık 1963: 1993).

Savaşlarla yapılan her fetih, yeni topraklar, yeni haraç ve vergi kaynağı, ulca ve esir demek olduğundan, sürekli tekrarlanan bu faaliyetler "ülkenin reel gelirini arttırıyordu (sermaye-iç-akımları ya da bağış gibi). Fakat, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş aşamasında yağma ve çapulun oynadığı özel bir rol daha vardır: elde edilen servetin savaşanlar arasında yeniden-bölüşümü. Böylece, "gazileri doyum oluyorlardı"

Osmanlı kuruluş ekonomisinde zaptedilen toprağın, ele geçen yağma malının, alınan haracın yeniden-bölüşümü, verilen ülüş hakkı, bağışlanan tımar ve vakıf arazisi, dağıtılan para, mal ve esir aracılığıyla aparılır. Ulca parası, malı ve esiri konusunda kesin İslamî kurallar bölüşümün nasıl olacağını belirlemişse de ülüş hakkı, tımar ve vakıf topraklarının dağıtılması konusunda genel bir kural yoktur. Bu işlemlerde, sadece Bey'in iradesi geçerlidir. Toprakları, dilediği kişilere üleştirir ya da üleştirmez. Samsa Çavuş, fethedilen bir toprağın kendisine tımar olarak verilmesini Osman Bey'den istediğinde, Bey ona "Vilayetin bazısını vermezin", demişti. Ve vermedi, onun yerine bir hisarcık verdi (Âşıkpaşazâde s. 107). Öyle ise, Osmanlı beyleri, egemenlik ve savaşçılık işlevleri gibi iktisadî işlevi de yüklenmişlerdi; sadece yeniden-bölüşüm düzeyinde. Hoş, iskân politikasını da bu işleve katabiliriz. Osman Bey, Germiyanlı göçmenleri Karacahisar'da iskân etmişti. Orhan Bey, İzmit civarında bir köprüyü korumak üzere oraya yüz çadırlık bir obayı yerleştirmişti (Hoca Sadeddin Efendi s. 61).

Şimdi, çok tartışmalı olduğu su götürmez bir konuya geliyorum. Osman ve Orhan beylerin sürgit savaş halinde bulunmalarındaki maksat gaza mı idi ya da başka bir deyişle onlar gazi mi idiler? Soruya kesinlikle "evet" yanıtını veren Wittek'dir (1967: 1938). Osmanlı devletinin kuruluşu hakkındaki yazısında onun tezi *Gazi Tezi* olarak adlandırılır. Tez, 1938 yılında yayımlanan, konuya fevkalade hâkim biri tarafından yazılmış olduğu belli, küçük boyutlu (elli dört sayfa) bir kitapta ileri sürülmüştür. Wittek'in tezinin özü şudur: Osmanlı Devletinin yaratıcı gücünün ve siyasal geleneğinin kökeni nedir? Bu devletin birliğini, onu kuran halkın doğal boy ilişkilerinde bulamayacağımıza göre (çünkü ortaklıkta boy diye bir şey yoktur), bu

birlik başka bir temel üzerine inşa edilmiş olmalıdır. Wittek'e göre, bu temelin göstergeleri Ahmedî'nin *İskendername*'sine (Ahmedî/Ün) eklediği, Osmanlılar hakkındaki kısa bir bölümde bulunur[4] (yazılış tarihi 1390). Ahmedî'nin Osmanlı Devletinin kuruluşu için temel olarak gördüğü toplumsal örgüt, "gazi" örgütüdür. Gaziler, İslam dininin fedaileri olan uç savaşçılarıdır ve bu uğurda komşuları olan kâfirlere karşı gaza yapmak boyunlarının borcudur (*ibid* p. 13-14). Öyle ise, Osmanlı Devletinin temel yapısı, gaza denilen dinî bir ilkeyle gaziler denilen bir örgüt üzerine kurulmuştur. Bu saptama hem Osman Bey hem de Orhan Bey için geçerlidir. Her ikisi de gaza yapmak için savaşır ve her ikisi de gazidir (bu tezin en yetkin savunucularından birinin Emecen [1995] olduğunu kaydedeyim).

Neyleyelim ki, Wittek'in tutarlı bir biçimde sunduğu bu tez fazla genelleştiricidir ve bu yüzden hatalıdır. Eleştirileri bu konunun uzmanı tarihçilere (Kaldy-Nagy 1979-1980; Lindner 1982a; 1983; Jennings 1986; Ş. Tekin 1986, 1989, 1993; Kafadar 1995) bırakıyorum.[5] Sonuncudan başlayalım.

Kafadar (1995 p. 62-90), "iman savaşçıları"nın, yani, gazilerin kimliğini belirlemek üzere, bu terimin 13.-15. yüzyıllarda Anadolu Müslüman halkı için ne anlam taşıdığını sorgulamakla işe başlıyor. Bu konuda başvurduğu ilk belge *gazavatname*lerdir. Bunlar, kronolojik olarak, *Danişmendname* (Melikoff 1960: 13. yüzyılda derlenmiş), *Düsturname* (Enverî/Melikoff 1954: 15. yüzyılda derlenmiş) ve *Saltukname*'dir (Rumî/Akalın 1987: 15. yüzyılda derlenmiş). Belli ki, her üçünün de kökeni *Seyyid Battal Gazi Gazavatnamesi*'dir. Arapça olan bu eser, Seyyid Hamza adında bir Arap cengâverinin kahramanlıklarını hikâye eder. Anadolu'ya Malatya yöresinden yayıldığı tahmin ediliyor. Önce, *Danişmendname* ile Kuzey Anadolu Danişmend Beyliği'ne geçmiş, 14. yüzyılda *Düsturname-i Enverî* adıyla Batı Anadolu'ya sarkıp, Aydınoğlu Beyliği'ne atlamış. 14.-15. yüzyıllarda da *Saltukname* ile Rumeli'ne yayılıp, hepsi birden Osmanlı'nın malı olmuştur. Üç gazavatnamenin kahramanı da gazidir. Uçlarda iman savaşçıları olarak kâfirlere kılıç çalıp, gaza yaparlar. Acaba, sırf bu işle mi uğraşırlar? Görevleri din yolunda asıp kesmek, vurup kırmak mıdır? Yoksa, yüzlerce yıl, Rum, Ermeni

ve Gürcü halklarıyla sınırdaş olan, uç ve *akritai* geleneğinin çocukları olan bu gaziler, dostluk, aşk, evlilik, din, etnik hoşgörü gibi erdemlerden hepten yoksun mu kalmışlardır? Hayır, çünkü gazavatnameler, "gaza etmek" fiilini asla ıskalamadan, sorunun ikincil vechesine de olumlu yanıt vermişlerdir. Örneğin, Melik Danişmend'in dostları, Ermeni Artuhi'yle onun sevgilisi Rum Eframiya'dır. Aydın oğlu Umur Bey, Bizans düzme İmparatoru Kantakouzenos'un can ciğer arkadaşıdır, birbirlerine "kardeşim" derler. Sarı Saltuk, İstanbul'un fethinden önce Aya Sofya'da İncil okumuştur.[6] Birinci Haçlı Seferi'nde bulunan bir rahibe Türk savaşçıya âşık olup kaçmıştır (*beride*: s. 23-24). Bu öykücükler şunu gösterir 13.-15. yüzyıllarda ne herkes savaşçıdır, ne de her savaşçı gaza tutkunu. Yüzyıllar boyunca Anadolu'da birlikte yaşamış olan Müslüman Türk(men) halkıyla Hıristiyan Rum, Ermeni ve Gürcü halkları arasında sanıldığı gibi öyle sürgit düşmanlık, ardı arkası kesilmeyen bir savaş hali hüküm sürmemiştir. Çarpışmaların, vuruşmaların olduğu inkâr edilemez, ama arada aşk da vardır, evlilik de, dostluk da, hoşgörü de vardır.

Dinî hoşgörü konusunda, Elvan Çelebi'nin (Elvan/Erün; Ocak: 14. yüzyıl) *Menakibü'l-Kudsiye*'sini zikretmeden geçemeyiz. Aslında, bu eser, yazarın atası Baba İlyas ile onun tarikatı olan Babaîler hakkında yazılmış bir övgü kitabıdır. Kitaptan anlaşılacağı gibi, o yüzıllarda Müslim ve gayri-müslim halk arasında gazilik-derecesinde-şiddetli bir düşmanlığın olmadığı görülür. Bakınız, iki yüz yıl Anadolu heteredoks dervişliğini temsil eden Babailik tarikatı etnik sorunu nasıl algılıyor (*ibid.* Beyit 1546):

Ermeni vü cuhut u nasrani
Zarı kılur ki şeyhümuz kanı"
(*ibid.* Beyit: 1546)
(Yahudi, Hıristiyan ve Ermeni
Ağlarlar idi şeyhimiz hani)

İyi ama, betimlemesi yapılan bu hoşgörü ortamında öldürmeyi öngören gaza saplantısı neden yaşam duygusunu altede-

cek kadar bir dönemin başat ideolojisi haline gelebilmiştir? Kahramanlık hakkındaki öyküler hep gazavatname adını almış, beylik beyleri kendilerine gazi ünvanını yakıştırmışlardır. Sinop Beyi Gazi Çelebi (Uzunçarşılı 1984 s. 122) ve Aydınoğlu Beyliği'nin kurucusu Gazi Mehmed Bey (Akın 1968) bunlar arasındadır (Orhan Gazi'ye birazdan geleceğim). Kafadar'ı izleyerek kısaca açıklamaya çalışayım:

10. yüzyılda, Maveraünnehr bölgesinde önceleri putperest/tengricileri ihtida ettirmek ve onları yağmalamak maksadıyla kurulan gaza örgütleri, Müslümanlık yaygın bir kabul gördükten sonra, ortada ihtida ettirecek kimse kalmayınca ve dolayısıyla yağma edilecek mal tükenince, ister istemez *darü'l harb*'den *darü'l İslâm*'a dönmüş, kentleri ve taşrayı soyup soğana çevirmişlerdir. Sonuçta, bu olaylar gaziliğin itibarını sarsmış, gazi kelimesi silinip, yerine ayyar gibi kötü anlamlı bir kelime yerleşmiştir; ta, 13. yüzyılın başlangıcına kadar. O tarihten sonra, gaza ve gazi kelimeleri iade-i itibara uğramıştır. Neden, çünkü *darü'l harb* olan Anadolu, Türkmenler tarafından istila edilmeye başlanmış ve böylece İslam geleneği uyarınca *gaza kerden* (hemen aşağıda) fiilen gerçekleşmiştir. Bundan böyle, gaza ve gazi kavramlarının meşrulaşıp Anadolu'da yayıldığına tanık olacağız. Artık, bütün kahramanlık hikâyeleri gazavatname adını, bütün beyler gazi ünvanını alacaklardır. O kadar ki, her ılgara ve akına giden askerin lakabı gazi olmuştur. Gaza, cihatla bir tutulmuştur. Ayrıca (S.D.), 11. yüzyılın hemen sonunda (1085) başlayıp, handiyse 13. yüzyılın ortasına (1270) dek süren Haçlı Seferlerinin, tüm Batı Hıristiyan âleminin Müslümanlara karşı açtığı bir din savaşı olduğunu Ortadoğu halkları bilmiyorlar mıydı? Haçlı "İsa'nın Askerlerine" karşı, Müslüman "Gaziler"! normaldir.

Oysa, İslamî gelenek, gazayla cihadı birbirinden kesinlikle ayırır (Ş. Tekin 1989, 1993a). Şöyle ki:

i) Eğer, düşman *darü'l-İslâm*'a; yani Müslümanların yurduna girmişse, savaş her Müslüman için *farz-ı ayn* olur. Bu durumda, *cihad kerden*'dir (cihat yapılmıştır).

ii) Eğer, Müslüman *darü'l-harbe;* yani kâfirlerin yurduna girmişse, savaş her Müslüman için ancak *farz-ı kifayet* olur. Bu durumda, *gaza kerden*'dir (gaza yapılmıştır).

İlk halde, ülkesi işgal edilen bütün Müslümanlar, işgalci Müslüman-olmayanlara karşı savaşmaya mecburdur, bu görevden kaçamaz. İkinci halde ise, Müslümanlar arasında bazıları kâfir ülkelerine girip savaşmak isterken, bazıları savaşmaktan kaçınır ve de gazi olmak istemez. Seçiş, tamamen bireyseldir. Örneğin, Süleyman Paşa kuşatma altında tuttuğu Çekmece'yi tam alacakken, Kantakouzenos'un güveyi olan babası Orhan Bey'den aldığı bir emirle kuşatmayı kaldırmıştır (Beldiceanu 1967). Şimdi, *ad hoc* fetvalara başvurmadan, yukardaki genel tanımlar çerçevesinde, ne demektir bu? Süleyman Paşa gazidir, Orhan Bey gazi değildir. Bu durum, sanırım, olağandır; zira, bir beylik başkanı, gazilik yolunu seçmiş olan kişilerin keyfî olarak belirledikleri savaş politikasını neden hiç tartışmadan kabul etsin? Etmedi diyelim, bu durumda gazi değildir. Etti diyelim, gazidir. Böyle bir şey olmaz; çünkü o vakit, Orhan Bey'in geziliği belirlenemez. Orhan Bey, *farz-ı ayn* ile *farz-ı kifayet* arasında bînamaz kalmıştır. Bu ifadeler, Orhan Bey'in gazi olmadığına (gaza yapmadığına) kanıt olarak kullanılmamalıdır. Söylemek istediğim sadece gaza kavramının taşıdığı iki-anlamlılıktır.[7] Osman Bey de, Orhan Bey de hem gazidirler, hem değildirler. Murad I Müslüman Ankara ahileri üzerine neden yürüsün? Ulema, ona, "Müminlerden mezalimi def itmek *farz-ı ayn'dır*" (Neşrî s. 191) dediği için mi? Hiçbir *ad hoc* hüküm mantıklı, dolayısıyla meşru olamaz.

Hemen hemen bütün kitaplarında "gazi tezi" ile Osmanlı Devletinin kuruluşu arasındaki neden-sonuç ilişkisine önem veren İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar* (1954) kitabında Osmanlı Devletinin İslamlaştırma politikasını gazi tezinden tamamen ayrı tutarak, geziliğin bağnaz ve sert yanlarının sanıldığından daha hoşgörülü ve yumuşak olduğunu belgelemiştir. Sunduğu belgeler arasında, Osmanlı tımar-erleri içinde kimi Rum tekfurlarla Katalan askerlerinin, din değiştirmeden Osmanlı oldukları, Selanik Başpiskoposu Gregory Palamas'ın Türkler hakkında övgüyle yazmış olduğu mektuplar ve Osmanlı ordusu içinde görev yapan Hıristiyan askerler gibi örnekler vardır. Bu sonuncuların çoğu Yunan adalarından Türk topraklarına sığınan Rum köylüleriydi (Zachariadou 1987). Fa-

kat, ayrıca Murad I ve Yıldırım Beyazıd dönemlerinde Hıristiyan lordlar da Sultanlarla birlikte savaşlara katılmışlardır. O kadar ki, Beyazıt I Alaşehri (Philadelphia) kuşattığında, surlara ilk çıkanlar Hıristiyan lordlar olmuştur. (AGK 1990).

Öyle gözüküyor ki, Ş. Tekin (1993 b) Wittek'in "gazi tezine" *coûp de grâce* indirmeye kararlıdır. Bilindiği gibi bu tez Bursa'daki Orhan Bey Camii'nin bir kapı-üstü yazıtındaki şu ibareye dayanır: "Sultanü'l-guzat gazi bin el-gazi" (Gazilerin sultanı, gazi oğlu gazi), Ş. Tekin'den alıyorum (1993b s. 110), diyor ki:

> "(Bu kitabe) muhtemelen 1417 tarihini taşıyan başka bir orijinal kitabenin veya bundan sonraki devirlere ait herhangi bir kitabenin üslubundan takliden yazılıp, eski Bursa'daki (Hisar) Şehadet Câmii'nin Doğu kapısı üzerine konulmuş olabilir" (*ibid* s. 74).

Bu görüş daha önce Jennings'in (1986) makalesindeki bir dipnotla dile getirilmişti. Fakat, Ş. Tekin'in eleştirileri daha yeğin ve daha kapsamlıdır. O, eleştirilerini üç noktada yoğunlaştırıyor:

i) Hattın üslubu, 14.-15. yüzyılların üslubu değildir. Bu üslubu, bugün hâlâ Bursa'daki çarşı içinde bulunan Orhan Bey Camii'nin, 1417'de Çelebi Mehmed tarafından onarılıp yerine konan yazıtından biliyoruz: hattın harfleri kenarlarına yumuşak kavisler yapılarak çizilmiştir. Adeta, birbirlerini kovalarlar, Oysa, Şehadet Camii'nde bulunan yazıttaki harfler kaba ve sert köşelidir;

ii) Çarşı-içi Camii'nde (15. yüzyılda moda olan "gaziler" ünvanı dışında) bey gibi sade bir ünvan kullanılmışken, bahis konusu yazıttaki ünvanlar çok şatafatlıdır;

iii) Orhan Bey, Mekece'de kurduğu vakıfta kendisini, "Ben Şucaaddin Orhan bin Farüddin Osman" (Uzunçarşılı 1941); Pamucak'ta kurduğu başka bir vakıfta, "Orhan bin Osman" (Uzunçarşılı 1939) diye tanıtmış, bastırdığı sikke üzerine yalnızca "Orhan bin Osman Bursa" ibaresini kazıtmışken, Bey nasıl olmuştur da 1337 yazıtındaki pohpohlu bir ünvanı kullanmıştır?

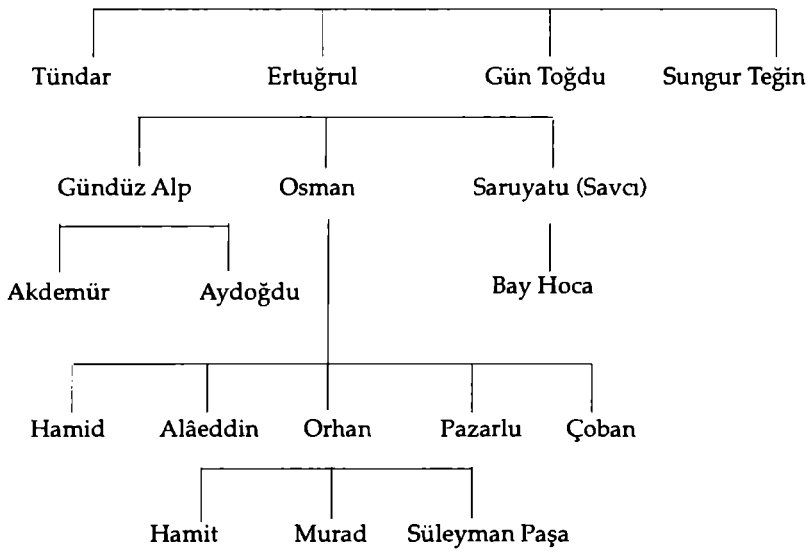
Lindner'in, Wittek'in gazi tezini eliştirirken yaptığı "Bitinya'ya bir Türk-Rum boyu" önermesini, antropolojik tarih yaklaşımına ters düştüğü için hiç kullanmadım.[8] Yalnız onun bu teze karşı yaptığı eleştiriler arasından en sona ittiği (*op. cit.* p. 5) ve daha önceleri Kaldy-Nagy (1979-1980) tarafından ileri sürülen "ne bir Hıristiyan metinde ne de İbn Battuta ve al-Umari gibi Arap gezginlerinin seyahatnamesinde gazi kelimesi geçer", eleştirisini önemli buluyorum. Öyle ya, Osmanlı'yı çok iyi tanıyan Pachymeres, Kantakouzenos ve Gregoras gibi çağdaş tarihçiler, karşılarında iman savaşçıları olduğunu bilmiyorlar mıydı? Biz onlara Haçlılar derken, onlar bize neden "gaziler" demediler? (S.D.)

2) Ertuğrul'un Uruğundan Beyler (İç-Beyler)

Anderson'u (1956) izleyerek üç göbek Osmanlı beylerini yazalım (Şekil-2).

İç-beylerinin tümü bütün işlevlerde Ulu Beye yardımcı olurlar. Nitekim, Neşrî, Osman Bey'in amcası Tündar Bey'i kethûda (güvenilir kişi ya da vezir) olarak bırakıp, ılgarlara gittiğini, Âşıkpaşazâde, Osman'ın bazı konularda kardeşi Gündüz Alp'e danıştığını yazar. Hoş, Bey onları hiçbir zaman dinlememiştir. Ayrıca, Osman yeğeni Aydoğdu'yu o denli seviyordu ki, onu Selçuklu Sultanı katında elçi olarak yollamıştı. Oğlu, Alâeddin Paşa'yı yanından hiç ayırmazdı.

Osmanlı soyundan egemenliği ellerinde tutan bu beylerden bazılarının ölümleri ailenin pagan inançlarını koruduklarını gösterir. Örneğin, Saruyatu'nun şehit edildiği yerde "bir çam ağacı vardır, kandilli çam dirler. Zira, gâh gâh anda bir şule görünür" (Neşrî s. 86). Gündüz Alp'in oğlu Aydoğdu öldürülünce mezarı taşla çevrilip, üzerine taş yığmışlardır. "Vilayette ne kadar at sancılansa ildüp kabrini tavaf itdürürler ve oradan alınan bir avuç toprağın sıtmaya iyi geldiğini" sanırlardı. (*Anonim* s. 14). Yani, her iki beyin mezarı da yatır olmuştu. Attan düşüp ölen Süleyman Paşa'nın mezarı yatır olmamıştı ama onun da mezarının üstü taşlarla kaplanmıştı (Beldiceanu 1957 p. 25). Saruyatu'nun ölümünden sonra Kalonoz "kâfiri" öldürülünce, Osman Bey'in emri üzerine, "onun karnunu yarup ve yiri bir miktar işüb it gibi gömdüler. O sebepten şimdi o yire İt-eşini dirler" (Âşıkpaşazâde s. 87).[9]

Şekil-2

İç-beylerin asıl görevleri askerîdir. Hemen hemen hepsi savaşçıydı. Saruyatu ile oğlu Bay Hoca, Gündüz Alp'in oğlu Aydoğdu ile Osman Bey'in oğlu Pazarlu hep savaşarak ölmüşlerdi. Gündüz Alp subaşıydı. Süleyman Paşa ise ele avuca sığmaz bir bahadır idi. Kâh, Kocaeli'nde ılgarlar düzenler, kâh Rumeli'nde fetihler yapardı. Murad I lalasıyla birlikte Edirne'yi almıştı.

İktisat işlevine gelince: Bu işlev dolaylı olarak savaş işleviyle birlikte yerine getirilirdi. Türk hükümdarlık geleneğine göre fetihlerle yeni topraklar kazanıldıkça, hükümdar uruğuna sanlık beylerin bu topraklar üzerinde ülüş hakları doğuyordu. Bu usul, Kök Türkler'de, Karahanlılar'da, İran ve Anadolu Selçukluları'nda ve beyliklerde süregelmiştir. Ne var ki, Osman ve Orhan beyler, terk etmeye cesaret edemedikleri bu geleneğin, gerek Selçuklu, gerekse İlhanlı devletlerinde neyin pahasına muhafaza edilmiş olduğunun bilincindeydiler. Her iki devlet de bu yüzden parçalanıp erimişti. Bundan dolayı,

Osmanlı beyleri bu konuda, temkinli ve tedbirliydiler. Dikkat edilmiştir, Osman Bey'in aile bireyleri arasında dağıttığı ülüşler parmakla sayılacak kadar azdı. O, sadece Karacahisar'ı Orhan Bey'e vermişti (ki onun da veliaht olduğu zaten biliniyordu). Orhan Bey İzmit'i, Taraklı Yenicesini ve Göynük'ü Süleyman Paşa'ya, İnönü'nü Murad'a vermesine vermiştir ama bu yöreler tamamen onların değildi. Bursa alınınca, Murad'ı oraya yolladı. Karasi ili ilhak edilince, Süleyman Paşa oraya geçti. Türk toplumlarında ilk kez ülüş yasası yumuşatılmış ya da lağvedilmeye çalışılmıştır.

3) Gaziler, Alpler ve Türkmen Savaş Beyleri

a) Gaziler

Ş. Tekin'in hazırlayıp sunduğu *Risaletü'l İslâm* (1986) adlı kitap 14. yüzyılın ilk yarısında (1328-1343 arasında olmalı) Karasi ilinde yazılmış ve Yahşı Han oğlu Yakup Bey'e takdim edilmiştir.[10]

Dediğim gibi, kitap adı bilinmeyen bir yazar tarafından Arapça *Sıratü'l-İslâm*'dan (Ş. Tekin) istinsah edilmiştir. Ancak, kitabın orijinalinde, her ne kadar iktisadî mesleklere değinilmişse de, bu meslekler sıral (ordinal) bir tasnife tabi tutulmamıştır (yani bu meslek şu meslekten daha iyidir denilmemiştir). Oysa, istinsahı yapan Türk iktisadî meslekleri, onlara bir değer atfederek şöyle sıralanmıştır: 1°) Gazilik; 2°) Ticaret; 3°) Tarım; 4°) Zanaat. Neden böyle tasnif edilmiştir; çünkü, "meslekler içinde yeğrek ve helâlrak olan gaziliktir" Bu demektir ki, ekonomide ticaretten de, tarımdan da, zanaatlardan da daha verimli olan meslek gaziliktir. Böyle ise, Türkmen neden savaşçı olmasın? Eğer, savaşçılığa talep fazla ise gazilik neden örgütlenmesin ve neden onun da bir *tarikası* (yolu) olmasın? Nitekim yazar, zikredilen kitabın sonuna "Gazilik Yolları" adlı bir bölüm eklemiştir (Ş. Tekin 1989). *Beride* (s. 49-51) gazilik yolları bağlamında (Ş. Tekin'i izleyerek), gaza ve cihat kavramları üzerinde bilgi verildi, bir kez daha yinelemeye gerek yok. Ancak, gazilik kurallarını gözden geçirmekte yarar buluyorum (Ş. Tekin 1993b).

Her şeyden önce, gazilikten gelen mal helal olmalıdır. Ne demektir bu? İlkin, gayri-müslim düşman İslam'a davet edilmelidir. Kabul etmezse aman dilemelidir. Onu da yapmazsa tepelenmelidir. Sakatlar, yaşlılar ve kadınlar kıyımdan muaftırlar. Sonra, alınan ulca, savaş yerinde değil, dönüşte ordada (ordugâh) üleşilmelidir. Orada Bey ulcayı beşe böler. Dördünü, atlıya iki, yayaya bir pay olmak üzere akıncılara dağıtır. Geriye kalan artık pençik (beşte bir) üçe bölünmelidir. Bir pay yetime, bir pay fakire, bir pay *ibnü sebil*'e (evi ırakta olana). Hemşirelik yapan kadın da, başvergisi ödeyen kâfir de paya katılır. Yalnız, Beyin ulcadan hakkı yoktur. Bütün bu kurallar, ayrıntılarıyla, anlaşılabilir kurallardır. Hepsi birlikte gazilik tarikatını oluşturur. Bir tek nokta kaldı: Savaştan dönen gaziler yağ sürünürlerdi (yağlanırlardı). Hiç şaşmayalım. Bütün Frank ve Saxon kralları da *onction* (yağlanma) törenlerine uymak zorundaydı. Böylece, gökten iletilen kutsal ruh, zeytinyağı aracılığıyla vücuda sindirilirdi (Jacq& Perriére 1981 p. 83.). Türkmenler'in bu âdeti Hıristiyanlar'dan öğrendikleri bellidir.

Bu bilgilerin ışığı altında Âşıkpaşazâde'nin "Rum Gazileri" dediği savaşçıların hepsi, açkın ya da örtgün, Gazilik tarikatının üyesi olmalıdır (Gazi Rahman, Gazi Fazıl gibi). Yoksa, Âşıkpaşazâde bazılarına "gazi" derken neden alpleri ve Türkmen Beylerini gazi saymamıştır? Çünkü gaziler farklı idiler. Bu yargıya varmak için iki ipucu var. Birincisi, *farz-ı kifayet* işlemini bitiren gazilerin "kutsal" yağla yağlanması, ikincisi tarika uyarınca Gazi Rahman'ın esir aldığı Rum yavuklusuna, hemen orada değil, ulca ve esirin üleşildiği Yenişehir'de kavuşması. Bu öyküyü mutlaka anlatmalıyım. Adını gene ben koydum: *Aydos Hisarı Âşıkları.*

> "Aydos Hisarı tekfurunun bir kızı varmış. Kız, bir gece rüyasında kendisini bir çukurda görürken yanına bir delikanlı (Gazi Rahman) yaklaşır. Kızı çukurdan kurtardıktan sonra, başlar onun üzerindekileri çıkarmaya. Kız ateşler içinde uyanır ve o günden sonra delikanlının hayali hiç gözünden silinmez. Günlerden bir gün, kaleye Türkler saldırırlar, ka-

ledekiler de onlara. Kız, kendi kendine der ki: "Ben de hisardan çıkıp bizimkilerle birlikte vuruşayım." Bir de ne görsün: Yağı bildiği Türkler arasında o bahadır yok mu? Ancak, aşk aşktır der ve dayanamayıp Rumca bir mektup yazarak onu bir taşa bağlar ve Gazi Rahman'ın ayaklarının dibine fırlatır. Kız, mektupta, "Buradan uzaklaşır gibi yapın, ama falanca gün geri gelin, kale sizindir" der. Neyse, kararlaştırılan gün Türkler Gazi Rahman'la birlikte kaleye gelirler, oğlan kızın sarkıttığı urganla hisara çıkar, kapıcıyı öldürüp, kale kapılarını Türkler'e açar. Zavallı tekfur da esir alınır (Âşıkpaşazâde s. 113).

Şimdi, yukarda (s. 23-24) anlatılan *Tövbe Etmeyen Rahibe* (TER) öyküsünün bulunduğu sayfayı koparıp, *Aydos Hisarı Âşıkları* (AHA) öyküsünün yanına koyalım. Ne görüyoruz. Aradaki iki buçuk yüzyıllık zaman farkına rağmen, her iki metnin kurucu öğeleri değişmemiştir; oyuncuların rol değiştirmelerine rağmen (Çizelge-2).

Her iki öykünün karşılaştırılmasından çıkan sonuç galiba şöyledir: TER'de Türk erkek herhangi bir uç savaşçısıyken, İngiliz rahibe, İsa'nın "askerlerinden biridir" Aksine, AHA'da Rum tekfur kızı savunmadaki bir savaşçıyken, Türk erkek gazidir. Siyasal olarak, birinci öyküde dinî saldırganlık Haçlılardan gelir, ikinci hikâyede ise Gazilerden (Çizelge-2).

	TER		AHA	
	Din	Savaş	Din	Savaş
Erkek (Türk)		X	X	
Kadın (Saxon, Rum)	X			X

Çizelge-2

b) Alpler

Bütün 8. yüzyıl Kök Türk yazıtlarıyla Kırgız mezartaşlarında "alp" kelimesi sık sık geçer. Birkaç örnek:

"Alp kağan ermiş"

(Alp kağan imiş)

"Küçlüg alp kağanından adrulu berdiniz"
(Güçlü alp kağanımızdan ayrılıverdiniz)
"kanınız yoklayur kadaş alpiniz karganur"
(Han yok oluyor kardeş, alpliğiniz lanetlenir).

Kelime *Divan*'da (Dankoff; Atalay) cesur savaşçı demektir. Gazneli, İran ve Anadolu Selçuklu topluluklarında ve Beylikler zamanında erkek adı olarak çokça kullanılmıştır. Özellikle, Gazneliler'de gulâm adı olarak tercih edilmiştir. Alp Arslan'dan başlayarak örnekler vereyim. Alp İlik, Alp Melik, Alp Karaca, Alp İnanç, Alp Kuş, Alp Tekin, Alp Yaruk vs. Osman Bey'in bir kardeşinin adı Gündüz Alp idi. TAO geleneğine göre Osman ve Orhan beylerin maiyeti arasında alpler çoğunluktadır. Turgut Alp, Konur Alp, Hasan Alp, Saltuk Alp. Bunlar kuşkusuz beylerin *comitatus*'u olmalıdır. Türkçesi yoldaş, Moğolcası nökerdir. Âşıkpaşazâde nöker kelimesini tercih eder. Bu savaşçılar o denli önemlidir ki, "Aksak Timur, boyu içinde başkanlığa sıvanırken, kendi boyundan olmayan nökerlerine güvenmişti" (Manz 1989 p. 45). Ayrıca, 16. yüzyılda bile nökerler Kırım aristokrasisi içinde sayılıyorlardı" (İnalcık 1985 p. 447). Bunlar beye bir antla bağlı, kendileri gibi ünlü alplerle akın ve ılgarlara katılan savaşçılardı. Gazilerden farklı oldukları bellidir. Herhalde gazilik tarikatına uymayı istememişlerdi; Müslüman ya da Tengrici idiler. Bağımsız olarak savaşmayı meslek edindikleri anlaşılıyor. Osmanlı Beyliği'nin kuruluş sürecinde ön saflarda onları görürüz; "Turgut Alp'i tizcek İnegöl'e saldılar" (Âşıkpaşazâde s. 102). Osman Bey İnegöl'ü ona verdi. Bir başka savaşta da Kara Çebüş yöresini Konur Alp'e vermişti. Belgelere göre onlar özgül bir topluluk oluşturuyorlardı. Örneğin, Eski El'e ait bir Tahrir defterinde göçerler arasında zikredilen bir nöker topluluğuna (cemaat-i nökerhan) rastlanmıştır (N. Beldiceanu 1980 p. 87). Ayrıca, Anadolu'da bir hayli Alpagot, Alpanoz adlı köyler bulunmaktaydı *(Köylerimiz)*.

Beylerin alplere fevkalade itibar ettiği anlaşılıyor. Şehzadeler onlara emanetti. Osman Bey, Karacahisar'ı Germiyan saldırılarından korumak üzere oğlu Orhan'ı sefere yollarken yanına

Saltuk Alp'i, Konur Alp'i, Gazi Rahman'ı ve Köse Mihal'i katmıştır. Gene Osman Bey, Etrenos ılgarına giderken, Orhan'ın yanma Turgut Alp'i yoldaş olarak vermiştir. Gerçekten alpler beyler için o denli değerlidirler ki, Konur Alp ölünce Orhan Bey onun sancağını, oğlu Murad'a vermiştir (Neşrî).

Alp diye adlandırılan bu savaşçıların kutsallık işleriyle hiçbir ilişkisi olmadığı bellidir. Beye töregenlikle bağlı olmaları yanında, peşinde koştukları tek amaç, savaşta utku kazanıp, para, ulca, esir ve tımar toprağı elde etmektir.

c) Türkmen Savaş Beyleri

Bunlar arasından bazılarını yakından tanıyoruz: Samsa Çavuş ve kardeşi Sülemiş. Samsa Çavuş, Mudurnu dolaylarında yerleşmiş büyük bir Türkmen tiresinin başkanıdır. Osman Bey ilk kez onun kılavuzluğunda, yanında Köse Mihal, Sakarya nehrini geçip, Taraklı Yenicesi ve Göynük'ü vurmuştur. Çok ulca alındıysa da, esir alınmamıştır; halkı kendilerine tabi kılmak için (Âşıkpaşazâde s. 99).

TAO'ya göre, Osman Bey'in emri altında çalışan, kendilerinin tire beyi mi, yoksa uç beyi mi olduklarını anlayamadığımız birçok akıncı vardı. Taz Ali,[11] Samsa Çavuş, Akça Koca, Kara Mürsel, Akbaş ve Yahşulu gibi. Hoş, bunların bir kısmı da Türkmen tire beyleri olabilir. Taz Ali'nin Bapheus savaşında önemli bir rol oynadığı sanılıyor (İnalcık 1993). Samsa Çavuş'un ünü Osman Bey'e Sakarya yöresini ele geçirme olanağını sağlamıştır. Akça Koca, uzun yıllar boyunca Kocaeli yarımadasında fetihler yaptı (ve buralara kendi adını verdi). Güneyde Kara Mürsel, İzmit Körfezi kıyılarını zaptetti. Her ikisinin de büyük tımarları vardı. Akbaş ve Yahşulu da öyle. Akbaş'a Kandıra, Yahşulu'ya Ermeni Pazarı verildi.

Orhan Bey zamanında, Süleyman Paşa'yla birlikte Trakya'da fetihlerde bulunan beyler arasında Ece Bey, Ece Fazıl, Yakup Ece adlı beyler vardır. Karasi ilinden yeni gelen bu beylerin hemen hemen hepsinin adına bir "ece" eklenmiştir. Belki (ece<eçi), ağa-bey gibi bir saygı deyimidir. Bunların, tire beyleri olmaları pek olasıdır. Kara Cafer'in bir konat başkanı olduğu tasarlanabilir. Çünkü o, Bursa'ya yolladığı kesik başlarla ünlü-

dür. Hacı İlbeyi'ni tanıyoruz. Şeyh Bedreddin'in babasıdır. Karasili Aclan Bey'in veziri iken onun ölümü ve ülkenin Osmanlı'ya geçmesi üzerine Süleyman Paşa'nın yoldaşı olmuştur. Ivaz Yiğitbaşı'nın gerçekten yaşamış olup olmadığını bilmiyoruz (Beldiceanu-Steinherr 1967).

Savaşbeyi olarak görev yapan ihtida etmiş Rum da vardır. Köse Mihal bunlar arasında en tanınmışıdır. Onun, hatta Osman Bey'in arkadaşı olduğu tahmin edilebilir. Adlarını bilmediğimiz Lefke ve Çadırlı Beyleri de ihtida edip, Osman'ın yanında "has nökerler" olmuşlardı. Ayrıca, Orhan Bey'in Trakya'daki uç beylerinden Evrenos Bey'in aslen Rum olup, ihtida ettiği rivayet edilir.

Alpler gibi bu beylerin savaşmaktaki maksatları kendilerine tımar toprağı sağlamak ve ulca, esir, para elde etmekti. Böylece, onlar da iktisat işlevini, savaş işleviyle birlikte sürdürüyorlardı. Kutsallık işleriyle bir ilgileri olduğu iddia edilemez.

4) Ahiler

Âşıkpaşazâde'nin Ahiyan-ı Rum dediği ahiler hakkında 13-14. yüzyıllardan kalan belgeler fevkalade enderdir. Bunlardan biri, Eflakî'nin *Ariflerin Menkıbeleri* (Eflakî/Yazıcı), öteki 1330'larda Anadolu'yu gezen İbn Battuta'nın (Bat/Def&San) seyahatnamesidir. Ancak bazı ipuçları ahilik hakkındaki bilgimizi arttırabilir. Fütüvvetin ahilikle olan ilişkileri belli olduğundan, elimizdeki *Fütüvvetname*'ler bize yardımcı olabilir.

Fütüvvet (Arapça feta~genç) gençlik, yiğitlik ve erdemlilik kavramlarını içerir. Sosyal bir örgüt olarak bu kavram ve kurumun kökeni Araptır; "feta sahipleri" anlamına gelir. Örgütleniş önce İran'da, daha sonraları Anadolu'da ortaya çıkmıştır. Ahilik ise ahi kökünden gelir. Arapçada *ah* kardeş anlamındadır. Ama, ahilik (fütüvvetten ayrı olarak) bir Türk kurumu olduğundan, kelimenin kökü belki de Türkçedir: akı, DLT-KB ve *Atabetü'l-Hakayık*'ta (Ata/Arat) cömert, eliaçık demektir; k'nin h'ye dönüşmesi normal olduğundan (dahi<dakı gibi) bu sava pek itiraz edilemez.

Ahilik, şehir ve kasabalardaki zanaat erbabını birleştiren ve aynı zamanda kentin kolluk kuvvetini oluşturan bir kuruluştur.

Fütüvvetin Anadolu ahiliğiyle kaynaşması 13. yüzyılda Moğol istilasıyla gerçekleşmiş ve hızla yayılarak bütün Anadolu'yu kaplamıştır. İbn Battuta'ya göre, Türkmenler'in yaşadıkları her bölgede, hem şehirde, hem köyde ahi örgütleri vardır. Köy ahiliğinin, kurumun tarım kesimine bile sıçramış olduğunu imler (Barkan 1942). Fütüvvet ilkesi altında birleşen zanaatkâr genç yamak, çırak, kalfa ve ustalar, gene o meslekten yetişme bir usta ahinin başkanlığında toplanarak zaviyeler kurarlar, kazançlarını paylaşıp, hep birlikte yer içer, ibadet eder, şarkı söyler, dans ederlermiş. Konukseverliklerinin üstüne yokmuş. Ayrıca, günü geldiğinde pusatlanır, birlikte zalime karşı durur, şehirlerini yağı istilasına karşı savunurlarmış (yani, gazi değil, mücahitmişler). Yönetim boşluğu olan her yörede ahi birlikleri otoriteyi ele alırmış.

İmdi, Hz. Muhammed'in "Ali'den başka feta yok, Zülfikâr'dan başka kılıç yok" sözünün, Melamiliği de, Kalenderiye'yi de, Vefaîye'yi de ve Bektaşiliği de ahiliğe bağlayacağı açıktır (Gölpınarlı 1949-1950; Kara 1985; Bayram 1991 *et. al.*). Nitekim, *Vilayetname* (1995), Ahi Evren'in Hacı Bektaş Veli için "Kim bizi şeyh edinmişse onun şeyhi Hacı Bektaş Hünkârdır", dediğini yazar. Gene ol kitap da, Ahi Evren'in, Hacı Bektaş örneği, kerametlerde bulunduğu söylenir (Ocak 1983). Bu demektir ki, ahilerin bir bölüğü Bektaşî tarikatına bağlıydı. Mamaafih, *Ariflerin Menkıbeleri*'nde, Mevlevî olan ahilerden de sık sık söz edilir. Eskilerden, Ahi Türk, Ahi Kayseri, Ahi Çoban vs. Mevlevî idiler. 13. yüzyılın sonlarına doğru Sufî ahilerle Mevlevî ahilerin arası açılmaya başlamıştır. Ahi Mustafa, Ahi Mehmed ve Ahi Mehmedşah gibi nüfuzlu ahiler, Mevlevilere karşı açıkça cephe almışlardır. Belki, bu gerginlik yüzünden Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi, 14. yüzyılın ilk yarısında, Mevleviliği pekiştirmek niyetiyle Batı Anadolu beyliklerine bir gezi düzenlemiştir. Gezinin Menteşe, Aydın ve Germiyan beyliklerinde etkili olduğu anlaşılıyor. Öyle ki, Ahi Polat adındaki bir Mevlevî, Aydın ilinde zaviyeler kurmaya başlamıştır. Germiyanlı Yakup Bey Mevlevî olmuştur bile. Osmanlı yurdunda da durum pek farklı olmasa gerek. Zira, İznik fethedildikten sonra, Orhan Bey yaptırdığı medreseye, Mevlana Davut Kayseri, Mevlana Taceddin Kürdî ve Mevlana Siraceddin Konevi gibi Mevlevî âlimleri

davet etmişti (Neşrî *et.al.)* Zaten, Orhan Bey Atranos'u (Orhaneli) alırken yanında Ahi Hasan vardı (Kale burcuna ilk tırmanan). Ayrıca, Bursa'yı fethettikten sonra, o şehrin asayişine bir çekidüzen vermek için, Ede Balı'nın torunu Ahi Hasan'la Ahi Seyfettin'i yanına almıştı. Ve de, gene Orhan Bey, "ölen oğlu Süleyman Paşa için İznik'te kurduğu vakfın mütevekkelliğine Ahi Hasan Karacaoğlan'ı atamıştı (Uzunçarşılı 1963).

Osmanlı Beyliği'nin kuruluş döneminde ahilerin bütün iktisadî faaliyetleri (kısmen tarımı) denetledikleri ve kentlerin güvenlik hizmetini üstlenmiş oldukları anlaşılıyor. Onların heteredoks ya da Mevlevî dinî inançlara bağlı olmaları ya da arızî olarak vuruşmalara katılmaları, toplumdaki dinî ve askerî (savaş) işlevleri de yüklenmiş olduklarını göstermez. Bundan dolayı, çizelgede ahiler sütununun üstten iki hücresi boştur.

Bütün bu denilenlere rağmen, *Risaletü'l-İslâm'da* 14. yüzyıl ahi örgütünün, iktisadî mesleklerin tasnifinde en kötü ve en az hayırhah bir meslek olarak tanımlanmış olması insanı şaşırtır.

5) Abdallar ve Bacılar

a) Abdallar

Abdalan-ı Rum, 13. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'ya göç ederek gelen derviş, şeyh ve onların halifelerinin Yeseviye, Melamiye, Kalenderiye, Haydariye ve Vefaîye adları altında anılan gayri-Sünnî ve doğal olarak Sufî tarikatların –ki bunlara *Horasan Erenleri* de denilir– Anadolu'da hep birlikte yoğurup oluşturdukları Babailik, Taptuklu ve Baraklu Kalanderiyesi, Cavlakiye ve nihayet Bektaşilik gibi sonradan Alevilik adını alacak *syncretic* öğretilere inananlara verilen genel bir addır (Köprülü 1981, 1984; Ocak 1989, 1996: Birge 1991; Melikoff 1992 *et.al.).*

Henüz, Sünnî Müslümanlığı özümsememiş göçebe Türkmenler'in –ki o vakte kadar Tengrici olarak kalmış olabilirler– bu gibi heteredoks dinî *"kulüpler"*e yakınlık duyacakları açıktır. Zaten, derviş ve şeyhlerin köy yakınlarında, yol ve derbent izlekleri üzerinde tekke ve zaviye kurmaları bu yüzdendir. Ne

var ki, derviş ve şeyh adabıyla Türkmen'in inançları, hayat tarzı, kılık kıyafeti, 13.–14. yüzyıllar Konya, Kayseri, Sivas, Tokat, Niğde ve Amasya gibi büyük Anadolu şehirlerinin Sünnî halkının gelenek ve görenekleriyle uyuşmuyordu. Selçuklu sultanlarıyla valiler onlardan nefret ediyorlar, Sünnî ulema ve Mevlevî ululari onları Müslüman saymadıkları bir yana, adam yerine bile koymuyorlardı. Arap ve İran etkisi altında kalmış elitin onları dışlamasında yadırganacak bir şey yoktur. Onların inançları şehirdekilerinkinden çok farklıydı. Heteredoks dervişler ve şeyh müridleri bütün dünyevî nimetleri teperek, sadece Allah'a kavuşmak üzere, Yaradan'ın yarattığı kendi özlerini arıyorlardı. Bundan dolayı, kendilerini Yaradan'ın bir parçası olarak görüyorlar ve her biri kendisinin dünyanın kutpunu *(axis mundi)* oluşturduğuna inanıyordu. Dünyanın kutpu demek, insanın Allah'la iletişim kurması demektir. Allah'ın mucize göstererek insanı yarattığı gibi, onlar da yere kazık kakıp su çıkarıyorlar, bir avuç yiyecekle ordu doyuruyorlar, dağları devindiriyorlar, kuş donuna bürünüp mekân değiştiriyorlar ve (konumuz bakımından önemli) tahta kılıçla kâfiri kırıp, mucizeler gösteriyorlardı.[12] Pek tabii, tenasüh ve hulûla da güveniyorlardı.

Hele görünüşleri dehşet vericiydi. Kendilerine Rum Abdalları diyen Kalenderîler, şöyle gözüküyorlardı:

> "Rum Abdalları, kan hayran, u yal u bâlleri uryan, şadda ve ceragile vü cism-i pür dâgile, daire-vü kudümların döve döve ve boynuzların çala çala, sine-zenân ve na'ra kunan, bağları kabak, yalın ayak ve tenleri çıplak, birer tennureleri var ancak, bellerinde birer yünden örülmüş kuşak ve birer omuzlarında Abü Müslimî nacak ve birer omuzlarında birer şuca'i çomak, miyanlarında ikişer cür'a-dân, birinde kav'u çakmak ve birinde gubar ve muhakkak ve birer yanlarında birer abdalım saru kuşak, şöyle ki, bir kerre çorba ile dolsa, doyar iki ışık ve her kaşık sapında asulur birer âşık ve birer yanlarında birer keşkül, kuşaklarından sarkık ve bedenleri pul pul yanık, ateşiler idüğüne anlar birer tanık ve kimisinin sinesinde resm-i hilal ve kimin şekl-i Zü'lfikâr....." (Hatib/ Yazıcı 1972, s. 21).

Barak Baba müridleriyle Halep'e girerken kılık kıyafetler şöyleydi:

> "Sakalları tıraş edilmişse de bol bıyığı vardı. İki yanında sığır boynuzu olan kürk giymişlerdi. Boyunlarına kemikler ve ziller asılıydı. Görünüşleri çok çirkin, hatta iğrençti. Sangi, davul ve başka çalgılardan oluşmuş bir orkestraları vardı. Birlikte yürüdükçe çıngıraklar, kemikler ve çomaklar öyle bir patırtı çıkarıyorlardı ki Suriye halkı bundan şeytanın bile ürkeceğini söylüyordu. Bir gün, Barak Baba'ya niçin böyle kılık değiştirdiği sorulunca, "Ben fakirlerin alay konusu olmak istiyorum", demiştir. (Ayni'den: *Ben görmedim.* Köprülü 1929, p. 16).

Baba, belki biraz Hint, biraz İran, hatta biraz Hıristiyan *syncretism*'inin ürünüdür, ama onda Orta-Asya bahşi geleneğinin başat olduğu apaçıktır (Ocak 1983, Melikoff 1998), Heteredoks İslamın bahşi-varî davranışları o denli belirgindir ki, Moğollar onları kendilerine benzetip, korumaya kalkışmışlardır *(ibid).* İspanyol elçisi Clavijo da 1403-1406 yıllarında Aksak Timur'a giderken Erzincan ile Hoy arasında Delilerkenti denilen bir köyde bazı dervişlere rastlar. Clavijo onları şöyle betimliyor:

> "Bu dervişler kafalarını ve sakallarını tıraş ederler ve hemen hemen çıplak dolaşırlar. İster soğuk, ister sıcak, bir yerlerden buldukları delik deşik kumaşlardan yapılmış paçavra gibi giysiler giyip, sokaklarda dolaşırlar ve yürürken de yemek yerler. Gündüz ve gece yürüyüşleri esnasında dümbeleklerinin eşliğinde ilâhiler okurlar. Zaviyelerinin kapısı üstünde kara yünden yapılmış bir püskül, onun da üzerinde ay biçminde bir süs vardır. Bunların altında, sıra sıra geyik, keçi ve koç boynuzları dizilmiştir. Dışarıya çıktıklarında av hayvanlarının boynuzlarını takmak onların âdetidir". (Clavijo 1994, p. 139-40)

İşte, Osmanlı Beyliği, kutsallık işlevinin böyle öğretilere bağlı din adamlarına teslim edildiği bir dönemde hayata baş-

ladı. Tarihine ilk adımı atarken karşımıza Osman Bey'in kerametler gösteren babası Ertuğrul ile Osman'ın ünlü rüyasını tabir eden, Baba İlyas halifesi Ede Balı çıkıyor (Ocak 1986 p. 85; İnalcık 1994). Sonrası çorap söküğü gibi gidiyor. Karacahisar İmamı Dursun Fakıh, ki sonradan kadı olmuştur, Ede Balı'nın mürididir. Soralım: Osmanlı tarihi hakkında başlıca kaynağımızın yazarı olan Âşıkpaşazâde kimdir? Baba İlyas'ın ölümden kurtularak hayatta kalan tek oğlu Muhlis Baba'nın Âşık Paşa'dan inen torunudur. Ayrıca, Osman Bey'in şeyhlerinden Koçum Seydi dahi Baba İlyas halifesidir. Dahası var: Osman Bey döneminde yaşamış olan Kumral Dede de Ede Balı'nın müridiydi. Meşhur hikâyedir: Osman Bey zaviye kurmak için bu dedeye bir yer göstermiş, dede de bu bağışın belgelenmesini istemiş. Osman Bey, okur-yazarlığı olmadığı için böyle bir belge veremeyeceğini, fakat belge yerine geçecek kendi *kılıcı* ile *maşrapasını* verebileceğini söylemiş: Dede de kabul etmiş.

Bir başka Rum abdalı, Abdal Musa'dır. Âşıkpaşazâde tarihinde ondan Hacı Bektaş Veli ve Kadıncık Ana (~Hatun Ana~ Fatma Bacı) vesilesiyle bahsetmiştir. Musa'nın Kadıncık Ana'nın müridi olduğu bellidir (Ocak 1983 p. 120). TAO'da zikredilen bir baba daha vardır: Geyikli Baba. Yunus Emre'nin ahbabı olduğu söylenir. Orhan Bey'le olan ilişkisinden ötürü tanınır. Hikâyesi şöyle: Orhan Bey, dağlarda geyiklerle dolaşan bu babayı merak edip, onunla görüşmek ister. Baba reddeder. Orhan Bey ısrar eder, o gene reddeder. Orhan Bey sebebini soranda, "Görüşme vakti daha gelmedi", der. Aradan bir süre geçer. Derviş, bir gün, sırtında bir kavak fidanı Orhan Bey'in Bursa'daki sarayının bahçesine gelir ve fidanı oraya diker. Orhan Bey de teşekkür niyetiyle "İnönü yöresi senin olsun" der. Derviş kabul etmez. Parmağıyla işaret edip "Nah, şu tepecügün berisindeki yeri sen dervişlere ver, bu bize yeter", diye ayıtır.

Bu öykü bizi çok eskilere götürür: Kök Türkler'de geyik kutsaldır. Türk türeyiş efsanelerinden birinde geyik bezeği kullanılmıştır. Ayrıca, kurbanlıktır (yağış). İşbara Kağan, içinde geyiklerin gezindiği bir koruyu çitle çevirmişti. Onları inci-

ten öldürülürdü (Divitçioğlu 1986). Kavak ağacına gelince: Ortaçağ Türk folklorunda kavak değil, kayın ağacı ıduk (mübarek) sayılır. Bence "kavak" Osmanlı tarih yazarlarının yanılmasıdır.

İbn Kemal'e göre (II, s. 92), Geyikli Baba ayrıca savaşçı olup, Uludağ yöresindeki Kızıl Kiliseyi kılıcının hakkıyla fethetmiştir. Belki; fakat, Anadolu'da Geyikli Baba rivayetlerinin bir tek değil, pek çok yerde konuşulduğuna dikkat çekeyim (Barkan 1942; Türkay 1979). Anonim kişiliği Konya, Malatya, Adana, Sivas, Ankara ve Bursa'da dolanıp durur. *Anonim*, bir üryan âşığın tahta kılıçla kâfirin birini biçtiğini yazar (s. 13-14). Üryan Âşık, Ocak'ın andığı Abdal Murad olmalıdır. Herhalde, Kalenderiye ya da Cavlakiye'ye sanlık idi. Bütün bu babaları, dedeleri, dervişleri ve şeyhleriyle Rum abdallarının Osmanlı ilini doldurmuş oldukları anlaşılıyor. Hiç olmazsa, Osman Bey döneminde durum böyleydi.

Yukarda değindiğim gibi, Orhan Bey döneminde sanki Mevlevîler sahneye çıkıyor. Pekiyi, bu arada Sünnî ulemadan hiç kimse yok mu? Sanırım, Orhan Bey'in hacibi olan İleri Hace[13]'nin oğlu Hacı Ahmed, Sünnî Müslümandı. Bursa'da da bir mescidi vardı (Neşrî).

Rum abdallarının kentlerden çok kırsal kesimde yerleşmiş olmaları onların Rum halkla temaslarını kolaylaştırmış olmalıdır. Paulician'lar gibi heteredoks Hıristiyan tarikatlarının varlığına alışkın olan bu halk için abdal toplulukları pek aykırı sayılmaz. Sanırım, her iki dinin özünde bulunan "haricilik" Hıristiyan Rumların iktida etmesine önayak oluyordu: Hemen hemen bütün Vilayetnameler'de, Hacı Bektaş Veli'ninkinden tutun Saru Saltuk ve Şeyh Bedreddin'inkine dek, hepsi bu tür iktida hikâyeleriyle doludur (Ocak 1981). Bu bakımdan, abdalların dinî vecibelerini; yani kutsallık işlevlerini tam olarak yerine getirmiş oldukları iddia edilebilir. Üstelik, bu görevi fisebilillah yapmışlar, ne savaşa katılmışlar ne de ulca ve esir peşinde koşmuşlardır. Sanıldığı gibi Osman Bey, Ede Balı'ya Bilecik'in bütün gelirini değil, sadece Koz Ağacı'nda bir vakıf bağışlamış ve zaviyesi için Bilecik içinde bir arsa vermiştir (İnalcık 1994 p. 148-153).

b) Bacılar

Bacıyan-ı Rum'un kimliği hakkında fazla bir bilgimiz yok. Köprülü, Broquére'in (1972 p. 82) 15. yüzyılda Dulkadir Beyliği'nde at binmiş ve sadak kuşanmış otuz bin *(sic)* Türkmen kadını hakkında verdiği bilgilerden esinlenerek, önce Bacıların "savaşçı kadın birlikleri" olduğunu sanmış, sonra fikrini değiştirerek, bunların kadınlardan oluşan bir Sufî zümresi olduğunu yazmıştır (1984 s. 93-4). Bayram ise (1986, 1987), özellikle son kitabında, Rum Bacıları örgütünü ahilerin kadın kolu olarak görmüştür. Ona göre:

> "Bir bakıma, Bacıyan-ı Rum, belki bir tarikatın kadın müridlerinin meydana getirdiği bir cemaattir demek daha doğru olur, inancındayız. Bu cemaatin haliyle kadın mürşitleri ve şeyhleri olacaktır. İşte, Fatma Bacı (böyle) bir mürşit idi" (1987 s. 52).

Bana öyle geliyor ki, her iki tarihçinin vardığı bu sonuç; yani, Rum Bacılarının, tıpkı Rum Abdalları gibi, heteredoks inançlara bağlanmış dinî kadın toplulukları oldukları, doğrudur. Bu saptama, Hacı Bektaş Veli'nin *Vilayetname*'sinde (1995) apaçık belgelendiği gibi, Âşıkpaşazâde'nin okunmasındaki semantikten de anlaşılır (*beride:* s. 41). Üstelik, 13.-14. yüzyıllardan kalan tek tük haberler de bu saptamayı doğrular gibidir. Şunu da söyleyeyim: Bacılardan bazıları ahilerle evlenmiş olsa bile, toplumsal işlev olarak bunlar ahilerden çok abdallara yakındır.

Önce, *Vilayetname*'den şu alıntıyı yapayım:

> "Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Rum ülkesine yaklaşınca, Rum erenlerine, selam sizin üzerinizde olsun, Rum'daki erenler ve kardeşler, diyerek selam verdi... Hünkârın bu selamı Fatma Bacı'ya (Kadıncık Ana ~ Hatun Ana) malûm oldu. Bu kadın Sivrihisar'da Seyyid Nureddin'in kızıydı. Henüz evlenmemişti, sohbet meydanındaki erenlere yemek pişirmekteydi. (...)Fatma Bacı ayağa kalkıp Hünkârın gelmekte olduğu yöne dönüp, elini göğsüne kodu ve üç kez 'selamını aldım' dedi, yerine oturdu" (*ibid* s. 37).

Selamın alınıp verilmesi Veli ile mürid arasında kurulan ilk bağ oldu. Bu Fatma Bacı, Âşıkpaşazâde'nin bahsettiği Hatun Ana olmalıdır ki, *Vilayetname* daha sonraları hünkârın onun evine taşındığını söyleyecektir. O vakit, Kadıncık artık evliydi, fakat çocuğu olmuyordu. Bir gece rüyasında dolunayın eteğinin içine sızıp, koynuna girdiğini gördü. Dolunay yakasından çıkmak istiyor; Kadıncık yakasını kapıyordu; yeninden çıkmak istiyor, yenini tutuyordu; eteğinden çıkmak istiyor, çömelip yere kapanıyordu. Böylece, dolunay Kadıncık'ın içinde kalakaldı (dedikodu: Hünkâr, Kadıncık'a âşıkmış, *ibid).* Zaten, bu dedikoduyu doğrulayan, başka erotik hikâyeler de yok değil. Örneğin Kadıncık ailesinden kalan mirası tarikat uğruna harcayınca, malsız mülksüz, hatta çırıl çıplak kalır ve bir küpün içine girer.[14] Ya da şöyle bir hikâye: Kadıncık gene on parasız kalınca Hünkâr elini onun eteğinin altına sokar ve bir avuç altın çıkarır (*ibid* s. 19-20). Gene birgün Hünkâr'ın burnu kanar, leğendeki suyla kanı temizler. Kadıncık kanlı suyu içince hemen gebe kalır ve üç oğlan doğurur. Arkasından bir daha... *Vilayetname,* Kadıncığı bize "erenlerin anası" olarak takdim eder.

Vilayetname'nin anlattığı kıssalar, bize ilahî ve dünyevî ilişkilerin sırlarla birbirine örüldüğü heteredoks bir dünya görüşü veriyor. Bu mistik dünyada, Rum Abdallarının piri Hacı Bektaş Veli, Rum Bacılarının piri Kadıncık Ana'dır.

Gerek *Vilayetname*'deki, gerekse Âşıkpaşazâde'deki Kadıncık Ana, her ne kadar, 13.–14. yüzyıllar Anadolusu'nda kadın "şeyh"lerin varlığını gösteriyorsa da anlatılan hikâyeler hep bir "bacı" üzerine odaklanmış, kadın şeyh ve müridlerin meydana getirdiği bir Bacılar cemaatinin varlığına değgin hiçbir haber vermemiştir. Öyle ise, bize Rum Bacılarının da, Rum Abdalları gibi bir cemaat olduğunu gösterecek; yani, "bacıyı" bacılara, tekili çoğula geçirecek bir belge gerekir. Sanırım, bu bağlamda en olumlu belge, 13. yüzyılda Bayçu'nun (1247) ordasında iki ay kalmış olan Dominikan misyoneri Simon de Saint-Quentin'in tanıklığıdır!

> "Erzurumlu iki bin kadın şehirden üç fersah mesafedeki ılıcalara gitmişlerdi. Banyo yaptıkları sırada Moğol ordusunun üzerlerine geldiğini gördüler, fakat kaçmayı başarama-

> dılar. Bu sebepten lirler ve davullar çalarak, şarkılar söyleyerek, yanlarında bulunan çeşitli müzik aletleriyle onlara karşı yürüdüler. Bütün bunlara rağmen, Moğolların ruhunda bulunan vahşeti yumuşatamadılar. Zira, hepsinin öldürülmeleri için emir verilmişti" (1965, p. XXXI, 140)[15].

Zikredilen kadınların Hıristiyan Rum ya da Ermeni kadınları olmadıkları bellidir. Olsalardı, Dominikan misyoneri bundan mutlaka bahsederdi.

1247 yılında, iki bin kadın bir arada, üç fersah uzaklıktaki ılıcaya herhalde eğlenmek için değil, ancak bir su kuttöreni (aptest) kılmak için gidiyorlardı (nasıl bir kuttören olduğunu tasarlayamıyorum). Moğol ordusu üzerine çalgılarla, davullarla ve şarkılarla yapılan bağırtılı ve gümbürtülü bir yürüyüş ise bir çeşit ölüme meydan okuma olmalıdır. Alıntının sunduğu imge, bu kadınların belki Kalenderiye, belki de Babaîlik tarikatından olduklarını söylüyor (*beride:* Abdallara bakınız). Bu kadınlara Bacılar demekte sakınca görmüyorum. Keşke, daha fazla belge bulunsaydı! Bununla birlikte Bayram (*op, cit.* s.11) benim görmediğim bazı kaynaklara dayanarak şu belgeleri sunuyor: Niğdeli Kadı Ahmed (1340'lar), Taptuklular arasında Türkmen dervişlerinin karılarının dinî faaliyette bulunduklarını yazmış. Kirmanî, Konya'daki bir zaviyede Fakiregan'ın olduğunu söylemiş. Sonuncu belgeden pek emin olamıyorum. Bu kadınlar fakire olmalarına fakire idiler ama, onların Bacıyan'dan olduklarını nereden bilebiliriz?

6) Türkmen Göçer-Evleri

Bütün Türkmen topluluklarında olduğu gibi Ertuğrul'un tiresi de göçebe-hayvancıydı (Osmanlı terminolojisinde "göçer-evler", bazen Türk-evleri). Obaları Söğüt'ü kışlak, Domaniç Dağı'yla, Ermeni Beli'ni yaylak edinmişlerdi. Mevsimlik göç yollarını sürdürüp dururlar, hayvancılık, avcılık ve halıcılık yaparlardı.

> "Aya Nikule derler idi bir kâfir var idi. İnegöl'de, Osman.... yaylaya ve kışlağa gittükleri vaktin bunlarun göçün üşendürür idi, Osman... Bilecük tekfuruna bundan şikâyet etti.

> Bilecük tekfuruna eyitdi: sizden dileğimiz budur kim bizüm göçkünümüzi yaylaya gittiğimizde sizde emanet kılalım. Ol dahi kabul etti. Her vaktin kim Osman... kim yaylaya gitse kamu esbablarını öküzlere yükledirler idi. Bir nice hatun kişiyle gönderürler idi. Kalede korlar idi. Kaçan kim yayladan gelseler peynir ve halı ve kilim ve kuzılar armağan edilür idi. Emanetleri gene alırlar idi, gidürler idi" (Âşıkpaşazâde s. 94).

Bir metinde avcılık hakkında: "Osman'a halkı izzet idüp avda kuşda Türkler'in yiğidi yiğili onun yanma cem olurlardı" (Neşrî s. 70). Her iki dedik de söylediklerimi doğrular. Hayvancı idiler, avcı idiler ve halı ve kilim dokurlardı.

Birinci belge tabii ki çok önemlidir. Bize ilk Osmanlılar'ın aslen hayvancılık ve halıcılıkla uğraştıklarını öğretir. Ama, bunun yanında, başka şeyler de öğretir. Örneğin, göçkününü kışlakta koruyacak bir bekçi bile bırakamayacak kadar fakir olduklarını. Osman'ın tiresi fakir olduğu kadar az nüfusludur da. Bey, İnegöl tekfuruna yağı olduğunda, ona yetmiş kişiyle saldırmıştı (Neşrî) (yetmiş, sihirli yedi rakamından gelse bile, neden yedi yüz değil de yetmiş, diye sorulabilir). Bu olgular sadece, Osman Bey'in adamlarının fakir ve az olduğunu değil, aynı zamanda İnegöl tekfurunun da yoksulluğuna işaret eder. Bundan dolayıdır ki, her iki tarafta "hizmet akti" aynî olarak ödenir: hizmete karşılık, eşdeğeri olan peynir, kuzu ve halı.

Yukarıdaki ikinci belge de önemlidir. Çünkü, Oğuzlar'da av, Beyin asıl uğraşıdır (Gordlevski 1988, s. 98). Osman'ın daha bey seçilmeden çok önce oğuşunun ya da obasının avbaşı olduğu anlaşılıyor. Bu konumunun bey seçilmesinde etkin rol oynadığını sanıyorum (*ileride:* s. 79).

İmdi, göçebeler hakkındaki genel teorik yaklaşım şudur: Uzun mesafe kateden, geri dönüşü olmayan yollarda yürüyen göçebe-hayvancı-savaşçılar sürdürdükleri üretim tarzında artık-ürün yaratamadıklarından ihtiyaçları olan mamul malları değişle değil, geçtikleri yerlerdeki yerleşik halktan vuruşarak alırlar (Hopwood 1987 *et.al*). Doğallıkla, bu iktisadî işlemin pahası vardır: Can verilip, mal alınır. Bu alış-verişte tarafların kâr-

zarar hesapları önceden belirlenemez. Ama, bir yol düşünelim; belli bir yörede, her tarafı yerleşiklerle, hem de yağı sayılan "kâfirlerle" çevrili Osmanlı göçer-evleri bu usulü uygulayabilir miydi? Hayır! Unutmayalım ki başlangıçta Osmanlı'nın yaylak ve kışlak yolağı (Domaniç-Ermeni Beli-Söğüt gibi) kısacık bir mesafedir; bir gün, iki gün ihtiyaç duyulan mallar vuruşarak, çapullanarak alınır, ama üçüncü gün bunun bedeli ağır ödenir. Belli göç izlekleri (kışın bir nokta: Söğüt; yazın bir doğru: Domaniç-Ermeni Beli) tutulur, pusu kurulur, suları kesilir, hayvanları öldürülür ve zaten azrak olan insanları kırılır. Bu yüzden, Türkmen için çıkar tek yol komşu Rum köylüyle iyi geçinmektir, onlarla barışık birlikteliktir. Ne ki bu tutumun sonucu, sürgit bu yoksulluğa katlanmaktır. Durumun, Osman'ın bey seçilmesiyle birlikte değişeceğini aşağıda göstereceğim.

Ertuğrul Bey zamanında ve Osman'ın bey seçildiği dönemde onların obası göçebe idi. Osman'ın göçer-evler tarafından bey seçildiğini anımsatayım.

> "Göçer-evler bazı Osman'ı ve bazı Ertuğrul'un karındaşı, Osman'ın ammusı Tündar'ı Bey kılmak istediler. Ama kendi kabilesi (kesi, tire, oşuş, oba? S.D) Osman'a vech görüp el altından haber gönderip söyleştiler. Tündar dahi Osman Gazi'ye biat itdi." /Neşrî s. 79 (ayraçiçi benim).

Osman Bey, Bilecik, Yarhisar, İnegöl ve Yenişehir hisarlarını alıp, oğlu Orhan'ı Nilüfer Hatun'la evlendirdiği dönemde de Osmanlılar göçebe idiler. Nitekim, Osman Bey oğullarından birini ya Hamid'i, ya Pazarlu'yu ya da Çoban'ı göç beyi olarak göçer-evlerin başına göndermişti (Âşıkpaşazâde s. 102). Dört hisarın fethinden sonradır ki, göçer-evler Rumlarla olan barışık birlikteliklerini bozup, saldırgan bir tutum almaya başlamışlar, tekfur kalelerini yağmalamışlar, erini dişisini esir etmişler, köyleri çapullayıp hayli ulca almışlardır (1288'den sonra). Düze inmeye ve kısmen toprağa yerleşmeye bu tarihte başlamış olmalıdırlar; göç izleği çevresinde bir Osmanlı ili kurduktan sonra.

Osmanlı, Bapheus savaşı (1301) tarihinde hâlâ göçebeydi. Savaş sonunda "validesi ve mütallikatı Osman Gazi'yi bir iki

göç[16] istikbal idüb gelüb buluşmuşlardı" (Neşrî s.107). İbn Haldun, *Tarih-el-ibar*'da Osmanlı beylerinin göçebelikten kopamadıklarını şu cümleyle anlatır: "(Orhan) bu şehri (Bursa) kendi başkenti olarak benimsedi. (Fakat) sarayın içinde kurulan çadırdan vazgeçemedi." (Huart 1917 p. 163). Ayrıca, Selanik arşipiskoposu da aynı gözlemi yapmıştır: "Orhan kırları sever, sarayda oturmaz" (zikreden: Shinderr 1978). Ne tuhaf: Süleymanşah'ın oğlu Kılıç Arslan I de İznik'te sarayda değil, otağda oturuyordu (*beride:* s. 23).

Öyle ise, Osmanlı göçer-evleri iktisadî işlevi, aslen, hayvancılık ve halıcılık yaparak sürdürüyorlardı. Fakat, ilin kuruluş süreci, *pari passu* akın ve ılgarları peşinden getirdiğinden, alınan ulca, esir; ve edinilen yeni otlak ve suvatlar da onların artan gelirinin kaynağı oluyordu. Bundan dolayıdır ki, Ahmedî şu dizeyi yazmış olmalıdır:

"Az zamanda orada ol bölük
Yoksul iken oldular mülük"

Karacahisar'da Rumlar'dan boşalan evlere yerleşen göçebelerin reel gelirleri artmaz olur mu?

7) Rum Köylüler

Osmanlı'nın Bizans topraklarına doğru yürüyüşleri eski toprak ağalarını yerlerinden edip, onları kaçırmıştı. Öyle bir kaçış ki, bu sınıf ellerindeki toprağı değil satmak, bile isteye, manastırlara bağışlıyordu. (Rouillard 1953, ch. IV-V). Zincirleme gelişen bu olgular, bu yüzyıllarda manastır topraklarının mülkiyetini genişletmiştir. Nikephoros Gregoras'tan alıyorum:

> "Barbarlar (Türkler) Bitinya köylerine pervasızca yerleştiler ve kasabalara yüksek vergiler koydular. Fakat, halkın ve kasabaların çöküntüye uğramaması için vergilerin kolay ve kısa bir zamanda tahsil edilmesini belli bir süre için ertelediler. Fakat, Türkler ne sıkça tekrarlanan hücumlarından, ne karada ne de denizde aldıkları zavallı esirlerden vazgeçtiler" (Vryonis, p. 301).

Bununla birlikte, toprak sahiplerinin tümünün Bitinya bölgesini terk ettiği söylenemez. Nitekim Hoca Sadeddin Efendi'de şöyle bir yorum var ki ihmal edemeyiz.[17]

> "(Bu tarihlerde) İzmit ve çevresinin diğer bölgelere göre daha zengin ve daha bakımlı olmasının sebebi şudur: Osmanoğulları kendilerini göstermeye başladıkları zaman mal ve mülk sahibi kâfirlerin bir kısmı asıl yerlerini bırakıp ...bu bölgeyi daha güvenli saymış ve buralara göç etmiştir. Aynı zamanda burası, dara gelindiği vakit deniz yoluyla kaçma kolaylığına da sahip bulunuyordu" (s. 62).

Manastır mülkiyetinin genişlemesine etken olan başka bir olay daha vardır. Osmanlılarca zaptedilen topraklardaki bölge metropolleri, ya da devlet otoritesi boşluğundan ya da mali kaynak yokluğundan lağvedilmiş bulunduklarından, kilise ve manastırlardaki papazlar arasında olagelen dinî ve idarî disiplin bozulmuş, bundan dolayı da kararsız ve şaşkın din adamları Türk beylerinden bile medet umarak malî yardım talebinde bulunmuşlardır. Örneğin, Kadıköy metropolü papazlara ait bir mülkü Türkler'in yardımıyla ele geçirmişti.

Toprak aristokrasisinin sahip olduğu geniş toprakların parçalanmasına koşut olarak, *paroikia*'lar üzerinde yaşayan orta ve küçük çiftliklerin de fakirleşmesine tanık oluyoruz. Bu köylüler bağcılık, hayvancılık, balıkçılık ve çiftçilikle uğraşıyorlardı (Beldiceanu-Steinherr 1997). Köylüler gerçekten fakirdiler. Bir köylü ailenin şurada bir evi, bir bağı, bir de kuzusu varken, orda başka bir ailenin iki evi ve bir tarlası vardır (Rouillard *op. cit.* p. 168). Âşıkpaşazâde 14. yüzyıldaki olayları anlatırken hiç abartmıyordu. İşte, onun kaleminden, Baraz tekfurunun veziri Saroz'un Bitinya bölgesindeki iktisadî çöküntüyü açıklayan beyanı: (özetle); 1⁰) Bizim devletimiz çöktü, sizinki yükseldi; 2⁰) Bizim köylerimiz zaptedilip, size tabi oldular; 3⁰) Tekfurumuz çok mal ve para biriktirmişti. Ne yazık ki, onlarla ne alacak, ne de satacak mal bulabildik; 4⁰) Bu yüzden aç kalıp kırıldık.

Osman Bey'in zamanında Bitinya kırsal bölgesinde ortaya çıkan bu iktisadî çöküşün, aynı zamanda, Bursa ve İznik gibi

büyücek "şehirler"in ekonomisine yansımayacağı düşünülmez (İnalcık 1993). Bu durumda 1300 tarihinden sonra Osmanlı Beyliği'nde, tarım kesiminin gerilemesine koşut olarak, şehirlerdeki zanaat kesiminin de gerilediğini söyleyebilir miyiz? Evet!

8) Sonuç

(Çizelge-1)'in irdelenmesinden çıkan belli başlı sonuç şudur: Osmanlı Beyliği'nin kuruluş sürecinde, arka arkaya gelen dinî, askerî ve iktisadî olgular kümeleştirilince, savaş kümesiyle (fetih, ılgar, akın) iktisat kümesi (yeniden-bölüşüm, iskân, toprak, haraç, ulca, esir) elemanlarının birbirlerini irttikleri *(imply)* görülür. Savaş elemanları iktisat elemanlarını irterken, iktisat elemanları da savaş elemalarını irter. Bu durum, kuruluş sürecinde dinsel işlevin tek başına ya da ötekilerle beraber hiçbir rol oynamadığı anlamına gelmez. Aksine, gazilik halinde din, savaş ve iktisat elemanlarının hepsinin birbirlerini irttiklerini gözlemliyoruz. Öyle ise, bu saptamaya karşı ileri sürülecek, genelleştirilmiş bir "savaşanların -hepsi- gazidir" tezi anlamını yitirir. Çünkü o durumda, dinî bir kılım olan gazanın, askerlik ve iktisat işlevleriyle aynı derecede etkin olduğu varsayılmış olur. Bu varsayım ise, gazi tezini çürütür. Zira, bundan böyle, gaziler artık Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda tek açıklayıcı etken olarak kullanılamaz; herhangi bir etkene dönüşür. Bu koşullar altında, açıklayıcı yöntemin *gereklilik koşulu* (x;y'ye nedendir); yani, "gazilik, beyliğin kuruluşuna nedendir" ifadesi geçerli olsa bile, bu yöntemin yeterlilik koşulu (eğer x, öyle ise y); yani, "eğer gazilik varsa beylik kurulur", ifadesi geçerli olamaz. Osmanlı Beyliği'nin kuruluş sürecinde, savaş (salt savaş) ve iktisat işlevleri, hiç olmazsa, din işlevi kadar önem taşımış olur. Bu durumda, gaza ve gazinin, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda oynadığı rol yadsınmaz ama; kuruluşun tek "açıklayıcısı" olmaktan çıkar.

B) Osmanlı Toplumunda Sınıflar

Şükrullah *Behcetü't-tevarih*'ini 15. yüzyılın ortalarında yazdı. Kitabın giriş bölümünde kullandığı bir cümleden Osmanlı

toplumunu dört zümreli olarak gördüğü anlaşılır. Bunlar sırasıyla: "ulu bilginler, yüce beyler; ve ak kemik, kara kemiktir" İfadede kullandığı "ve" bağlacı önemlidir; çünkü onun toplumu aslen iki zümreli olarak algıladığını telkin eder. Bir yanda, ulu bilginler, yüce beyler; öte yanda, ak kemik ve kara kemik. Şükrullah'ın zikrettiği bu dört zümre, bizim (Çizelge-1)'deki tasnifimizle nasıl örtüşür?

Ulu ve yüce birbirleriyle tanış sıfatlar olup, birincide, erişilmezlik ve ebedilik vardır; "ulu ağaç" gibi. İkincide ise gizem ve ihtişam vardır; "yüce dağlar" gibi. Bundan dolayı, Şükrullah'ın kullandığı deyimler toplumdaki bu iki zümreyi alelade zümrelerin üstüne çıkarır. Onlar, yüce ve uludurlar. Ulu bilginlerin, heteredoks tarikat halifeleri ya da velileri oldukları anlaşılıyor. Hacı Bektaş Veli, Ede Balı ve Kadıncık Ana gibi (Şükrullah'ın zamanında bunlarla eşdeğer başka din uluları da olmalıdır). Bunlar, bizim abdallar ve bacılar kümesinin bir alt-kümesini oluştururlar. Her ne kadar, aynı kümenin elemanları iseler de, alelade abdal ve bacılardan farklıdırlar. Yüce beyler hakkında da benzer bir uslamayı yürütebiliriz. Onlar, başta ulu bey olmak üzere, Osmanlı uruğunun üyeleri ve sivrilmiş savaş beyleri olmalıdırlar. Ak ve kara kemiğe gelince: Toplumun ak budun ve kara budun olarak ikiye ayrılması olgusu bütün Ortaçağ Türk toplumları için söz konusudur. Daha 8. yüzyıldaki Şine Usu (ETY/Ork.) yazıtında bulunan

> *"Örüng begig kara budunu ani olurmış"*
> (Ak beylerin kara "budunu" Ani'de oturmuş)

ya da Keze Elig-Hern mezartaşında (Vasilyev: *Korpus)* yazılı olan

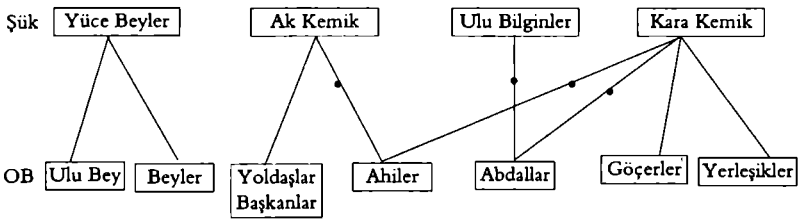
> *"künüm gadaşım sizime oğlanıma gızıma örüngüm garam siz yüz elli erime"*
> (Ailem, akrabalarım, oğluma, kızıma, ak budunuma, kara budunuma, yüz elli erime)

gibi ibareler, toplumu hep iki öbeğe ayırıyordu; ak ve kara. Doğu Türkçesinde bunlara ak süyek (söok) ve kara süyek (söok)

deniliyordu (kemik~süyek). 15. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde de aynı anlamda kullanılmışlardır: ak ve kara kemik. (Çizelge-1)'e göre, Şükrullah'ın ak kemik dediği zümre, Osman (ulu) Bey'in akrabaları, nökerleri, Türkmen beyleri, din büyükleri, kadılar, ahi şeyhleri gibi beyliğin "kılıç ve kalem" sınıfından olan kişilerdir. Kara kemik ise, Türkmen göçer-evleri, tacirler, zanaatkârlar ile Türk ve Rum köylülerdir.[18]

Not: Noktalı çizgiler, sözü edilen zümrelerin hem ak, hem de kara kemik sınıfından olabileceğini gösterir (Şük: Şükrullah, OB: Osmanlı Beyliği).

(Şekil-1)'i izlersek, (Çizelge-3)'teki Osmanlı Beyliği'nin (OB) kuruluş döneminde saptanan zümreler ile Şükrullah'ta zikredilen zümreler (ŞÜK) arasında bir çatışma olmadığını söyleyebiliriz.

Çizelge - 3

NOTLAR

1 Dumézil'in *üçlü işlev* ideolojisi Ek-1'de işlenmiştir.

2 "Yüce Bey" deyimi Şükrullah'ın, "Ulu Bey" deyimi Enverî'nindir. (Env.). Osmanlı Beyini, iç-beylerden ve Türkmen beylerinden ayırt etmek için her ikisinden birim seçmeliydim. "Ulu Bey" bana daha uygun gözüktü.

3 Ortaçağ Batı Avrupa geleneğine göre, "Krallık bir ağaçtır. Kral ağacın gövdesidir. Ağaç ışık alır" (Jacq & Perrière 1981, p. 42).

4 Böyle bir yaklaşım için Wittek'in neden Ahmedî'nin oldukça örtgün ifadelerini *Danişmendname*'nin (Melikoff 1960) açkın ifadelerine tercih etmiş olduğu sorulabilir. Bilindiği gibi bu sonuncu *İskendername*'den daha eskidir (ilk metin 13. yüzyılda yazılmış olmalıdır). 14. yüzyılda Tokatlı Arif Ali tarafından istinsah edilmiştir. *(ibid, Avant-Propos).*

5 Wittek'in gazi tezine karşı olan tarihçiler arasında Heywood'un (1988a, 1989) özel bir yeri var. Genellikle belgeleri konuşturmaktan hoşlanan (1988b) bu tarihçiye göre, Wittek "tarihe ancak kısmen nüfus edilebilen, gerisi hissedilen, çıkarsanan ya da malûm olunan duyularla bakar. Bu bakımdan, Wittek'in tarih görüşü *Verstehen*'in dışına çıkamaz (1988a, p. 23)" Oysa tarihçimiz, Wittek'in gazi tezini, hayır, Wittek'in kendisini eliştirirken kendisi *Verstehen*-vari bir yaklaşımın daniskasını yapmıştır. Osman Bey ile gazilerinin ruh hallerini ve davranışlarını anlamak için, sadece Wittek'i anlamak için *empaty* yapmayı uygun bulmuştur.

6 "Pes, dahi ol gün Saru Saltuk minbere çıkub birkaç İncil ayetin hud avazla okudı" (*op. cil.* I).

7 Orhan Bey'in, Kantakouzenos'la olan ilişkilerinin gaziliğe sığmayacağı sorunu hem Lindner, hem Jennings hem de Kafadar tarafından vurgulandı. Soruna bir de İslam gazilik hukuku açısından bakmakta yarar var (dedim).

8 Nedenini söyleyeyim: Antropolojik gelişme modelleri içinde en geçerli olan kuşkusuz ya Sahlins'in (1968) teklif ettiği: Tire-Boy-Devlet modelidir, ki Timur'un Çağatay ulusunu yaratan süreçle uyuşur ya da Crone'nin (1986) buna karşılık sunduğu Boy→Tire→Devlet modelidir ki, ilki İran Selçuk Devletini, ikincisi Osmanlı Devletini hazırlayan süreçlerdir. Lindner'in önerdiği gelişme modeli ise oldukça aykırıdır:
Boy →Konat (ya da Tire) → Boy → Devlet
Bu modeli izleyerek. 14. yüzyıl Bitinyasında, Osmanlı'nın "boydan boya" geniş mantığını algılayamadığımı itiraf edeyim. Bunun dışında, Lindner'in tarihe antropoloji disiplinini katma çabalarını ne denli takdir ettiğimi söylemeye gerek yok.

9 Olay, eski bir Kafkas geleneği olan, suçluyu taze sığır postuna sarıp, gömme işlemini hatırlatıyor.

10 Bergama Emiri Yahşı Bey'in komutasındaki birleşik Saruhan-Aydın-Karasi donanması 1334'te Edremit Körezi'nde Haçlı donanması tarafından yakılmıştır (Zachariadou 1983 p. 32-33). Kantakouzenos onun 1341 ve 1342 yıllarında iki kez Gelibolu'ya çıkarma yapmak istediğini yazar. Başarılı olamamıştır (Uzunçarşılı 1984, s. 99).

11 Taz Ali, Samsa Çavuş ve Köse Mihal hakkında, *bakınız: s. 88-92.*

12 Örneğin, "tahta kılıçla savaşmak" simgeciliği, Hıristiyanlardaki "haçla savaşa katılma" inancını hatırlatıyor. Ama, turna, kaz ve güvercin donuna girip uçmak, hiç kuşkusuz, bahşî geleneğidir.

13 Köprülü (1983 s. 280), "hace" ünvanını "vezir" olarak kabul ediyor.

14 14. yüzyılın ortalarında "fıçı ve kadın" konulu hikâyelerin Akdeniz Bölgesi'nde yaygın olduğu anlaşılıyor. Boccaccio'nun *Decameron* hikâyeleri de bunlardan biri (Boccaccio, 1996 *Decameron*, çev. R. Teksoy, Oğlak Yayınevi).

15 Bu bölümü Latince'den Türkçe'ye çevirmek nezaketinde bulunan Necmettin Hilav Bey'e teşekkür ederim.

16 "İki göç" deyimi "iki gün" anlamına da gelebilir. Öyle olsa bile, göçün zaman birimi olarak kullanılışı onların göçebeliği özümsemiş olduğunu gösterir.

17 *Anonim* aynı görüşü paylaşıyor. "Ve hem (Yalak Ova'nın) yiri sarp olduğuylan gazilerden ürküp gelen dahi çoğalup ziyade oldular" (s. 13).

18 Geçerken söyleyeyim: Şükrullah'ın yaptığı toplumsal zümreler ayrımı Uygurlar'ın algıladıkları toplumsal yapıya uygundur. *Türkçe-Turfan Metinlerinde* (TTM), (Bang & Gabain s. 416) Uygur toplumu da toplumu ikiye böler. "Uluğ Kişig qamıg budun" (ulu ve küçük bütün halk) "Ulu budun", galiba, ulu bilginlerle yüce beylerinden oluşuyordu, "küçük kamu budun" ise sadece halktır.

III
Osman ve Orhan Beyler

A-Osman Bey'den Kesitler

Beride (s. 42), Osman'ın beyliğin başına, babası Ertuğrul'un *syncretic* bir âleme sanlık olup olmadığına bakmaksızın "kotarılmış" olarak geldiğini, oysa oğlu Orhan'ın başa "yazgılı" olarak geçtiğini vurgulamıştım. Bu ayrım önemlidir; çünkü Osman'ın beyliği nasıl kotardığını (derleyip kurduğunu) ortaya çıkarırsak, Osman'ın oğlu olarak Orhan'ın kotarılmış bir beyliğin başına nasıl yazgılı (verasetle) olarak geçtiğini ve böylece devlete giden yola nasıl ayak bastığını anlamış oluruz (Orhan'ın, kardeşleri arasında en yetenekli oluşu, onun daha önce kotarılmış bir beyliğe yazgılı olarak "konduğu" gerçeğini cerhetmez).

Osman'ın beyliği nasıl kotardığı; yani, onu sıfırdan alıp, beylik haline nasıl getirdiği *cetaris paribus* onun bireysel kesitlerinden bağımsız değildir. Bu amaçla, saptadığım kesitleri sunuyorum.

1) Osman: Av(cı) Başı

Türkler'in (ve Moğollar'ın) ava, hele sürek avına ne denli önem verdikleri bilinmektedir. Av başkanı aylarca öncesinden av yerini belirler, ava katılanların avlanma saflarını saptar, avın kaç ay süreceğini (bazen üç ay sürer) hesap eder. Bunları sultana bildirir. Ava hükümdar ailesi –çok kez hatunlarıyla birlikte– katılır. Av başlayınca avcı safları halka halka gittikçe sıklaştırılır, ta ki hayvanlar tora ya da avlağın geçit vermez bir büküne kıstırılıncaya kadar. Hayvanlar çembere alınınca av kızışır. Vurulduğunca hayvan vurulur, gerisinin hayatı bağışlanır, nesille-

ri tükenmesin diye. Aksi halde hareket edenler şiddetle cezalandırılır. Görüldüğü gibi, Türkler avı savaş gibi algılıyorlardı. "Savaş bir çeşit av, av bir çeşit savaştır", diyordu, Cüveyni, (1988 s. 98).

İmdi, elimizdeki tek tük metinler, Osman'ın usta bir avcı olduğunu ima ediyor. "Osman'ın halkı izzet idüb avda kuşda Türkler'in yiğidi yiğili onun yanına cem olurlardı" (Neşrî s. 70).

Başka bir metin:

> "Osman Gazi dahi ırak yerlerden av avalamaya başladı. Gâh gece ile ve gâh gündüz varmasıyla. Kendünün yanına hayli adamlar cem olub derildiler" (Âşıkpaşazâde s. 94).

Her iki metin de, Osman'ın bey olmadan önce av(cı)başı olduğu izlenimini veriyor (*beride*: s. 69). Vahşi hayvan ve kuş avlarında, Türklerin yiğitleri ve en iyileri onun yanında toplanıp sürek avlarına çıkıyorlar. Sürek avına gidildiği şuradan bellidir ki, ya avlak gece ve gündüz yürünecek kadar uzaktır, ya da av süresi günler ve geceler boyu sürecek kadar uzundur. Eğer böyle ise, Osman'ın usta bir av başkanı olduğu ileri sürülebilir.

Fakat bu alıntıda başka bir nokta daha var. Demek ki, Osman, Bitinya'da Bizans İmparatorluğu'nun siyasal erkinin zayıflamasıyla ortaya çıkan, *pronoïa*'lar (tekfurlar ve kilise) ile Türkmen çeteleri içinde / arasındaki yaşanan kargaşa ortamına rağmen, yanına oldukça kalabalık bir avcı grubu alarak, çok geniş bir çevre içinde fütursuzca dolaşacak kadar güçlü ve kendisinden emindi ya da oralara korku salmış bir başbuğuydu.

2) Osman: Delikanlı

Konuya, Osman'ın kadın, arkadaşlık, içki ve kavga gibi delikanlılık çılgınlıklarını anlatan şu öyküyle giriyorum (öykü sadece Neşrî'de vardır).

> "Osman gençliğinde Eski-Hisar'a giderken, İtburnu denilen bir yerde Mal Hatun adında bir kadınla tanışıp, onunla muhabbet eder. Kadına tutulmuş olmalı ki, babası Ertuğrul Beye haber salıp, kıza görücü göndermesini rica eder. Lakin,

Mal Hatun, Osman'a biz kim, siz kim efendim, deyip işi savuşturur. Meğerse, ona, Osman'ın maksadı seninle birkaç gün daha hoşça vakit geçirmektir, demişler.

Günlerden bir gün, Eski-Hisar Beyinin içki meclisinde, Osman kadına âşık olduğunu itiraf eder. Kadını nice övmüş olmalıdır ki, Hisar'ın Beyi içinden kadını kendisi için peylemeyi tasarlar. Bunu hisseden Osman, kadını beye kaptırmamak için kaçırır ve tanıdıklarının yanına yerleştirir. Kendisi de İnönü Beyinin hisarına gidip, içmeye devam eder.

Öte yandan, Eski-Hisar Beyinin arkadaşı olan Sultan Öyüğü Beyi de işe karışır. Kadını, Eski-Hisar Beyine götürmek için talimat almış olmalı. Bundan dolayı, adamlarıyla İnönü Beyinin kapısına dayanıp, ondan Osman'ı teslim etmesini ister. Onlar, "edelim, etmeyelim" derken, Osman arkadaşlarının başını derde sokmamak için, kardeşi Gündüz ile birlikte dışarı çıkar ve kuşatmayı yararak, Söğüt'e doğru at sürer. Tam Söğüt'e varmışlardır ki, Sultan Öyüğü Beyi adamlarıyla yetişip, iki kardeşe saldırır. Ne var ki, Söğüt yakındadır. Obanın yiğitleri yardıma koşarlar ve saldırganları püskürtürler" (Neşrî. s. 75-76).

Bu hikâyede bulunan kadın, içki, arkadaşlık ve kavga gibi hovardalık öğeleri, Osman'ı tam bir kabadayı gibi tanıtıyor. Doğrusu bu hoş bir hikâyedir. Koca Osmanlı İmparatorluğu'nu kuran kişinin sünepe biri olmasını istemezdim. Üstelik, bu vesileyle Mal Hatun'un Ede Balı'nın kızı olamayacağını da öğrenmiş olduk. Nitekim: Orhan Bey'in 1324 tarihli vakfına dayanarak, kadının Ömer Bey adında birinin kızı olduğu belgelenmiştir (İnalcık, 1994).

3) Osman: Kıyıcı (Ya da *Fratricide*)

Aşağıdaki belge, bundan önceki belge gibi, Osmanlı toplumunun kuruluşuyla ilgili çalışmalar yapan tarihçiler tarafından pek kullanılmaz. Neşrî'den aktarıyorum: Bir zamanlar Osman'ın dostu olan Bilecik Tekfuru.

> "(...)beğlenüb (Osman'a) kendünin, elin öpdürdüğine rencide (olan Osman) diledi ki hem de karvayıb tekvurı tuta. Ammusı Tündar ile müşavere itdi. Tündar eytdi: Öte tarafta Germiyan yağı ve bu etrafun kâfirleri hep bize düşman. Bunu dahi düşman idicek bize turacak yir kalmaz, didi. Tündar'ın bu sözi Osman'a güç geldi. Kendünin hurucına men anlayub okla Tündar'ı vurub öldürdi" (Neşrî s. 93-95).

İbn Kemal'de bu haberi yineler.

> "(...)bazı ravı eydür. Osman Beg ammuası Dündar'ı ki başında serdarlık sevdası var idi bu seferde helak itdi... Zararı ammdan ise zarar-ı has yeğdür... diyü urdı öldürdü" (İbn Kemal, I. s. 129).

Şimdi, bu hikâyeye inanalım mı? Hele, *Anonim*, "ol zamanda beyler karındaşlarıyla tanışık idüp bilecek olurlardı... ve birbirlerini öldürmezlerdi" (s. 16), dedikten sonra.

Kafadar'a göre (1994) birbirinin ardılı olan bu iki tarihçinin (İbn Kemal ve Neşrî) dedikleri doğrudur. Nedeni şöyle olmalıdır: Ertuğrul ve Tündar'ın yönettikleri barışçı göçebe düzeni, Ertuğrul'un ölümü ve Tündar'ın başkanlığı Osman'a devretmesiyle sarsılmış, Osman'ın serkeşliği sakin göçebeleri saldırgan hale getirmiştir. Amca ile yeğen arasındaki barışçılık *versus* saldırganlık politikalarındaki zıtlık[1] artmıştır. Sonuç, *fratricide* tohumlarının hanedan içine atılmasıdır. Belki de Osman, "kara" lakabını (Anderson 1956) bu hareketinden dolayı almıştı (Akman 1997).

4) Osman: Serkeş

Karacahisar'ın alınmasıyla birlikte il[2] kurulmuştur. *Eponym*'ini Osman'dan almıştır Osmanlı ili. Merkezi şimdilik, Karacahisar'dır. Cuma namazında hutbenin Osman adına okunduğu ve kente kadı atanan ilk şehir burasıdır. Hatta, Hadidî'ye göre (1991 s. 43) "akçeye sikke kazımak" da bu şehirde gerçekleşmiştir. Hutbe okunması tartışmalara neden olmuş ol-

malı ki, imam Dursun Fakıh bu karar hususunda Selçuklu sultanından icazet alınmamasını eleştirmiş, ancak Osman Bey'den şu zılgıtı yemiştir:

> "Bu şehri ben hod kendi kılıcımla aldım. Bunda sultanın nedahlı var kim andan izin alam. Ona sultanlık veren Allah bana dahi gaza ile hanlık verdi. Ve ger minneti şu sancak ise ben hod dahı sancağ getürüb kâfirler ile uğraşdum. Ve ger ol ben Al-i Selçukvan der ise ben hod Gök Alp oğlıyın derim. Ver ger bu vilayete ben onlardan öndin geldim der ise Süleymanşah dedem ondan evvel geldi" (Âşıkpaşazâde s. 103).

Bu söylem, ancak, başına-buyruk bir beyin Selçuklu'ya karşı (aslında fiilen ortada olmayan) meydan okumasıdır.

5) Osman: Kılıç ve Maşrapa

Osman Bey bütün savaşlara, hatta bütün akınlara bizzat katılırdı. Yanında her sefer, Osmanlı tarih yazarlarının adlarını birer birer saymaktan usanmadıkları belli gaziler (Gazi Hasan, Gazi Rahman gibi: Tuhaftır, *Anonim*'de hiçbir gazinin adı yoktur), belli alpler (kardeşi Gündüz Alp, Turgut Alp, Konur Alp, Hasan Alp, Saltuk Alp), belli Türkmen Beyleri (Samsa Çavuş, Taz Ali, Akça Koca, Akbaş, Yahşulu) ile ihtida etmiş eski *akritai* beyleri (Köse Mihal) bulunurdu. Gazilerin şeriat kuralları çerçevesinde örtgün ya da açkın "kulüpler" oluşturdukları bellidir. Alpler ise, beylerine bir antla bağlanmış, çoğunlukla nöker kökenli savaşçıların kurduğu bir kulüptü; yoksa niye hepsi birden (Caferoğlu 1948) alp diye anılsın? Belki gaziler ve alpler iki ayrı "kulüp" oluşturuyorlardı. Her biri kendi kulüplerinde (obalarında, köylerinde) birlikte yaşıyor, yiyor, içiyor, eğleniyor, ava gidiyor ve savaşıyordu: Akın ve ılgarlarda başarı gösterince, ulu beyden ülüş payı ve tımar toprakları kopardıkları tanıtlanmıştır. Türkmen beylerinin, gaziler ve alpler gibi ortak bir kulüp kurduklarını sanmıyorum. Bu savaş beyleri, tirelerinin özel durumlarına göre, belki de beyin vassalı olarak, fakat mutlaka beyden bir ödül bekleyerek, topluluklarıyla birlikte savaş-

lara katılıyorlardı. Köse Mihal gibi ihtida etmiş savaşçıların durumuna gelince; bunların Türk tarafına geçmiş savaş beyleri oldukları düşünülebilir.

Öyle ise, şu soruyu soralım: Gazi ve alp savaşçıların her biri, sanki bir kulüp üyesi gibi davrandıklarından, bu savaşçı kulüpleri, Osman Bey'in *client*'i[3] olarak kabul edebilir miyiz? Soruyu bu şekilde sorup –ki meşru bir sorudur– yanıtını vermeden önce, Osmanlı kuruluş toplumunda ulu bey, kulüb ve *client* arasındaki ilişkilerin başka alanlarda da (örneğin dinsel alanda) varolup olmadığını araştırmalıyız. Bu öyle bir *client* tavrı olmalıdır ki, ulu beyle kulüp arasındaki akte göre ulu beylerin başatlığı ve koruyuculuğu kabul edilecek, fakat onunla kendisi arasındaki ahlakî eşitlik ilkesi asla örselenmeyecektir. Âşıkpaşazâde'de böyle bir durum yansıtan bir belge var.

> "Adına Derviş Durdı oğlı Kumral Dede derler idi. Ol derviş eyidür: 'Ay Osman! Sana padişahlık verildi. Bize dahi şükrana gerek' dedi. Osman Gazi eyidür: 'Her ne vaktin padişah olam, sana bir şehir vereyim' dedi. Derviş eyidür: 'Bize şu köycüğez yeter. Şehirden vazgeldük' der. Osman Gazi kabul etdi. Derviş eyidür: 'Bize bir kâğıt ver imdi' dedi. Osman Gazi eyidür: 'Ben kâğıt mı yazarım benden kâğıt istersin' dedi. Osman Gazi eyidür: 'işte bir *kılıcım* var atamdan ve dedemden kalmıştır. Onu sana veriyüm ve bir *maşraba* dahi sana vereyüm. Bile senün elünde olsunlar. Ve bu nişanı saklasunlar. Eğer Hak ta'ala beni bu hizmete kabul ederise benüm neseb ü neslüm dahi ol kılıcı göreler, kabul edeler, köyini almayalar' dedi, verdi." (*ibid* s. 95. İtalik benim).

"Kılıç ve Maşrapa" simgelerinin bir Rum ili olan Bitinya'da kullanıldığını hatırlatayım. Burası, Türkmen istilasına kadar, bin küsur yıllık Helen kültürünün bozulmadan korunduğu bir bölgedir. Bu kültürün "kılıç ve maşrapa" simgeleriyle ilişkisi bilinmektedir (van der Viliet 1986). Şöyle ki, Girit'te *heteireia*, Sparta'da *baogal* denilen serüvenci, savaşçı, korsan ve eşcinsel gençlerin oluşturdukları örgütler (kulüpler), değil sadece adı geçen bölgelerde, Helen olan her yerde (bu arada Batı Anado-

lu'da) benzer örgütler kurmuşlardır. Bu gençlerle başkanları arasındaki ilişkiler tıpkı ahi zaviyesindeki şeyhle çırakları ya da Mevlevî tekkesindeki dervişle müritleri arasındaki ilişkiyi andırır. Birlikte barınırlar, birlikte yemek yenilir, birlikte eğlenilir, birlikte içki içilir vs. Yunanlı genç savaşçıların kurdukları kulüplerde başkanla yoldaşları arasındaki akit, başkanın genç yoldaşlara *savaş gereci, öküz* ve *kupa* armağan etme töreniyle gerçekleşir (*ibid* p. 124-25). Hint-Avrupa geleneğine göre, savaş gereçlerinin (kılıç) savaşçılık işlevinin, öküzün tarım/iktisat işlevinin, kupanın (maşrapanın) kutsallık/egemenlik işlevinin simgeleri olduğunu biliyoruz (*Ek-1*).

Şaşırtıcıdır ama, Âşıkpaşazâde'nin anlattığı olayda da Osman Bey; yani başkan, bir akit sonucunda, Rum abdalları kulübünden bir yoldaşa (dervişe) kılıçla maşrapa armağan etmiştir. Oluş halindeki bu toplumda da kılıç savaşçılığı, maşrapa egemenliği temsil etmiştir, ama iktisat işlevi hiçbir simgeyle temsil edilmemiştir. Onun imleyeni "öküz"[4] ortalarda yoktur. Bu demektir ki, ilk Osmanlı toplumunda iktisat işlevi algılanmıyordu. Daha doğrusu, savaşçılık işlevi onu içerip eritmişti. Durum, bütün Ortaçağ Türk toplumları için geçerlidir. Niçin? Çünkü, onlarda (atalarımızda) bereketin sunduğu nimetler dışında, malların mallar ve emek aracılığıyla üretilmesi ve yeniden-üretilmesi kavramı yoktur. Çoğalan sürü üretilmez, onlar kendileri ürerler. Ayrıca, üretilen malı üretenden gaspetmek, üretmekten daha kolaydır. *Risaletü'l İslâm*'da *(beride)* iktisadî meslekler arasında gazanın hem ticaretten, hem tarımdan hem de zanaattan daha yeğrek ve hayırhah olduğunu hatırlatayım (*beride:* s. 54-55).

Osman Bey'in, babasından dolayı, heteredoks Türkmen tarikatlarıyla nasıl bir bağlantı içinde bulunduğunu göstermiştim. Onun, Ede Balı'nın müridi olan Kumral Dede ile olan ilişkisini de bu çerçeve içinde algılamak gerekir. Vefaîye "kulübüne" üye olan dede Osman Bey'den kılıç ve maşrapa almakla onun himayesini kabul etmiş oluyor ve karşılığında ona tabiliğini arz ediyordu.

Öyle ise, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş döneminde toplumun gerek gazi, gerek abdal, gerekse (galiba) ahi kulüpleri (Âşıkpaşazâde bunlara "taife" demiyor muydu?) tarafından

parsellenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Her birinin mükemmel örgütlenmiş oldukları bellidir. Gazilerin *Gazilik Tarikası*, abdalların *Vilayetname*, ahilerin *Fütüvvetname* gibi "şartnamelere" uymak zorunda oldukları kabul edilebilir bir olgudur.

Öyle anlaşılıyor ki Osman Bey kozlarını iyi kullanmış, hem onlarla ahlaken eşit, hem de yönetici olarak onların üzerinde kalarak bütün bu kulüplerin sivrilmiş üyelerini yanında *client* olarak toplamayı başarmıştır.

6) Osman: Köylüler *versus* Tekfurlar

Osman Bey zamanında yaşamış olan üç tarihçiden Pachymeres, Kantakouzenos ve Nikephoros Gregoras'tan başka hiçbiri Türkler'in Rum köylülerine gaddarca davrandığını yazmaz. Üstelik, Pachymeres Anadolu doğumludur, Gregoras ise Türkler'den nefret eder (Runciman 1962).

Âşıkpaşazâde de bunun aksini söylemiyor. Dediklerini art arda sıralıyorum.

i) "(Osman) eyidür: 'Sen ne dersin kim biz bu vilayetleri nice feth edevüz?' dedi. Kardaşı eyidür. 'Nevahimizde (bucaklardaki) olan vilayetleri uralım bozalum' der. Osman Gazi eyidür: 'Bu reyün fesâdı vardır. Onun içün bu nevahirlerimizi yıkub yakıcak bu şehrümüz kim Kara Hisar'dır kim mamur olmaz. Olası budur kim komşılarumuz ile müdara dostlukların edevüz' der." (s. 98).

ii) "Bu Bilecik'te kâfirler eyü bardak düzerler. Bazara yük ile satmaya getirmişler. Germiyanlı'nın birisi bir bardağın almış. Nesne vermemiş. Bu kâfir gelmiş. Osman Gazi'ye şikâyet etmiş. Osman Gazi dahi ol kişiyi götürmüş. Belki döğmiş dahi kâfirin hakkını alıvermiş. Ve gayet eyü yasak etmiş kim hergiz Bilecik kâfirini incitmiyeler" (s. 99).

iii) "Sordılar kim: 'Bu Bilecük kâfirlerün senün katunda hürmeti var Nedendür' dediler. (Osman) ayıtdı kim: 'Komşılarumuzdur. Biz geldük bu vilayete garib. Bunlar bizi hoş dutdılar. Vacibdürdi kim bunlara hürmet edevüz' dedi." (Âşıkpaşazâde s. 100).

iv) "(Osman) bu dört para hisarları kim aldı (halk) vilayetlerde adlü dad ettüler. Ve cem'i köyleri yerli yerine gelüb müte-

mekkin oldular. Vakıtları kâfir zamanından dahi eyü oldı belki. Zira, bundağı kâfirlerün rahatlığını işidüb gayri vilayetden dahi adam gelmeye başladı" (s. 102).

v) "Marmara vilayetini vardılar. Kâfirleri itaat ile geldiler. Osman Gazi dahi yerlü yerinde kodı" (s. 105).

vi) (Lefke hisarı alınınca Osman Bey buraları Samsa Çavuş'a vermedi). "Vilayetin bazısını vermezin. Zira, bunları vilayetten çıkarmazun", dedi (s. 107).

vii) "Kara Teğin hisarından alman esirleri Orhan (babasının rizasıyla) satun aldı. Gene hisara kodu" (s. 109).

viii) "Göynük..... Darakçı Yenicesi vilayetini daha vurdular... Geldiler Göl Flanoza çıktılar. Yine Harman Kaya'dan Karacahisar'a çıktılar. Mihal önlerine kılavuz oldı. Esir almadılar. Mal ve ganimet çok aldılar. Onun içün kim halkı kendülerine tabi etmek içün" (s. 100).

Son cümlenin altını çizelim. Osman Bey Bizans'ın uçları olan tekfurlara karşı, kendisine Rum olan bir müttefik aramaktadır. Bu tarihlerde Bizans büyük toprak aristokrasisinin geçirdiği sallantılarla orta ve küçük köylü işletmelerinin uğradığı tarımsal darsmma göz önüne alınırsa (*ileride:* s. 108) Rum köylülerle yeni ittifakın yapılmasının kaçınılmaz olduğu anlaşılır. Yukarıdaki alıntılar bu ittifakın yavaş yavaş oluşmakta olduğunu gösterir.

7) Osman: Üleştiren

Osman Bey, sadece etrafına topladığı askerî ve dinî yoldaşlarına karşı değil, ordusunda çarpışan göçebe savaşçılara karşı da hep üleştiren başkan olarak kalmıştır. Bu sayede, bey, bir yandan, kendi yoldaşlarına tımar topraklarıyla vakıf arazilerini *arpalık* olarak dağıtarak onların töregenliğini kazanmış; öte yandan, Türkmen halka yeni otlaklar ve iskân yerleri açarak, alınan ulca ve esiri üleştirerek, onların savaşma potansiyelini elde tutmayı başarmıştır. Böylece onun kişiliğinde somutlaşan beylik, temellerini gittikçe sağlamlaştırmıştır. TAO'nun sayfalarını karıştırarak örnekler vereyim.

Osman Bey, Hasan Alp'e, Turgut Alp'e, Konur Alp'e, Akça Koca'ya, Samsa Çavuş'a tımarlar vermiştir. Ede Balı'ya, Kumral

Dede'ye zaviye ve vakıf kurmak üzere arazi bağışlamıştır. Bey'in, Türkmen göçer-evlerine de toprak, köy ve ev dağıttığı biliniyor. Tapan vilayetini tımar erlerine vermişti (Âşıkpaşazâde s. 105). Karacahisar'da boşalan evleri Germiyan ilinden gelen göçmenlere ayırmıştır. Âşıkpaşazâde onun zamanında savaşçıların refaha eriştiklerini yazar.

> "Gaziler ferah oldular. Her birisine köyler verdi. Her kişiye hallu halınca riayet etdi. Osman Gazi'nin yanındaki gaziler kuvvetlendiler. Daima gaza etmek isterlerdi" (Âşıkpaşazâde s. 106).

Hemen yukardaki bölümde, Osman Bey'in Rum köylülerini kolladığı hakkında verilen belgeler, savaşçıların gönençlerindeki artışın, Rum köylünün değil, tekfurların fakirleşmesi pahasına gerçekleştiğini telkin eder.

Yeri gelmişken söyleyeyim: TAO'da dökümü verilen Osman Bey'in mirasının doğruluğu hakkındaki günümüzün bazı tarihçilerinin kapıldığı kuşkuyu anlamıyorum. Ne idi bu miras?

> "Osman'ın hiç hazinesi bulunmadı.... Altın ve akça yoğdu... Bir yinice sırtak tekelesi (kaftanı) dahi bir yancuğu (yan torbası) ve bir tuzluğu ve kağukluğu ve bir sokman ediğü (çizme) kaldı... Ama birkaç iyi atları ve birkaç sürü hayvanları varidi... Ve Sultan Öyüginde birkaç öğrek yundları ve bir nice eğer ve depüngisi (mahmuz) kaldı"
> (Neşrî s. 148-49).

*Menakıbname*lerden (Yahşı Fakıh'ın ya da başkasının: Ménage 1963) alınmış olduğu sanılan bu belge, Osman Bey'in mirasının pek fakirane olduğunu söyler. Ama gene de, Murad II, Mehmed II (Fatih) ve Beyazıd II dönemlerinin tarihçileri bu fakir mirasın devletin itibarını zedeleyeceğini asla düşünmemişlerdir. Fakat neden, hem kuruluş dönemi hem de yükseliş dönemi yazarları bu gariban mirası zikretmeden edememişlerdir? Yanıt, her iki dönem kültürün aynı *artefact*larla[5], ayrı siyasal

erkler arasındaki ilişkiye farklı bakışlarda bulunur (Driscoll 1988). Osman Bey döneminde yaşamış olan menakıb sahibi, mirastaki *artefact*lara (altın, gümüş, tekele, yancug, tuzlug, kaşuğlug, edik, eğer, depüngi) malı ve toprağı üleştiren ve belki yağmalatan ("Oğuz yağması" anlamına DK/Gökyay) göçer-evler beyinin gözüyle bakmış ve içinde yaşadığı sosyal kuruluşu övmek maksadıyla mirası zikretmiştir. Buna karşılık, Murad-Mehmed-Beyazıd II'ler dönemi tarih yazarları ise, fetih çağının görkemliliğini yaşarken, bu değersiz mirası, tersinmez zamanın berisinde kalan bir nokta olarak sergilemekten kaçınmamışlardır. "Tevârîh" için zenginlik yoksulluğa yeğrekken, "menakıblar" için yoksulluk zenginliğe yeğrektir. Unutmamak gerekir ki, Osman Bey halkı gibi kızıl börk giyiyordu. Osmanlı'da ak börk giymek dönemi henüz başlamamıştı.

8. Osman: Eşitler Arasında Birinci

Spandounes (1997) 16. yüzyılda İtalya'da yerleşmiş bir Bizans soylusu olup, Kantakouzenos sülalesindendir. Gençliğinde Türk hâkimiyeti altındaki İstanbul'da yaşamıştır. Türkleri iyi tanır ve Türkçeyi bilir. Onun şu kısa tanıtımı, dediklerinin kulak ardı edilmemesini gerektirir. Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan bahsederken şöyle diyor:

> "Michael (VIII) Palaiologos zamanında (1259-1282)... Bizans dolaylarında Türkler'in dört beyi (lord) vardı: Birincisi Michauli (Köse Mihal), ikincisi Turachan (Turahan), üçüncüsü Evrenes (Evrenos) ve dördüncüsü Ottomano (Osman). Bunların dördü de küçük bir başkandan farksızdı... (Fakat bir gün) toplanarak aralarında bir bey seçmeye karar verdiler. Her biri kendi fikrini söyledikten sonra, Osman'ın dürüstlüğü, cesareti ve otoritesiyle aşık atamayacaklarını anladıklarından, başlarına egemen bir yabancı geleceğine, zor gelmesine rağmen, kardeş bellledikleri (Osman'ı) getirmeye karar verdiler (*ibid*, p. 15-16).

Aslında, Spandounes, beyleri sıralarken adları şaşırmış, Murad I'in Trakya'daki uç beylerinden olan Turahan ve Evre-

nos beyleri Osman'ın yoldaşları olarak saymıştır[6]. Ne ki, onun bu belgede ikinci bey olarak zikrettiği Köse Mihal'in tarihi kişiliği, TAO tarafından yeğinlikle tanıklanmış olduğundan yazarımızın 'dört savaş beyi' önermesi doğru olabilir. O vakit, *pari passu* şu soru akla gelir. Osman Bey'le Köse Mihal'in yoldaşları olan öteki iki Türkmen Beyi kimdi? Sorunu, TAO'daki metinleri tarayarak iki aşamada irdeleyeceğim.

1°) Âşıkpaşazâde ve Neşrî geleneğine göre Karacahisar'ın zaptı esnasında ve bunu izleyen yıllarda Harman Kaya Tekfuru Köse Mihal hep Osman Bey'in yanındaydı. Hatta, her iki bey Sakarya Nehri'ni aşıp, Taraklı Yenicesi ve Göynük'ü vurmayı bile birlikte tasarlamışlardı. Ancak, bu tasarıda üçüncü bir beyin de ılgara katılması kararlaştırılmıştı. Nitekim, nehrin geçite elverişli yeri olan Sorgun mevkiinde Samsa Çavuş ile kardeşi Sülemiş onları bekliyordu.

Âşıkpaşazâde soruyor: "Samsa Çavuş kimdir?"

> "Bir kişidir kim, onun dahi hayli cemaatı var... ve ol vaktin kim Ertuğrul Gazi Söğüt'e geldi, bunlar dahi onunla bile gelmişler idi. Ol aralıkda durmadılar. İnegöl kâfiri incittüğinden vardılar Mudurnı vilâyetinde karar etdiler. Anın ile müdare edüb (iki yüzlülük) otururlar idi (*ibid*, s. 100).

Osman Bey, Köse Mihal ve Samsa Çavuş'un kuvvetlerini birlikte kubratarak Sakarya yöresine yaptıkları ılgar ise şöyle anlatılıyor:

> "(Samsa Çavuş) aldı bu gazileri doğru Sorgun üzerine iletti. Ve ol vilayetin kâfirleri Samsa Çavuş ile aşina olmuşlar idi. Hemin ki anı gördiler ve askeri gördiler muti ve münkat (boyun eğme) oldular. Eri ve avratı karşu geldiler... (Ilgar esnasında) Göynük vilayetini vurdılar. Darakçı Yenicesi vilayetini dahi vurdılar. Vilayetini harab ettiler. Geldiler Göl-Flanoza çıktılar.. Harman Kaya'dan Karaca Hisar'a çıktılar" (*ibid*, s. 100).

Samsa Çavuş hakkında verilen bu bilgilerden, onun ordusunun Mudurnu'da bulunduğunu, kendisinin yukarı-Sakarya bölgesinde güçlü bir bey olduğunu anlıyoruz. Adı Bitinya'nın iki ünlü beyiyle birlikte anıldığından onun Spandounes'in saydığı beyler arasında olması gerekir.

Bu olaylar Karacahisar'ın fethinden sonra üç beyin adının birlikte zikredildiği 1282 yılından (Michael Palaiologos'un ölümü) öncedir. Bu tarihten birkaç yıl sonra (1288) İnegöl, Yenişehir, Yarhisar ve Bilecik hisarları zaptedilecektir.

2°) Bitinya'daki dördüncü beyin adının Samsa Çavuş'unki kadar tutarlı bir yoldan tahmin edileceğini sanmıyorum. Ama gene de spekülatif olduğunu bildiğim halde bazı sağlam ipuçlarına güvenerek "deneyi" tıpkı laboratuvarda olduğu gibi yapacağım. Bu sefer, *Anonim*'i kullanıyorum:

> "Gördiler kim (İznik) cenk ile alınmaz; dört yanı su. Hiç katına adam varmazdı. Vardılar. Yenişehir'den yana tağ divarında bir havale kale (gözetleme kulesi) yaptılar. Ol kalanun içinde adamlar kodılar. O zamanda Taz Ali dirlerdi bir dilâver var idi. Gayet bahadır pehlüvan idi. Ana kırk kişi koşup ol hisara koyup İznik'e havale kodılar. Şimdiki halde ol hisarcığa Taz Ali Hisarı dirler. Anun dibinde bir sovuk pınar dahi vardır, ol pınara dahi Taz Ali Pınarı dirler (*Anonim*, s. 11).

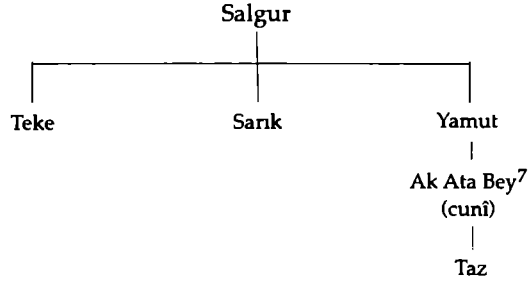
Metinden, Osman Bey'in Taz lakaplı Ali'ye fevkalade güvendiği anlaşılıyor. İznik gibi olağanüstü öneme haiz bir şehrin kuşatmasının bir beye devredilmesi için o kişinin her şeyden önce yörenin coğrafyasını ve halkını bilmesi önkoşul olduğu gibi, uzun bir savaş deneyimine sahip olması da gereklidir.

Bugün, Bitinya bölgesinde Taz Ali Hisarı ve Pınarı denilen bir yer yoksa da, Samanlı Dağları'nın Armutlu Burnu üzerinde Taz adlı ufak bir dağ vardır. Üstelik, benzeri toponomilerin Türkiye düzeyinde yaygın olduğu anlaşılıyor: Dozkırı (daz<taz), Taz Yurdu, bir başka Taz Dağı, Taz Tepesi ve daha çarpıcısı Hüdavendigâr (Bursa) sancağında saptanan Tazılcı = Tazlıcı Yürük taifesi gibi (*Köylerimizin Adları* 1927; *Oymaklar, Aşiretler ve Cemaatler* 1979).

Şimdi iz sürmeyi derinleştirelim. Yukardaki toponomik örneklere göre Taz, her ne kadar, bir yere atfedilen bir sıfat (daz, dazlak) olabilirse de, Bursa sancağında yaşayan Yürüklerin adının Tazlar olması ve Armutlu Burnu'ndaki yeşile bürünmüş dağın adına Taz Dağı denmesi bizi bu yargıyı vermekten alıkoyar. Taz, sanırım, bir topluluğun, bir tirenin adını ima etmektedir. Nitekim, Türkmen sosyal tarihine bir göz atınca, 19. yüzyılın ortalarında Yamutlar'ın Ak Ata Bey (cunî) alt-boyunun bir tiresinin adının Ak Taz olduğu görülür (Yüzbaşı Murevyev'den zikreden: Sümer 1280). Ayrıca, bu yüzyılda Irons (1973), Yamutlar arasında Kutlu Timur tiresinden inen bir Taz kesisi saptamıştır. Daha toparlayıcı bilgi Abul-Gazi Bahadur Han'da (1874) bulunur. Diyor ki:

> "Horasan Salgurlarından (Salgur) olan Teke, Sarık ve Yamutlar'ın üçü de aynı uruktandır ve Taşkı-Salgur olarak tanınırlar (*ibid*, p. 223).

Öyle ise, Tazlar'ın uruk şeması şöyledir (Şekil -4):

Şekil-4

Pekiyi! Bu saptama ne anlama gelir?

Bayatlı, Neşrî, Ruhî, Hoca Sadeddin gibi tarihçiler tarafından Salgurlar'ın (da) Osmanlılar'ın atası olarak anılması, Orhan Bey'in kestirdiği sikke üzerine kazılmış Salgur damgasıyla (⩚)pekiştirilince (*beride:* s. 29) görülür ki, Taz Ali namındaki

bir Salgur savaşçı beyinin olağanüstü (dilaver, bahadır, pehlivan: *'Anonim'*) kişiliği, Osman Bey'in başa geçmesinde ve böylece Osmanlı Beyliği'ne geçiş sürecinin hazırlanmasında, Salgurlar'ın ihmal edilemeyecek bir etken olduğunu telkin eder.

Özetlersem: Spandounes'in adını hatırlayamadığı dördüncü Türkmen beyinin adı Taz Ali olabilir, eğer ve yalnız eğer, (1300-1301) İznik kuşatmasını yürüten Taz Ali bu kuşatmadan on yedi-yirmi yıl kadar önce Bitinya'da Osman Bey, Köse Mihal ve Samsa Çavuş'la birlikte at oynatmış ise.[8]

Aslında, 1300 öncesi, Bitinya'ya hükmeden bu dört savaş beyinin bireysel *oikomeni*'si (οἰκουμένη), yani, her birinin özel evreni, kendi yaşam-alanı saptanabilirse, belki de sorun daha bir açıklığa kavuşur.

1288 dolaylarında Osman'ın *oikomeni*'si Yenişehir-Domaniç-Karacahisar üçkeniyle sınırlıdır (üçkenin sivri ucu Marmara'ya bakar. Doğu kenarında Bilecik, batı kenarında İnegöl vardır). Harman Kaya, Köse Mihal'in ata yeri olduğundan burası onun *oikomeni*'sidir ve üçkenin güneybatısındadır. Buna karşılık, Mudurnu, Samsa Çavuş'un ordası olduğundan, *oikomeni*'si Osmanlı üçkeninin güneydoğusunda bulunur. Öte yandan, Armutlu Burnu, Samanlı Dağları ve Gemlik yöreleri, Tazlar'ın yerleşim yerleri olup, üçkenin kuzeyinden Marmara Denizi'yle öpüşür.

Bitirmeden şu görüşümü belirteyim. Yapılan yorumun ışığı altında, Osman'ın öbür üç savaş beyi tarafından bey seçilmesinin tarihi herhalde 1282-1288 tarihleri arasında olmalıdır. Bizans tarafından bey olarak tanınması ise, Bepheus utkusundan (1301) sonra Pachymeres ne diyordu? "Osman (böylece) Bizans'ı tehdit eden en hareketli Türkmen Beyi olmuştu" (zikreden: İnalcık 1998). Bu demektir ki, uç savaş beyi onun vasalları olarak kalmışlardır.

B- "Big Man" Paradigması

Ön-Osmanlı aksiyomatik tarihinin son noktası, Kengeşin, yaşlı amcası Tündar dururken, tire beyi olarak genç Osman'ı seçmesidir. Pekiyi, neden Tündar değil de Osman? Kısa:

> "Troyalı Hektor ile Priamas (Paris değil SD) babalarından miras kalan tahta adaydılar. Sonunda Hektor kral oldu; daha yaşlı olduğundan değil, daha yiğit olduğundan" (Heredotos / Ökmen 1973, II s. 120)

Türkmen toplumlarının bu tür bir seçim sistemine yatkın olduklarını biliyoruz: en yaşlı olan değil, en yetenekli olan bey olurdu. Osman daha iyiydi; çünkü becerikli bir avcı ve cesur bir savaşçıydı. Üstelik, Eski-Hisar ve İnönü beyleriyle (tekfurlarıyla) içki meclislerine katıldığından, Rumcayı biliyordu!? Spandounes'e göre (*ibid.* p. 16), "Osman Bey'in bağışlayıcı, hoşgörülü, fakat gene de savaşçı yanının getirdiği şöhret, Türkler yaşadıkça sürecektir."

Osman'ın kendi bedensel gücü ve zihinsel yetenekleriyle "bey" olarak seçildiği bellidir. Siyasal antropoloji terminolojisinde bu yoldan başa geçiş biçimine "kotarılmış", bu yolun aksine, "yazgılı" denildiğini daha önce söylemiştim. Sahlins'in alegorik ifadesine göre, kotarılmışlıkta "insanlar arasından bir prens", yazgılıda "Danlar'ın prensi" anlamı vardır (1963 p. 289). Gene, siyasal antropolojide ilk tip yöneticiye *Big Man*, ötekine "başkan" (*chief*) denilir. İki kavram birbirinin zıddıdır, daha doğrusu, aralarında ihmal edilemeyecek bir fark vardır. Kavramın ilk kez Sahlins tarafından kullanıldığına (*ibid*) işaret edeyim. Kelime, Malenezya uyduruk İngilizcesinden ödünç alınmıştır. Sahlins'e göre, *Big Man*'in siyasal erki, onun geçmişe dayanmayan bileğinin gücünden ve zekâsının parlaklığından doğar. Bununla birlikte, kavramın belirleyici başka karakteristikleri daha vardır. Bu karakteristikler toplu olarak ya da ayrı ayrı birçok siyaset bilimcisi ve tarihçi antropolog tarafından vurgulanmıştır. Kişisel güç ve yetenek dışında, olmazsa olmaz, diye sayılan nitelikler şunlardır: *Big Man* yanına *client* toplar (Godelier 1982), mal ve toprak üleştirir (Fried 1697; Service 1975; van Bakel & Hegesteijn & van der Velde 1985; Teunis 1986) ve hemen ekleyeyim gözüpek ve gözükaradır. Kesinlikle, *Big Man* paradigmasının Polonezya ve Malenezya yerlilerine özgü bir olgu olduğuna hükmedilmesin. Zamanı hesaba katmadan, bu olgunun Girit ve Sparta'da, İspanya'da, Fransa'da,

Güney Asya'da, Türk ve Mogol toplumlarında ve başka yerlerde, belgelerle (tarih) ya da antropolojik saha araştırmalarıyla kanıtlanmış olduğunu hatırlatayım. Anlaşıldığı kadarıyla, her ülkenin tarihinde, hiç olmazsa bir tane *Big Man* vardır. Yineleyeyim, kavram Webergil anlamda bir ideal-tipi belirler, ama gene de başkanlık, sultanlık, krallık, imparatorluk gibi siyasal erki temsil eden kavramlar ayarında bir esnekliğe sahiptir.

1) Ulu Bey Osman

Dönelim Osman Bey'e. Osman'ın kesitleri arasından avcıbaşı, delikanlı, kıyıcı, serkeş gibileri onun kişisel gücünü ve becerilerini yeterince tanıtır. O, siyasal erki tek başına elde eden ve elinde tutan biricik otoritedir. Kesitlerin başka bir kısmı; eşitler arasından birinci, kılıç ve maşrapa, köylüler *versus* tekfurlar, onun çeşitli zümrelerden geniş yelpazeli *client* edindiğini gösterir. Geriye kalan üleştiren kesiti ise, Osman Bey'in akın, ılgar ve savaşlardan sonra, gaspedilen toprağı, akçayı, malı ve esiri hemen kendi uruğu, kendi *client*'i ve kendi savaşçıları arasında "üleştirdiğini" ortaya koyar. Bundan dolayı, Osman Bey gerçek bir *Big Man*'dir.

İmdi, asıl teorik sorun, Bitinya'da ılgar, çapul, yağma ve haraç peşinde koşan Taz Ali, Köse Mihal ve Samsa Çavuş gibi savaş beylerinin saf dışı bırakılmasından sonra Osman Bey'in *(performance'sıyla)* belirlenen *Big Man* paradigmasının hangi yoldan kesilenmiş toplum modeline aşılandığıdır (Caton 1990 p. 95). Zira, devletsiz, hatta başkansız bir sistem olan kesili toplumun, nasıl olup da *Big Man*'i benimseyerek, toplumunu başkanlı ve de devletli bir hale getirdiği sorulabilir. Başka bir deyişle Ertuğrul döneminin kesili siyasal yapısı, nasıl olup da, *Big Man* Osman'ın beyliğini önleyememiştir; yani toplum hangi koşullar altında "beyli" bir siyasal yapıya dönüşmüştür?

Müsaade edilirse burada bir saptama yapacağım. Manz'dan *(op.cit.)* alıyorum: Timur *kıssası:* Aksak Timur'un (1336-1405) sanlık olduğu tire, Barlas boyunun beş tiresinden biridir. Bu tirelerin hepsi göçebe hayvancıdır. Timur da böyle bir aileden gelir. Soylulukla hiçbir ilişkisi yoktur. Gençliğinde koyun hırsızlığı yaparmış, daha sonraları, yanma nökerler toplayıp bir

konat kurmuş ve çapulculuğa başlamış. Kendisinin fevkalade akıllı ve zeki olduğu söylenir. Böyle bir önderin *Big Man* tipolojisine uygun olduğu bellidir. Nitekim, Timur, önce kendi tiresine baş olmuş, sonra da Barlas boyuna emir olmuştur. Ondan sonra Sulduz, Jélayir ve Avlat boylarını siyasal düzeyde birleştirip, Çağatay ulusunun çekirdeğini oluşturmuştur.

Şimdi, Timur'un *Big Man* kişiliği yanında, onu bir konattan bir tireye, bir tireden beş tireye, beş tireden bir boya, bir boydan dört boya, dört boydan da bir ulusa atlatan nesnel toplumsal koşullar neler olabilir?

Kesili uruk ya da tire yapısına bir an için geri dönüyorum. Böyle bir toplum dinî, askerî ve iktisadî işlevlerini sürdürürken (kalımını sağlarken), bunları düzenleyecek ve yürütecek bir başkanlık sistemine ihtiyaç duymaz. Bahşi dinî işleri, erkek-çoban-savaşçılar hem askerî hem de iktisadî işleri (çatışma ve sürü gütme) kendi başlarına yürütürler. Toplulukta başkan ya da aksakallar bulunabilir. Onlar da, kişisel anlaşmazlıkları halletmek ya da yabancılara muhatap olmak için. Böyle bir toplumda mülkiyet ilişkileri de doğmaz. Yaylaklar, kışlaklar, otlaklar, suvatlar ve avlaklar tirenin "ortak" mülküdür. Yani bu tür bir toplumda, siyasal erk kimseye ait değildir. Erk "boştur" İşte, bu siyasal erk boşluğudur ki, göçebe imparatorlukların doğuşuna önayak olur. Erk, hükümdar (kağan, han, sultan, bey, emir, padişah) tarafından kendi *client*'ine dağıtılan *arpalıklarla* satın alınır; yani, çevredeki erk boşluğu, merkezden üleştirilen toprak, ulca, esir ve haraçla, merkeze devrolunur.

Anlattığım şu küçük Timur kıssası, Osman'ın beylik kuruluş sürecini aydınlatır sanıyorum. Osman'ın tiresine α, öteki Türkmen tirelerine β, δ, γ, Rum yerleşik köylülerine ε diyelim, α, β, δ, γ tirelerinde siyasal erk boşluğu olduğunu biliyoruz. Aynı erk boşluğu Rum köylüler için de söz konusudur; çünkü, Bizans çok uzaklardadır. Osman Bey kendi rakipleri olan savaş beylerini eledikten sonra, *Big Man* olarak bütün bu tirelerdeki erk boşluğunu *via* kendi *client*'i ile doldurup, onları, kendi siyasal erki altında birleştirebileceği gibi, Rum köylülerini de bu birliğe katabilir. Ne yapalım ki, bu birliğin adı artık ne boydur, ne de ok. Çünkü, bunların kuruluşlarındaki nesnel

koşullar bir daha geri gelmemek üzere yitirilmiştir. Artık, birliği kuracak tek aygıt devlettir (*ileride:* BI/IV). Osman Bey bu devleti gerçekleştirmiştir. Doğrusu, ne analoji yapmaktan hoşlanıyorum, ne de kullanacağım terimi beğeniyorum. Buna rağmen, gene de söyleyeyim ki, Asya, göçebe-çoban-savaşçı toplumlarında Osman Bey ve Timur gibi önderler, ancak *arpalık* dağıttıkları taşaronları sayesinde siyasal erki (ya da devleti) ele geçirebilmişlerdir.

Soyutlama düzeyinde yapılan bu özet, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş aşamasındaki 1288-1304 döneminde gelişen tarihsel olgularla tamamen çakışır. Nitekim dönemin başlarında Osman'ın komşusu Rum tekfurlarıyla olan kadın, kız hovardalıkları bir çırpıda Türkmen-Rum çatışmasına dönüşmüştür. Karacahisar alındıktan sonra başlayan süreçte bir çırpıda Bilecik, Yarhisar, İnegöl ve Yenişehir zaptedilmiştir. Ve böylece Osmanlı toplumu ilk kez su üstüne çıkmıştır (Pitcher'in haritasına bir göz atınız, 1972). İl tutulmuş, ilin bir adı olmuştur: Osmanlı ili. *Tarihi Takvimler* (O. Turan 1984) bu olayların Osman Bey'in hayatında bir dönüm noktası olduğunu vurgular. Osman Bey vaadini tutmuş, gaziler doyum olmuş, boşalan evler gazilere ve gayriye dağıtılmıştır. İşte bu anda, Konya Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad III'm Osman'ı bey olarak tanıdığı söylenir.[9] Sultan ona, Ak Temur aracılığıyla sancak, kaftan, at ve silah göndermiştir. Hoş, bu tanınmanın Osman Bey için hiçbir değeri olmadığı bellidir. Bundan böyle *Big Man* Osman gitmiş, yerine Ulu Bey Osman gelmiştir. O artık, Osmanlı ili üzerinde yaşayan bütün Türkmen tirelerinin ve Rum köylülerin biricik monarkıdır. Hükümdarlık makamı ulu beyin kişiliğiyle özdeştir (Fletcher 1979-8). Bu son cümle oldukça iddialıdır. Şükür ki, bu iddiayı destekleyecek bir metin Ruhî Tarihinde bulunmaktadır.

Bütün TAO dört hisar alındıktan sonra, Alâeddin'in Osman Bey'i tanıdığını yazar ve bu bağlamda ekler: "davul vurulduğunda Osman Bey hep ayağa kalkarmış" (?!). Aslında bu anlamsız bir kılımdır ve bundan dolayıdır ki, Osmanlı tarihçileri bunun sebebini bir türlü açıklayamamışlar ve konuyu gevelemişlerdir. Bana göre, sorun fevkalade saydam olarak bize sunulmuştur. Ruhî'yi okuyorum:

> "Osman Bey'i, uçdağı Türk beyleri dirilüb kurultay yani büyük cemiyyet ve sohbet idüp Oğuz töresi üzere han diktiler.... Pes mecmu-ı örü turub Oğuz resmince üç kerre yükinüb baş kodılar develü obalardan kamaran *(kımızlar)* getürüb Osman Beğe sağrak sundular" (s. 376-77, italik benim).

Kötermede hanı havaya fırlatmak, halıya sarıp kaldırmak, kollarından tutup yükseltmek çok eski bir Türk (ve Moğol) töresidir. Kılım, Türk hükümdarının (kağan, han, sultan, emir, bey, padişah) yeryüzündeki insandan ulu, gökyüzündeki Tanrıdan küçük olduğunu simgeler. Anadolu Selçuklu sultanları da tahta çıkartılırken, onların da koltuklarına girip köterirler, sonra tahta oturturlardı (Uzunçarşılı 1984 s. 64). Âşıkpaşazâde'ye göre, Osmanlı devletinde bu gelenek Osman, Orhan, Murad I ve Mehmed I dönemlerinde devam etmiş, daha sonra kaldırılmıştır (s. 98).

2- Osman Bey Yortuyor

14. yüzyılda Osman Bey ilinin çekirdeğini kurmuş, Mekece, Akhisar, Lefke ve Leblebici Hisarı yörelerine akınlar düzenleyerek Kastamonu - İznik yolunu sağlama almıştı. Bu arada, belki, Sakarya bölgesini birbirine katan Çoban oğlu Emir *(amourioi)* Ali'nin dostluğunu da garanti altına almıştır. Arkasında kurduğu il, kuzeyinde güvenlik altında Kastamonu ve Eskişehir hattı vardı. Aklında ise İznik.

İznik şehrinin, tabii ki, önemli bir stratejik konumu vardır. İznik'e varın, sağa dönün İzmit'in ve dolayısıyla Kocaeli'nin açılmış kapılarını görürsünüz. Sola dönün Çanakkale'ye dek tüm Marmara kıyı şeridi sizindir. Ama iş bu ölçekte kalmaz. İznik aynı zamanda, ideolojik olarak da önemlidir. Öyle bir eski başkenttir ki, hem Selçuklu'ya hem de Bizans'a hizmet vermiştir. Bu özellikleriyle İznik, kısa bir zamanda koca bir imparatorluğa kafa tutup, nispi başarılar kazanmış Osman Bey için fethedildiği takdirde bu başarıları mutlak utkulara dönüştürebilecek bir hedef sayılırdı.

Bu vesileyle her vakit sorulan şu soruyu yineliyorum: İmparatorluğa giden büyük yürüyüşte Osmanlı Beyliği neden

kendisine tıpatıp benzeyen komşu beyliklerini takmış ve nihaî utku ona nasip olmuştur. Saat yönünde sayalım: Karaman, Hamit, Eşrefoğlu, Menteşe, Saruhan, Aydın, Germiyan ve Karasi. Karaman ve Germiyan beyliklerinin devlet aygıtları ve kültürleri Osmanlı'nınkinden çok daha mükemmeldi. Menteşe, Saruhan, Aydın ve Karasi beyliklerinin deniz gücü ve dolayısıyla denizaşırı ticareti Osmanlı'nınkinden fersah fersah ilerdeydi. Germiyan birliğinin kara ordusu, Osman'nınkine göre çok üstündür. Pekiyi, nasıl olup da aralarında bir tek Osmanlı, "beylik döngüsünü" kırabilmişti? Çünkü, diyorum, *ceteris paribus*, Osmanlı Beyliği'nin aylanı içinde İznik vardı. Bu bakımdan, Osmanlı, bir yandan, Kutalmış oğlu Süleymanşah'ın Tinya ve kısmen Bitinya üzerinde kurduğu ilk Sultanlık başkentinin; öte yandan, Laskaris'in Latinler'e karşı oluşturduğu yeni imparatorluk merkezinin doğal mirasçısıydı. Ayrıca, bu kentin Hıristiyanlar için ne denli önemli olduğunu hatırlatayım. İznik, Genel Piskoposlar Konsülünün ilk kez MS. 323 ve 375, ikinci kez 787 yıllarında toplandığı şehirdir (Dvornik 1990). Kara halka hükmeden bey başkadır, iki devlete başkentlik etmiş olan İznik'e sahip olmak başkadır. İmparatorun Bapheus savaşındaki yenilgisi, onun bir daha asla İznik'e talip olmayacağını belli ediyordu. Ona sahip olmaya aday sadece Osmanlı idi. Bu bakımdan Osman'ın "rüyası" pek de sayrı sayılmazdı. Rüyayı uyduran her kimse, o da İznik'in varlığından haberdardı.

Galiba herkes haberdardı. İnalcık'tan alıyorum (1993):

> "Görüldüğü kadarıyla, Selçuklular ve özellikle onların sınır gazileri, İznik'i İslam için yeniden fethetmek fikrinden asla vazgeçmemişlerdi. Müslümanlar bakımından, bir zamanlar bu topraklar *darü'l-İslâm*'ın bir parçası olup, bir İslam ülkesi olarak kabul edilmiştir. Onun kaybının daima geçici olduğu düşünülmüştür. Her halükârda, Süleymanşah'tan sonra, Selçuklular İznik'e hep kendi sınırlarında bir şehir olarak bakmışlardır"

Kanımca, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş öyküsünde hep tekrarlanan: artan nüfus, savaşçı Türkmenler, alınan ulcalar, iman

savaşçısı gaziler, iman tazeleyen dervişler, örgütlenmesini bilen ahiler, Selçuklu bürokratları, çöken Bizans, iktisadî darsmma yaşayan Bizans köylüleri ve benim ileri sürdüğüm Türkmen tireler ve Rum köylüler içinde/arasında doldurulacak siyasal erk boşluğu gibi etkenler, *ceteris paribus* koşullarını hazırlamaktan öteye gidemezler. Bu etkenlerin tümü öteki beyliklerde de vardır, hatta bazen fazlasıyla. Bence, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda (il tutma, ile ad verme, il açma), *Big Man* Osman Bey'i başarılı kılan etken, onun İznik ideolojisini br *léitmotif* olarak ustalıkla kullanmış olmasıdır.[10] Osman Bey başarının "püf noktasını" anlamıştır.

Başlangıçta, Osman Bey İznik'i fethedememiş, onu sadece kuşatmış, karşısına bir gözetleme kulesi dikerek içine vassalı olan Taz Ali'yi koymuştu (*Anonim*). Ama bu olay bile önemlidir. Olayların gelişmesini İnalcık'ı izleyerek (1993) görelim: İznik'in kuşatıldığını haber alan Bizans İmparatoru, Mouselos komutasındaki imparatorluk ordusunu Dil İskelesi'nden gemilerle Yalak Ova'ya (~Yalova) geçirmiştir. Pachymeres'in verdiği bilgiye göre ordu iki bin kişi, paralı askerler ise Aydın yöresinden kaçıp gelen az sayıda Alan idi. Ayrıca, İzmit bölgesi milis kuvvetleri de bunlarla birleşeceklerdi. Osman'ın ordusu ise binlerce kişiydi *(sic)*. Aralarında, Osmanlı'ya katılan Çobanoğlu Emir Ali'nin kuvvetleriyle Menderes taraflarından gelen bir hayli Türkmen savaşçı vardı. Pachymeres'in verdiği bu son bilgiye, İnalcık, mesafenin uzaklığından dolayı itiraz ediyor. Neden doğru olmasın? Ortaçağ insanı için "mesafe" bizim ölçemeyeceğimiz bir uzaklıktır. Süleymanşah'ın İznik'ten kalkıp on iki günde Antakya'ya varıp, kaleyi kurtardığını unutmayalım.

Dağlardan inen Osmanlı ordusuyla denizden gelen Bizans ordusu Yalak Ova'nın Bepheus (Koyunhisar) mevkiinde karşılaştılar (1301). Alanlar olmasaydı, belki bütün Bizans ordusu kırılacaktı. Yenilgiye uğrayan Bizans ordusunun bir bölüğü gemilerle karşı sahile geçti, bir bölüğü de İzmit'e sığındı. Bu Bizans İmparatorluk ordusunun Osmanlı karşısındaki ilk bozgunudur. Doğrudur, savaş sonucunda İznik alınamadı, ama kuşatmaya devam edildi. Kuşatmayı sağlama almak için birçok gözetleme kulesi inşa edildi. Tanıdığımız savaş beyi Taz Ali bu kuşatma-

nın komutanıdır. Yalak Ova eskisi gibi Bizanslı toprak aristokrasisine bırakıldı. Yalnız, İznik dolayındaki topraklar tımara verildi. Kuşatma yıllarca sürdü, ta 1331'e dek. Şehrin açık tek kapısı giriş çıkış için kullanılıyordu.[11]

Bizans İmparatorluk ordusunun bu yenilgisinden sonra, Bursa, Adrenos, Batonos, Kastel ve Kite tekfurlarının kendi askerî birliklerinden oluşan bir orduyla Osmanlı'ya saldırmaları hiçbir sonuç vermedi. Darma dağınık oldular. Savaş yeri Dinboz, tarih 1302'dir. Bursa ovası artık Osmanlı'nındır. Ulu Bey, şehrin önüne iki gözetleme kulesi diktirdi; birine yeğeni Ak Temur'u, ötekine kendi kulu Balabancuk'u yerleştirdi. Bundan böyle, Bursa şehri hayatını uzun yıllar kuşatma altında geçirecektir.

C- Orhan Bey (de) Yortuyor

Orhan Bey (1324-62) "yazgılı" olarak bey oldu. En büyük oğlan olduğundan savaş beyi olarak yetiştirilmişti. Küçük kardeşi Alâeddin Paşa ise hep babasının yanındaydı. Osman Bey ölünce, Orhan kardeşini ihmal etmedi. Yanına çağırıp ona "paşalık"(!) teklif etti. Öbürü, derviş olmuştu bile... Ağasından küçük bir köy istedi, oraya yerleşti.

Orhan Bey'in de, babası gibi İznik ideolojisini benimsediği anlaşılıyor. Onun sağlığında fethedilen Kara Çebüş hisarının tekfuruna şöyle demişti: "Benüm garazım (sen değil) İznük'dür" (Âşıkpaşazâde, Neşrî *et. al.*) Bu amaçla yıllardan beri sürdürülen Bursa kuşatmasını kaldırıp, şehri ele geçirdi (1326). Yedi yıl sonra aynı yoldan İznik'e girildi (1331). Her iki şehir düşünce, İzmit kendiliğinden teslim oldu (1337) ve şehrin düşüşüyle Bizans İmparatoru, Orhan Bey'e her yıl 12 bin altın haraç veremeye razı oldu (Nicol 1996).

Burada sorulması ve irdelenmesi gereken bir nokta var. Bapheus (1301) ve Dinboz (1302) savaşlarının üstünden, aşağı yukarı yirmi yıl geçmesine rağmen, *Big Man* Osman Bey ne gibi askerî faaliyetlerde bulunmuştur? Neden, Bursa ve İznik kuşatmaları bu kadar uzun sürmüştür? Neden, Osman Bey bu arada

sadece Geyve ve Lüblüce'nin fetihleriyle yetinmiştir? Ve neden, geçilmesi yasak olan Ulubat köprüsünden bir daha geçmeyi denememiştir?

Soruların bir kısmı Orhan Bey'le ilgili. Çünkü, babasının kendi yerine onu, yakın arkadaşlarının himayesinde akın ve ılgarlara gönderdiği biliniyor. Ama beyin kendisi bu süre içinde Bizans topraklarına hiç sefer yapmamıştır. Geyve seferi (1313) hariç. Bunun dışında bir kez kılıç kuşandığına tanık oluyoruz: Lüblüce Hisarı'na sefere giderken. Bu hisar Germiyan iline yakındır. Seferin amacı, Germiyan'dan sızan Çavdar Tatarı'nın Karacahisar'ı yağmalaması üzerine, bölgeye gönderilen Orhan Bey, Köse Mihal ve Saltuk Alp emrindeki orduya destek vermektir. Cezalandırma seferinin başarıyla sonuçlandığını biliyoruz. Çavdar Tatarı, Oynaş Hisarı önünde kıstırılıyor ve çapulcuların başkanının oğlu esir alınıyor.

Çavdar Tatarı'nın sürgit sınır ihlallerine girişip, Osmanlı ilini çapullamasının bir nedeni Germiyanlı Yakup Bey'in onlara göz yumması, hatta göz kırpması olabilir mi? Gerçekten 1310-1330 yılları arasında Germiyan Beyliği Osmanlı için ciddi bir tehlikedir. Al-Umari *(op. cit.)* Yakup Bey için Türk padişahlarının en büyüğüdür, diyor. Menteşe, Saruhan, Aydınoğlu ve Sahipoğlu beylikleri üzerine metbuluk hakları vardır. Beylik zengin şehirlere sahiptir. Kütahya, methede ede bitirilemez. Beş beylik, hepsi birden iki yüz bin asker çıkarır. Ortak donanmaları da cabası. Düzgün bir devlet aygıtı kurmuşlardır. Ve Yakup Bey sıkı bir Mevlevîdir. Asıl önemlisi, "Germiyan hâkiminin İstanbul sahibinden her yıl muayyen surette yüz bin İstanbul altını haraç" aldığına değgin Balabancuk'un verdiği haberdir. Başka hiçbir yerde zikredilmeyen bu haberin (tabii) doğruluk derecesini bilmiyorsak da, ihmal edilmeyecek derecede önemli olduğundan, üzerinde yorum (spekülasyon değil) yapmaya değer.[12]

Bu belge şaşırtıcıdır. 14. yüzyılın ortasına doğru Germiyan Beyinin Bizans'tan haraç alması için ne gibi rasyonel bir sebep olabilir? Tek sebep olarak şunu görüyorum: Germiyanlar'ın Osmanlı ilinin güney sınırını hep tehdit altında tutarak, onların Bizans topraklarına yapacakları akınlardaki serbestlik derecesi-

ni azrağa (minimum) indirmek. Yakup Bey sınırları içine sığınmış olan Çavdar Tatarını bu amaçla kullanmış olabilir. Nitekim, Osman Bey Çapulcu Tatara pek kızmışa benzemez. Tatar Beyinin oğlunu tutsak alan Orhan Bey'e der ki: "Oğul! Komşudur bu zalim. Ve hem Müslümandır. Kendüye and verelüm. Ve hem beğine dahi bile. Koyuverelüm varsun, vilayetine gitsün" (Âşıkpaşazâde s. 108).

Yakup Bey'in Bizans altını karşılığında güney sınırında Osmanlı'yı tehdit ederek, baskı altında tuttuğu fikri doğru olabilir. Yakup Bey'in ölüm tarihi kesinlikle belli değildir. Melikoff-Sayar'a (1954 p. 46) göre 1321 yılıdır. Uzunçarşılı'ya (1984 s. 43) göre 1327'den sonradır. Sevim &Yücel de (1989 s. 289) aynı kanıdadır. Sadece, Varlık (1974) onun ölüm tarihini 1340 olarak saptar. Eğer, Varlık'ın vermiş olduğu tarih hatalıysa, Yakup Bey hakkında ileri sürdüğüm iddialar anlamlı olabilir. Zira, onun ölümüyle birlikte Orhan Bey, Bursa ve İznik kuşatmalarını kaldırıp, her iki şehri arka arkaya fethetmiştir.[13] Gerisi, çorap söküğü gibi gelir.

Bu üç büyük Bizans kentinin düşüşüyle birlikte Tinya ve Misya kapıları gibi Marmara denizi de ardına kadar Osmanlı'ya açılmış oldu. Nitekim, Orhan Bey'in büyük oğlu Süleyman Paşa yoldaşlarını yanına alıp, önce Geyve'den Samandıra'ya dek uzanan bütün Tinya bölgesini zaptetti. Kandıra, Hereke ve Aydos peş peşe düştü. İmparator, bizzat İzmit'e kadar gelerek Orhan Bey'le barış antlaşmasını imzaladı. İzmit'ten Kadıköy'e uzanan kıyı şeridi, bundan sonra, Osmanlı'ya vergi verecekti (Zachariadou 1983; Imber 1990).

O vakte kadar, Misya bölgesi Osman Bey için sanki yasak bölgeydi. Hikâyesini dinleyelim (Âşıkpaşazâde s. 105): Dinboz Savaşı sonunda, Kite tekfurunu kovalayan Osman Bey "vardı, Ulubat köprüsünün başına kondı" Ulubat tekfurundan haracını istediler, o da verdi. Yalnız tekfur şart koştu: "Zebununu al, fakat bir daha asla senin neslinden kimse bu köprüden geçmesin". Osman Bey kabul etti. Bir daha Osmanlı bu köprüden geçmedi, gerekirse gölü kayığa binerek aştı. Doğallıkla bu bir hikâye, ama mutlaka gerçek bir yanı olmalı. Birileri, Osmanlı topraklarını Ulubat'la sınırlamış gibidir. Kimdi bunlar? Karasiler

mi, Bizanslılar mı, Cenovalılar mı, yoksa Germiyanlılar mı? Ya da her dördünün ittifakıyla gerçekleşen bir anlaşma mı? Bilemeyiz? Neyse, nasip Orhan Bey'inmiş. Misya kapıları onun sayesinde açıldı. Antlaşmalar bir kenara itildi. Ulubat fethedildi (tekfuru boğazlandı), arka arkaya, Yelyüzü, Ablayundu, Kirmastı ve Mihaliç alındı (sıralamada taktim-tehir olabilir). Böylece, üç büyük kentin fethinden sonra, Orhan Bey'in öngördüğü gibi, Tinya ve Misya bölgeleri istila edildi. Bütün bu hareket esnasında hiçbir adım gelesiliğe göre atılmamıştır. Yalnız, bundan sonra Osmanlı'nın karşısına çıkacak olan Karasi olayı tamamen gelesidir.

Osmanlı'nın Karasi Beyi Aclan Bey'le alıp veremediği hiçbir şey yoktu. Aralarında sürekli bir barışın hüküm sürdüğü söylenebilir. Yalnız, dönemin hükümdarlık geleneğine uygun olarak küçük oğlu Dursun, Osmanlı sarayında (otağında) konuk ediliyordu. Aclan Bey'in oğullarından Balıkesir hâkimi büyük kardeş Demirhan idi. Battuta, onun işe yaramaz biri olduğunu söyler. Ortanca kardeş Yahşı Han ise hem Bergama Beyi, hem de Karasi donanmasının reisi idi. Ne ki, bu sonuncusu için talihsiz bir olay oldu. Reisliğini yaptığı Saruhan-Aydın-Karasi donanması, Haçlı donanması tarafından Edremit Körfezi'nde yakıldı (1334). Kantakouzenos onun 1341 ve 1342'de iki kez Rumeli'ne çıkma teşebbüsünde bulunduğunu yazar (Uzunçarşılı 1984 p. 99).

Aclan Bey ölünce beylik doğal olarak Demirhan'a geçti. Ama, halk ondan nefret ediyordu, karşı çıktılar. O vakit, vezir Hacı İlbeyi Osmanlı'nın yanında rehine olarak alıkonan Dursun'u beyliğe aday gösterdi. Ancak iki kardeş arasında anlaşma umuduyla yapılan toplantıda Demirhan, Dursun'u öldürdü. Bu olaylardan sabrı tükenen Orhan Bey de, önce Balıkesir'e, sonra bütün Karasi iline iltihak etti.

Böylece, Batı Karadeniz sahilleri, Boğaziçi ve Marmara'nın bütün güney kıyıları (Kara Biga hariç) ve Ege'nin Bademli'ye dek uzanan kıyı şeridi Osmanlı'ya geçmiş oldu. Bu uzunlukta bir deniz kıyısıyla Gemlik gibi bir tersaneye sahip olan bir ülkenin şehzadesi Süleyman Paşa'nın esre yakaya (karşı yaka Trakya) geçmek için derme çatma sallara ne ihtiyacı olabilir?

Kantakouzenos'a göre (Zachariadou 1983 p. 64) daha 1330'larda Orhan'ın otuz altı parça teknesi vardır. Atları taşıyacak ve çapullara yarayacak *nies*'ler de cabası.

Orhan Bey Kadıköy'den baktığında İstanbul'u, Çanakkale'den baktığında Gelibolu yarımadasını görüyordu. Anadolu'yla Trakya'yı ayıran su aslında ipinceydi. Anadolu'da Türkçe konuşan Türkler de, Trakya'da Türkçe konuşan Türkofonlar (Peçenek, Kuman, Uz) da birbirlerinin varlığından haberdardı. Herhalde, ticaret yapmak üzere küçük kayıklarla denizi geçmişlerdi bile. Franklar'a, Slavlar'a ve Bulgarlar'a karşı Bizans'ı korumak üzere Türkmenler karşıya geçirildikleri gibi İznik İmparatoru Vatatses, iskân maksadıyla Kumanlar'ı Anadolu'ya göndermişti (Ostrogorsky 1983 p. 466). Karasi Beyliği'nce Anadolu Türkmenleri'nden bir kısmının Gelibolu yarımadasına yerleştirildikleri de biliniyor (Beldiceanu 1989 p. 24). 14. yüzyılın ilk yarısında Trakya Türkofon nüfusunun bir hayli kalabalık olduğu anlaşılıyor. Örneğin, Katalanlar, Alaşehir (Philadelphia) seferinden döndükten sonra, onların bir kısmıyla birleşip, tüm Trakya şehir ve kasabalarını yağmalayıp yakmışlardır. Selçuklu sultan ailesinden olduğu sanılan İshak Melek ve kardeşi Tarkan, aileleriyle birlikte sekiz yüz atlı bölgeyi dolanıp etrafı çapulluyorlardı (Schulumberg 1902).

Ayrıca, Aydınoğlu Umur Paşa, Bizans'ta önce imparator naibi, sonra düzme imparator olarak hüküm süren Kantakouzenos'un yakın dostuydu. Dimetoka ve Selanik seferlerinde ona üç yüz parça gemi ve on beş bin askerle yardım etmiştir (Melikoff - Sayar 1956; Lemerle 1957). Orhan Bey de bu düzmecenin dostuydu. 1346'da Kantakouzenos kızı Theodora'yı onunla evlendirerek, aralarında sıhriyet bağı kurmuştur. Evliliği Orhan Bey'in talep ettiği söylenir. Hatta tarihçi Gregoras'a göre bey, Theodora'ya âşıkmış! 1346 yılının yazında gelinin babası imparator, Osmanlı'dan bir alay askerle birlikte Türk soylularını düğüne davet eder. Orhan düğünde bizzat bulunmaz, herhalde sağdıcı oradadır. Otuz parça gemi, davetlileri Silivri'ye getirir. Tören ahşap bir sahanlık üzerinde kutlanır. Türkler ve Bizanslılar dostluk içinde hepbirlikte "kırk gün, kırk gece" yeyip, içerler. Düğün sona erince prenses Bitinya'ya, kocasının yanma dö-

ner. Bu düğünden sonra yedi yıl içinde Türkler asla Bizans topraklarına saldırmazlar (Nicol 1996 p. 77-78). Zira, her iki hükümdar arasındaki dostluk öylesine güçlüydü ki, Orhan, oğlu Süleyman Paşa emrine on bin ya da yirmi bin asker vererek Bizans'ın düşmanı Duşan'a karşı yollamıştır (Imber 1990). Başka bir sefer, gene yardım olsun diye, Süleyman Paşa'yı yirmi bin atlıyla Kantakouzenos'un emrine göndermiştir (hepsi birliklerinden kaçmıştır). Ve galiba bu sıralarda düzmece imparatorun Osmanlı'yı Trakya'ya davet ettiği rivayetleri yayılmaya başlamıştır.

Böylece, Süleyman Paşa Trakya'yı tanımak fırsatını bulmuştur. Oradaki Türkmenler'le tanıştı. Türkofonlar'ı gördü ve 1352 yılında bir gün, yanında savaş beyleri Hacı İlbey, Ece Bey, Gazi Fazıl ve Yakup Ece olmak üzere Gelibolu yarımadasına çıktı ve hemen Bolayır yakınında olan Cinbi kalesine yerleşti (Oikonomides 1994). Burası ufak bir kaledir ama, etrafında hep Karasili Türkmenler'in yerleşme yerleri vardır ve Gelibolu şehri iki saatlik bir mesafededir. Talih yaver oldu, 1354 depremiyle Gelibolu surları yıkıldı. Türkler o ünlü kaleyi hemen zaptettiler. Gelibolu yarımadası artık onlarındı ve gerisi kolaydı. Nitekim, Silivri Beyi olan Hacı İlbeyi ve İvaz Paşa Burgaz'ı kuşattılar, gani ulca aldılar. Kara Cafer ve gazileri, tek bir çarpışmada beş yüz baş kesip, iki yüz esir aldılar. Kesilen başlar Bursa'ya gönderildi. Süleyman Paşa tam Çekmece'yi alacaktı ki, babasının Çavuş Sevindik'le yolladığı bir emre uyarak kuşatmayı kaldırdı (Beldiceanu-Steinerr 1967). Bir süre sonra, Süleyman Paşa avlanırken atından düşüp öldü (1357). Beyler, mezarı bulunmasın diye üstünü taşla örttüler (Beldiceaunu 1989). Hatırlayınız: Dinboz savaşında Gündüz Alp'in oğlu Aydoğdu şehit olduğunda, onun da mezarı taşla çevrilmişti.

Orhan Bey, Süleyman Paşa'nın ölümünden birkaç ay önce, on bir yaşındaki oğlu Halil'in Foça korsanları tarafından kaçırıldığı haberini almıştı. Ardışık felaket haberlerinin onu çılgına çevirdiği anlaşılıyor. Oğlunu kurtarmak için yeni Bizans İmparatoru Yuannis Palaiologos'a istediği bütün ödünü vermiş, fakat hep daha fazlasını koparmak isteyen imparator, kurtarma işlerini yıllarca kaytarmıştır. En sonunda, Saruhan beylerinin

olaya elkoymasıyla Orhan Bey korsanlara fidye olarak yüz bin altın ödemiş ve oğlu Halil'i esaretten kurtarmıştır. Şehzadenin dört beş yıl esarette kaldığı söylenir. Kurtulur kurtulmaz, imparatorun on yaşındaki kızıyla nişanlanmıştır. Böylece, Halil veliaht olacak ve sonuçta Osmanlı-Bizans barışı kurulacaktır. Oysa, Rumeli uç beyleri, Murad'ın tahta geçmesini diliyorlardı. Murad yanına lalası Şahin Paşa ile Hacı İlbeyi ve Evrenos Bey'i alarak Rumeli'ne çıktı (sanırım, Ankara ahilerine karşı yaptığı seferden sonra). Sırasıyla, Lüleburgaz'ı, Baba Eski'yi ve Edirne'yi fethetti (1361). Orhan Bey bir yıl sonra ölecektir. Orhan Bey'in başarılı bir "yazgılı" beylik sürdüğü bellidir. Hayatında hiçbir hareketini gelesiliğe yer vermeyecek bir şekilde planlamıştır. Planı gerçekleşmiş, Edirne'nin fethiyle birlikte, Bizans İmparatorluğu'nun eli kolu bağlanmıştır.

Menteşe, Saruhan ve Aydın beyliklerinin durumuna bakıldığında, iktisadî gelişme sürecinde Osmanlı Beyliği'nin geciktiği gerçektir. Bu beylikler daha 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerek Rodos ve Girit adalarıyla gerekse Venedik ve Ceneviz devletleriyle ticari ilişkiler kurmuşlardı (Zachariadou 1983). Anlaşmalar, genellikle, Hıristiyan tacirlerle beyler arasında yapılıyordu. Türkler, pamuk, hububat, pirinç, ipek, balmumu, kenevir, meşe palamutu, şap, afyon, kökboya, kuruyemiş ile at, sığır ve esir ihraç ediyorlar, karşılığında İtalyanlar'dan şarap, sabun, kumaş ithal ediyorlardı. İbn Battuta bu üç beyliği ziyaret ettiği vakit, ülkelerinde gördüğü iktisadî gönenci ve beylerin gösterdikleri konukseverliği anlata anlata bitiremez.

Oysa, 14. yüzyılın başlarında Osmanlı Beyliği'nin iktisadî durumu pek ahım şahım değildir. TAO Osman Bey'in Karacahisar'da bir pazar kurdurduğunu ve ilk kez pazarlardan bac aldığını yazar. Bilecik'te imal edilen ak börk de ünlüymüş! Ayrıca, Osman Bey zamanından beri yıllarca kuşatma altında kalan Bursa ve İznik gibi kentlerin iktisadî bakımdan zangin ticaret ve sanayi kentleri olduklarını söylemek mümkün değildir (İnalcık 1993). Nitekim, Bursa fethedildikte, şehrin ancak kaleiçi mahallesinin ayakta kalmış olduğu söylenir. İznik şehri, Battuta'ya göre bir ören yerini andırır. Zaten bellidir, al-Umari, Orhan Bey'in askerlerinin pek hırpani olduklarını ya-

zar. Bununla birlikte, onun zamanında iktisadî hayatın yavaş yavaş canlanmaya başladığına tanık oluyoruz. Bey 1351-52 yıllarında Cenevizliler'le bir ticaret antlaşması imzalamıştır (Zachariadou 1983). Aynı dönemde, Orhan Bey kendi adına para darbetmiş ve Bursa'da bedesten inşa ettirmişti. Yazarlar, şehrin Cenevizli, Floransalı ve Venedikli tacirlerle dolup taştığını yazarlar. Özellikle, Cenevizli tacirler Osmanlı iliyle Avrupa arasındaki ticareti yönetiyorlardı. Ticaret konusu mallar şap, kumaş, tahıl, baharat, sabun, koku, esir ve bazı kısıtlamalar altında, at ve deriydi (Fleet 1999). Fleet ayrıca 14. yüzyılda Cenevizliler ile yapılan ticarette ödemelerin sadece nakit üzerinden yapılmadığını, yavaş yavaş bankacılık sisteminin de devreye girmiş olduğunu söyler.

Bütün bu kötümser belgelere kanarak, Osman ve Orhan beylerin ülkesinin iktisadî durumunun hayvancılık, halıcılık, küçük esnaf ve biraz da ticaretten ibaret, duraksamış bir ekonomi olduğunu sanmayalım. Ticaretin yanında ulca, esir, haraç ve dış vergi gibi karşılığı ödenmeyen dış gelir kaynaklarına, yani; dış artığa (savaş kesimi) da sahip bir beylik ekonomisidir bu. Çok da fakir sayılmaz. Orhan Bey'in, kaçırılan oğlu Halil için yüz bin Bizans altını ödediğini unutmayalım.

NOTLAR

1 Bu bağlamda Kafadar'ın görüşlerine destek veren bir belge daha var. Osman Bey akınlara giderken amcası Tündar Bey'i "kethüda" olarak obada bırakırmış (Neşrî). Kethüda güvenilir kişi, vezir, demek. (Sertoğlu). Yani, Tündar Bey savaşmayı pek sevmezmiş.

2 Altman'dan (1975 p. 105) esinlenerek "il" kavramım şöyle tanımlıyorum: Sınırları göbellerle saptanmış, üstüne öbeklerin yerleştikleri, sahip olunan ve nihayet kutsallık, güçlülük ve üretkenlik işlevlerinin gerçekleştiği yer. Bu tanım, Latince *territorium* kavramının tam karşılığı olup, bir tire, bir boy ya da bir ulusa ait olan özgül ve özerk etnik-ekolojik bir toprak parçası demektir. Bu bakımdan, salt coğrafi bir kavram olup, bir toprak parçasını imleyen "yerden" farklıdır. Ayrıca, kavram sosyaldir, siyasal değil.

3 Patron ve *client* arasındaki genel ilişkiler üzerinde bakınız: Eisenstadt & Roniger (1984).

4 Bu konuda Benveniste'e (1938) danışıyorum:
"Avesta'da öküzü yaratan Arta ile Ahura Mazdah, öküzün ruhunu düşmanlardan koruyacak bir sığırtmaç istediler. Oysa, ona bir rahip olan Zarathusta gönderildi. Öküz, kendi kendine dedi ki: "böyle güçsüz kuvvetsiz bir rahibi ben ne yapayım"
Bu minik kıssayı yorumlayan Benveniste'e göre, Rahip Zarathusta, tarımı korumak için bir savaşçı göndermişti, yoksa tarımı temsil etmek için değil. Yorum doğrudur. Doğrudur ama sadece tarımcı toplumlar için mi? Ya göçebe toplumlar? Sakın, onlarda da savaşçıların asal işlevi yılkıyı, davarı, hatta kadını kızı korumak olmasın?

5 *Artefact* arkeoloji, belge ise tarih terimidir. Fakat, her ikisi de "okunduğundan", Osman Bey'in mirasındaki nesnelere *artefact* dedim.

6 Osman Bey'in doğum tarihinin 1258 olduğunu hatırlayın.

7 İnalcık (1996) 16. yüzyıldan sonra Yalak Ova Yürüklerine Akça Koyunlu dendiğini söyler. Rastlantı mıdır?

8 Zaten bu dönem içinde Sansa Çavuş ile Taz Ali adından başka hiçbir bey adı TAO içinde zikredilmemiştir.

9 Necmettin Cuveyni'nin *Felekiye* adlı kitabında (Uzunçarşılı 1978, *Ben görmedim)* Osmanlılar'ın Orhan Bey zamanında bile, bütün Anadolu Beylikleri gibi, İlhanlı devletine vergi verdiğine değgin düştüğü kayıt doğru olsa bile bir anlam ifade etmez. Bana göre verilen vergi bir tabiyetin değil, bir garantinin göstergesidir. Memlükler'e, Bizanslılar'a ya da Deniz Haçlılarına karşı.

10 Her ne kadar düşüncesini geliştirme fırsatını bulamamışsa da, Emecen'in de Osman Bey'in "İznik ideolojisini" benimsemiş olduğu seziliyor (1994).

11 Türk-Bizans ilişkilerinde Bizans aleyhine erişilen bu ciddi nokta, Osmanlı şiddeti karşısında Bizans'ın çaresizliğinin bir sonucudur. (beride: 86) Onların Bapheus ve Dinboz savaşlarındaki yenilgilerinin nedenlerini anlamak için, 13. yüzyılın ikinci yarısında gelişen olaylara bir de kendi gözlükleriyle bakalım: İmparator Andronikos Palaiologos'un (1282-1328) aydın dünyası ne kadar parlaksa, onun dönemindeki Bizans'ın iktisadî, idarî ve askerî durumu o kadar karanlıktır. *Akritai* topraklarının devletçe müsadere edilişinden ve onlara bağlı askerlerin impartorluk ordusuna yazılmasından sonra, Misya (ve Trakya) topraklarında *pronoia*'ların hızlı bir biçimde geliştiğine tanık oluyoruz. 13. yüzyılın ortaları, soylu büyük toprak ağalığıyla kilise mülkiyetinin genişlediği bir dönemdir; orta toprak mülkiyeti ve köylüler aleyhine. Bunların edindikleri güç o dereceye varmıştı ki, bir yandan, iktisadî, malî ve hatta hukuki özerkliklerini ilan ederken, öte yandan, devlete vergi vermemekte ve asker göndermemekte direniyorlardı. Bizans devlet hazinesi boşalmıştı. Köylüden asker celbedemeyince paralı asker kullanmaya başlamışlar, fakat parasız-

lıktan donanmayı bile çalıştıramayıp, onu Cenevizliler'e kiraya vermeye mecbur kalmışlardı. Bu arada, ülkedeki enflasyon oranının yüzde doksana yükseldiğini kaydedelim.

13.-14. yüzyıllar kavşağından gelişen bu iktisadî siyasî ortam, Türkler'in Bizans toprakları üzerindeki yayılışlarına zemin hazırlamıştır. Ortamı hazırlayan olayların başında dediğim gibi Bizans feodallerinin vergilendirmeye karşı olan direnişleri gelir. Bu konuda o denli kararlı idiler ki, soylular Türkler'le işbirliği yapmaktan çekinmiyorlardı. Anadolu askeri komutanı ve Andronic'un akrabası olan Cassinos bile feodallere önerilen malî iyileştirmelere karşı çıkıp İmparatora karşı ayaklanmıştı. Ayrıca, onun Türklerle anlaşmış olduğu da söylenir (Frances 1962). Bölgede esen isyan rüzgârlarını bastırmaya gelen Tarchaniotes (belki bir Peçenek ya da Kuman, belki de Hıristiyan olmuş bir Türk) canını ancak kaçarak kurtarmıştır. Vandalis adlı bir büyük malî müfettiş sopayla dövülmüştür. Bu dönemde taşra soyluları ve devlet Türkmen'den paralı askerler kullanmaya başlamışlardı.

Bununla birlikte, bu berbat durum karşısında Bizans İmparatorlarının ellerini kollarını bağlayıp bekledikleri düşünülmesin. Michael (1259-1282) Türk saldırganlığını durdurmak üzere Sakarya bölgesine sefer düzenledi. Karşısında hiçbir Türk bulamadığı gibi açlıktan askerleri kırılayazdı. İmparator, Sakarya'dan vazgeçip Ulubat'a geçti. Oranın surlarını sağlamlaştırdı. Etrafta gene Türkmen göremedi. Andronic, 1290-92 yılları arasında Bursa, İznik ve Ulubat yörelerinde dolanıp durdu. Şehirlerin sur ve hisarları onarıldı. Ne var ki, bölgede kıtlık hüküm sürüyor, peş peşe köylü isyanları patlıyordu. İmparator bu felaketler karşısında aciz kalıyor, ya isyancıları birbirine düşürüyor ya da onları hileyle yakalatıp ne yapıyorsa yapıyordu. Alanların bir kısmı onun zamanında İzmit'e yerleştirildi (bu bilgiler Lindner'den alınmıştır: 1983 p. 16, 18). Bu Alanlar belki, 1301 Bapheus savaşında İznik'in düşmesini önlemişlerdi.

12 Osmanlı tarihçilerinin tümü "Germiyan'ın Osmanlı'ya karşı düşmanlığını" yazarken, çapraz belgelerle tanıklanmamış tek bir metin bile bu düşmanlığın nedenine ışık tutabilecekse, bu açıklama spekülasyon olmaz, olsa olsa, bir yorum olur.

13 Tam bu yıllarda İznik'ten geçen İbn-i Battuta, yıkık şehirde Orhan Bey'in askerlerinin barındığını yazar. Komutanları, Orhan Bey'in hatunlarından biri olan Bayalun'dur. Battuta onun dindarlığından ve türlü erdemlerinden sitayişle bahseder.

Yıkılmış şehir ve bekâr askerler teması Âşıkpaşazâde'de de vardır. Ona göre, şehirdeki Rum erkekler ya savaşta ya da açlıktan kırıldıklarından, geride kalan kadınlar Orhan Bey'in askerleriyle evlendirilmişlerdir ve ev sahibi olmuşlardır. Âşıkaşazâde ekliyor: "Hazır avrat hem evler ola, kim kabul etmeye" (s. 119). Hınzırca bir yorum!

IV
Osmanlı (Beylik) Devleti

Devleti; ili ve merkezi olan, sınıflı ve cebir kullanan bir toplumun ürünü olarak kabul ediyorum. Başka bir deyişle, ili olan, ilinin bir merkezi olan, sınıflı ve cebir kullanan bir toplum devlet-lidir (devlet sahibidir). Sınıflı toplumda devletin cebir kullanması için otoriter bir aygıta ihtiyacı vardır. Bu aygıt, devlet başkanı dahil olmak üzere, yüksek rütbeli askerlerden, idarî-adlî yüksek memurlardan ve ulu din adamlarından oluşur. Osmanlı tarih deyimi olarak birinci öbek için *seyfiye*, ikinci ve üçüncü öbekler için *ilmiye* deyimi kullanılır. Genelde deyim, "kılıç ve kalem"dir. Fakat, en hoşu, İ. Togan'ın (1992 p. 194) bize tanıttığı *conqueross and confuciens* (fatihler ve konfüçyüsgiller) deyimidir. Ben, kılıç kullanan, fakat kalem de oynatan bir kökenden geldiğimden "kılıç ve kalem"i yeğliyorum. Söylemeye gerek yoktur ki, bu bileşik bürokratik öbek devlet aygıtının dördüncü öğesini oluşturur.

Osmanlı (beylik) devletinin, toplumun ortaya çıkmasına koşut olarak, hemen ve eşanlı türediğine tanık olacağız. Devletleşme sürecini birazdan betimleyeceğim. Yalnız, bu devletin, siyasal antropoloji yazınında, teorik planda çok tartışılan, boy evriminin doğal bir yargısı mı olduğu (Sahlins 1968; Service 1975), yoksa boyların çözülüp tireler haline gelişinin sonucunda gerekli bir derlenme işlemi mi olduğu (Crone 1987) sorununa pek az değineceğim. Bunun elzem olduğunu da sanmıyorum. İlk Osmanlı kuruluş toplumunun kendi boy adını çoktandır unutmuş olduğu o kadar bellidir ki onun adı ne kuruluştan önce, ne de sonra zikredilmiştir. Adı değil, adları ancak

geçmişte kalmıştır. Üstelik, kuruluşla birlikte Osmanlı, akrabalık bağları üzerine kurulmuş olan boy düzenini hiç hesaba katmadan yeni toplumu siyasal ilişkiler üzerine oturtmaya kararlı olduğunu göstermiştir.[1] İlk günlerde, bir savaşçı olan Osman Bey'in gene kendisi gibi savaşçı olan kardeşi Gündüz'ü subaşı ataması doğaldır. Fakat, aynı bey idarî bürokrasi söz konusu olduğu vakit, Nallıhan'ın Çender köyünden gelme Çandarlı Kara Halil'i Bilecik'e kadı atamakta ikircelik göstermemiştir (Uzunçarşılı 1974).[2]

Şurası kesindir ki, Ulu Bey Osman'ın otoritesi altında toplanan göçebe-hayvancı-savaşçı tireler ve konatlar derlenip Osmanlı toplumunu ve onunla eşanlı olarak devleti kurmuşlardır; yoksa aksi değil. Bu devlet bir "erken devlet" *(early state)* (Claessen & Skalnik 1978) olmadığı gibi "ilkin devlet" *(pristine state)* de değildir.[3] İsteyen bu devlete "ikincil devlet" *(secondary state)* diyebilir. Ne ki, bu ifade de pek uygun sayılmaz. Sanki bundan, Osmanlı'nm devlet aygıtını birlikte yaşadığı, sınırdaşı, çağdaşı ve soydaşı olan Anadolu Selçukluları'ndan ya da Beyliklerden aparttığı gibi bir anlam çıkabilir. Oysa, hiç sanmam, Osmanlı'nm o devlet yapısına öykünmek gibi bir kaygısı olamaz. Bu göçerler, eğer bir zamanlar Oğuz ilinden gelmişlerse Harzemşahlar devletiyle, Horasan'dan gelmişlerse İran Selçuklu devletiyle zaten tanışıktılar. Kendi akrabalık sistemlerini, kendi toplumsal örgütlerini nasıl biliyorlarsa, iyi ve kötü yanlarıyla, bu devletlerin yapılarını da biliyorlardı. Ayrıca, belki iki yüzyıldır Anadolu Selçuklu Devleti'yle birlikte yaşamışlardı. Bu devletin son döneminde ise Beyliklerin devletleştiklerine tanık olmuşlardır. Bütün bunlardan dolayı, Osmanlı'nm devletini kurmak için örneğe ihtiyacı yoktu; onlar zaten bu devleti soluyorlardı.

A- Devlet: Statu nascenti

Şimdi, belgelerin eşliğinde Osman ve Orhan beyler döneminde devletin nasıl adım adım oluştuğunu izleyip, kuruluş sürecini *statu nascenti* yakalayalım.

Karacahisar alınıp kasaba Söğüt, Domaniç, Ermeni Beli üçkenine katılınca, Osman Bey Karacahisar'ı orda kenti ilan etmiştir. TAO'ya göre yaptığı ilk iş Dursun Fakih'i Yehişehir'e imam ve kadı atamak, adına Cuma hutbesi okutmak ve "akçe üzerine sikke kazımak" olmuştur. İkinci işi kardeşi Gündüz Alp'e subaşılık görevi vermesidir. Üçüncü işi ise Karacahisar'da pazar kurdurmaktır. Her üç kılım, Osman Bey'in üçlü işlev sağduyusuna göre hareket ettiğine kanıttır. Kutsallık, savaşçılık ve iktisat işlevlerini gözetmiş, bu işlevlere ilgisini belirterek, iyeliklerinin kendisinde bulunduğuna değgin sezgilerini bilinçsiz olarak dile getirmiştir. Bu işlevlere koşut olarak iki önemli kanun koyduğunu biliyoruz. Birincisi, askerlik/iktisat işlevleriyle ilgili "tımar kanunu", ikincisi iktisat işleriyle ilgili "bac kanunu". Aşıkpaşazâde'den aktarıyorum. Önce birincisi:

> "Her kimse kim tımar verem onun elinden sebepsiz almayalar. Ve hem ol öldüğü vaktın oğluna vereler. Ve ger küçücük dahi olur ise vereler. Hizmetkârları sefer vakti olıcak sefere varalar tâ sefere yarayınca... Ve eğer neslüme bu kanundan gayri bir kanun dahi konduracak olurlar ise edene ve ettüreni Allah razı olmasın" (s.104).

İkincisi:

> "Her kişi kim (pazara) bir yük getüre sata iki akça (bac) versün. Her kimse kim satmasa hiç nesne vermesün... Ve her kişi kim bu kanunu boza Allah onun dinin ve dünyasın bozsun" (s.104).

İlk bakışta, her iki konuda da cebir öğesi bulunmadığından hareketle, Osman Bey'in kurmak üzere olduğu devletin henüz devlet niteliğine erişmediği iddia edilebilir. Öyle ya, Allah'a havale edilmiş bir suç neden kanunun öngördüğü cezayla ikame edilsin? Ama, galiba böyle değildir. Madem ki, toplum kadı kullanabilecek bir kıvama gelmiştir, kadının verdiği şerrî ya da örfî yargı bir "havale" olmaktan çıkıp, kanun hükmünde olacaktır.

Osman'ın "beylik devletinden" bildiklerimiz bu kadar. Onun döneminde devletin ancak yordamlarla kurulmaya başladığı anlaşılıyor. Mamafih, kurulan devletin temellerini sağlamlaştırmak amacıyla onun kendi derviş *client*'ine vakıflar kurdurduğu, savaşçı *client*'ine tımarlar verdiği biliniyor. Osman Bey'in fethettiği bütün toprakları devlet malı (mirî topraklar) saydığını da bu bağlamda anımsatalım. Bey için bu kural öyle doğaldır ki, fethedilen yerlerden tımar isteyen vassalı Samsa Çavuş'a "vilayetin bazısını veremem" der.

Orhan Bey'le birlikte devletin yapılaşmasının hızlandığına tanık oluyoruz. Önce, il idarî sancaklara ayrılmış, büyük oğlu Süleyman Paşa Kandıra'ya, küçük oğlu Murad İnönü'ne sancakbeyi olarak atanmıştır. Vezirlik resmen onun döneminde kurulur.[4] İlkin, Çandarlı Kara Halil vezir olmuştur, sonra Sinan Paşa (Şükrullah s. 53), yoksa, her ikisi birden mi? Çünkü, Orhan Bey'in divan kurdurduğu anlaşılıyor. Âşıkpaşazâde'ye göre divana katılan beyler başlarına "ak burma tülbend" sararlarmış. Ayrıca, devletin bir parçası olarak ümeranın (kimler?) Çandarlı Halil döneminde Osmanlı ilinde dolaşmaya başladığı, söylentiler arasındadır (İbn al-Askar'dan öl.1449: Lindner *op. cit.* p.6).

Orhan Bey zamanında iki yenilik yapılır. İkisi de fevkalade önemlidir. Birincisi şu: Paşalığı reddedip bir zaviyeye çekilen Orhan Bey'in kardeşi Alâeddin Paşa bir gün ona şöyle der: "Etraftaki beylerin börkleri kızıldır. Seninki ak olsun" Bey bu önermeyi hemen benimser. Bilecik'e ak börk ısmarlanır ve gelince bey dahil bütün *client*'i (cemm-i tevaibi) ak börk giyer (Âşıkpaşazâde s.117).

O güne dek, İran Selçuklu sultanları kızıl otağ kurarken, Anadolu Selçuklu sultanları kızıl edik giyerken, Türkmen beyleri başlarına kızıl börk geçirirken, ak börk giymek de nereden çıkıyor? Yanıtı zor. Çünkü, Osmanlı toplumunda karşımıza çıkan yeni renk/sınıf sorununu, herhangi bir buyuran sınıfın ortaya çıkışıyla açıklayamayız. Her iki Selçuklu devletinde de, on küsur beylik devletinde de buyuran sınıf hep varolmuştur ve hep kızıl rengi yeğlemiştir. Yani, demek istiyorum ki, çağdaş Türk devletlerinde buyuran sınıfın türemesi yeni bir gelişme değildir.. Öyle ise neden?

1°) Ya bu gelişme basit bir moda değişikliği yüzündendir. Orhan Bey zamanında Osmanlı, nasıl ki Frank usulüne göre tıraş olmaya başlamışsa (Âşıkpaşazâde), buyuran sınıf da börkünün rengini değiştirmiştir: Osmanlı, bu sefer, Bizanslıya öykünmüştür.

2°) Ya da Türkmen etnisi, daha dün yüz küsur yıl birlikte yaşadığı İran gibi, şimdilerde komşu ve hasım olduğu Roma-Yunan kökenli Bizans gibi, Hint-Avrupa toplumlarının üçlü işlev ideolojisini biliyordu da, onlara öykünerek hükümdar ve ruhban sınıfına ak, savaşçı sınıfa kızıl renklerini (Dumézil 1982, p. 215; Mallory 1996 p.133) yakıştırmaya karar vermişti? Bu yaklaşım ilkine nazaran daha makul geliyor.

İkincisi şu: gene aynı dönemde Alâeddin Paşa ya da Çandarlı Kara Halil, Orhan Bey'e orduya yaya askeri kaydedilmesini önerir. Galiba, olay İznik'in alınışından hemen önce geçer (Uzunçarşılı 1961 s. 128). Önerinin görülen sebepleri bellidir: fetihlerin gerektirdiği asker sayısını arttırmak; Türkmen savaşçıların başıbozukluğundan kurtulmak; hisar kuşatmalarında pek başarılı olamayan atlı savaşçıya destek vermek üzere yaya askeri kullanmak; sürekli bir ordu kurmak vs. TAO'da yayaların[5] "ilden" ya da "reaya"dan toplandığı kaydedilir. Sefer başına "şerrî dirhem tutarında bir Osmanlı akçesi gündelik alacaklardı" (Hoca Sadeddin Efendi s. 68-69; Müneccimbaşı Ahmed, s.101). Kanımca, bu öneride üzerinde durulması gereken görülmeyen asıl sebep bu yayaların "ak börk" giymeleridir. Böylece onlar, sadece bey ve etrafının oluşturduğu buyuran sınıfın emri altına girmekle kalmıyor, ayrıca onlarla öğür oluyorlardı.

İdris-i Bitlisî, Hoca Sadeddin Efendi ve Müneccimbaşı Ahmed geleneğine göre, daha Orhan Bey zamanında bu yayalar "bir müddet sonra sefer ve hazarda fesat çıkarmaya başlamışlar ve Sultan da bu teşkilatı kaldırıp yerine devşirme usulünü koymuştu" (Müneccimbaşı Ahmed s. 93). Yani bu yazarlara göre, devşirme örgütünün kurucusu Orhan Bey'dir. Oysa, Oruç Bey, Aşıkpaşazâde ve Neşrî geleneğine göre, devşirme usulünün uygulanmasına Murad I döneminde başlanır (Edirne'nin fethinden sonra). Yeni beye öneriyi Karamanlı danışman Kara Rüstem ile kazasker (artık kadı-asker olmuştur) Çandarlı Halil

yapar. Devşirme ilkesi kısaca şudur: savaşçıların akınlardan aldıkları her beş esirden biri devlete aittir – hiç esir almayan, devlete, esir yerine yirmi beş akçe öder. Bunlar aslen, Rumeli'nden toplanan Hıristiyan çocuklarıdır. Kara Rüstem Gelibolu'ya yerleşir; devrişmelerin sayımını ve kaydını yapmak için. Evrenos Bey savaşçıları ve esirleri kollar; esir kaçırılmasın diye. Devşirmeler denetimden geçtikten sonra Anadolu yakasına gönderilir ve Osmanlı topraklarındaki yerleşik Türk ailelerinin yanına yerleştirilir. Orada, din değiştirirler, Türk âdetlerini öğrenirler ve sonra askerî eğitimden geçerler. Bundan böyle, onlar beyin ve Osmanlı'nın emrindeki, başlarına ak börk giymiş, kul[6] savaşçılar olacaklardır. Adları konulmuştur bile: Yeniçeri. Görevleri, bir yandan, Osmanlı fetih ordusunun özünü oluşturmak, öte yandan, gazi, alp ve uç beyi gibi başına buyruk, Türkmen tire ve konat beyleri gibi bağımsız[7], tımarlı sipahi gibi güç sahibi ve şehzadeler gibi kırgın ve kızgın tekil güçlerin, devletin ve beyin biricikliğine karşı oluşturacakları tehdidi etkisiz bırakmaktır. Askerî başarı gösteremeyip, yeniçeri örgütüne alınmayan devşirmeler ise devletin yüksek bürokrasisine katılmak üzere eğitim göreceklerdir.[8]

Devşirme ve yeniçeri kurumlarının kökenlerine gelince: Özgül olarak bu konuya değinenlerin hepsi, bunların Anadolu Selçuklu Devleti'nden örnek olarak alınmış olduğundan emindir. Ne var ki, O. Turan (1959) onları iğdiş örgütüne bağlarken, Uzunçarşılı (1984: 1941, *IA*) ve Vryonis (1965) onların gulâm kökenli olduğu üzerinde dururlar. İğdişliği, Anadolu Selçukluları'nda bulunan bir çeşit muhtarlık ya da kolculuk olarak görürsek (Akdağ 1959), bu tezi bir yana bırakmak gerekir. Oysa Osmanlı devşirmelerinin Selçuklu gulâmlarının ardılı oldukları bellidir, bir tek ihtiyati kayıtla: Anadolu Selçukluları'nda gulâmların devletin temel direklerinden birini oluşturduğunu gösteren şeklî belgelerden yoksunuz (Ménage 1966 b). Ama, bana kalırsa, gerek Gazneli Devleti'nin, gerek Selçuklu Devletlerinin (Divitçioğlu 1994) ve gerek Mısır Memlûk Devleti'nin hep gulâmlarla birlikte kurulmuş ve onlarla birlikte yaşamış oldukları gerçeği göz önüne getirilir ve hele Vryonis'in *(ibid)* Anadolu Selçuklu toplumunda gulâmların oynadığı rol hakkında yaptığı dikkatli çalışma tanık olarak

kullanılırsa, Osmanlı devşirme ve yeniçeri örgütlerinin de "genel gulâm devleti" sisteminin bir parçası, bir çeşitlemesi olduğu ortaya çıkar. Doğaldır ki; Osmanlı devşirmelerini, hem Gazne gulâmlarından hem de Mısır Memlûklarından ayırt etmek gerekir. Osmanlı devşirmeleri ve yeniçerileri sultanın (beyin) ve dolayısıyla devletin kullarıydı. Gazneli gulâmlarla Mısır Memlûkları ise devletin sahibiydiler ve hatta sultan bile gulâm-memlûk'tu. Ayrıca, Osmanlı devşirmeleriyle Selçuklu gulâmları arasında da asal bir fark vardı. Devşirmeler, Hıristiyan ahali arasında yapılan sistematik taramalar sonucunda derlenen küçük yaştaki Hıristiyan gençlerden oluşurken, Selçuklu (ve Gazneli) gulâmlar savaşta alınan herhangi bir esirin eğitilmesiyle sisteme katılıyordu.

Orhan Bey'in kurmuş olduğu vakıflardan (medrese, imarethane, çarşı, zaviye, tekke) ve dağıttığı tımarlardan yukarda bahsetmiştim. Burada yinelemekte yarar görmüyorum. Sadece her birinin, devletin buyuran sınıfını yapılandırmak için girişilen bilinçli ya da bilinçsiz kılımlar olduğunu vurgulayalım.

B- Osmanlı (Beylik) Devletinin Formelleştirilmesi

Beylik devletinin kuruluşuyla ilgili belgeler, bu sürece katılan etkin öğelerin belirlenmesine yardımcı oluyor. Belirlenen öğeler şunlar: Ulu bey, devşirme-yeniçeri, kılıç ve kalem zümreleri, tımar(lı) sipahi, vakıflar (dinî), mirî toprak rejimi, reaya (göçer-yerleşik). Şimdi, bu öğeleri bir sistematik çerçevesinde birbirine eklemleyelim.

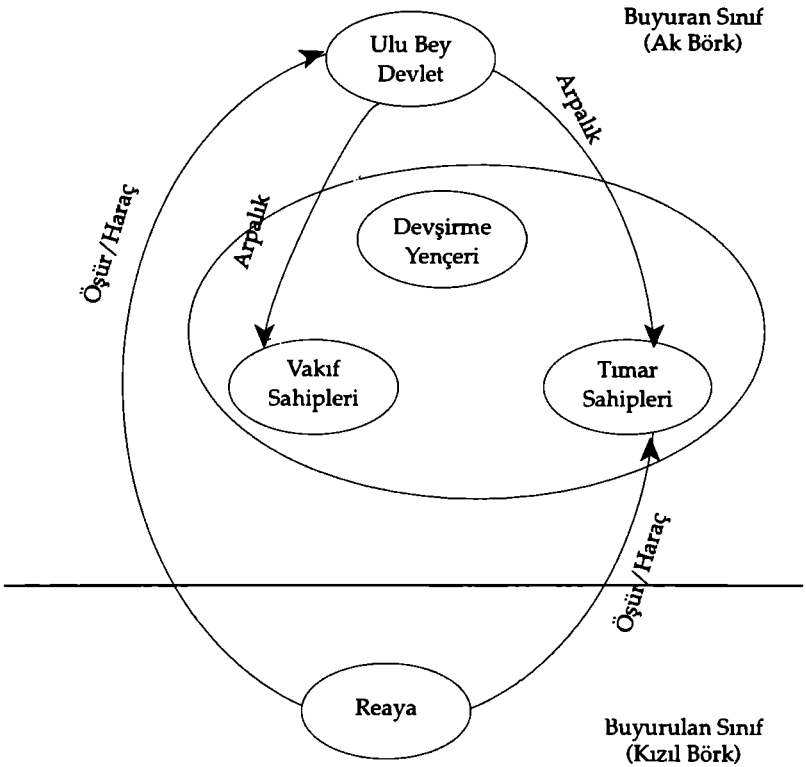
Devletin hükümdarlık makamı ulu beyin kişiliğiyle özdeştir. Böyle olunca, ulu bey Osmanlı toprağının sahibidir (mirî topraklar). Mülkün sahibi ulu bey kendi kulları olan devşirme-yeniçeri örgütüyle, yine kendi *client*'i olan tımar ve vakıf yöneticileri (sahipleri) tarafından desteklenir, korunur. Hepsinin ulu beye karşı gösterdiği töregenlik (*loyalty*: neoloji benim) ve sadakat (*fidelity*) onun dağıttığı "arpalıklarla" (*appanage*)[9] ödüllendirilir. Arpalıklar, tımar ve vakıf topraklarıdır. Ak börk giyen bu sınıf, Osmanlı Beyliği'nin buyuran sınıfını oluşturur. Şükrullah bunların tümüne "ak kemik" diyordu (*berîde*: II b).

Göçebe-hayvancılar, yerleşik-tarımcılar (köylüler), zanaatkârlar, tacirler, küçük rütbeli memurlar ve din adamları halktır. Kırsal kesimde yaşayan hayvancılarla köylülere reaya denilir. Şükrullah'ın adını ettiği "kara kemik" sınıfını bunlar oluşturur. Vergiyi veren aslen bu sınıftır.

Osmanlı beyliğinde vergiler şerrî (dinî) ve örfî (din-dışı) olmak üzere ikiye ayrılır.[10] Şerrî vergiler de öyle: tarımsal ürünün dörtte ya da beşte biri olan öşür ve Hıristiyan reayaya konulan haraç. Örfî vergiler ise, zanaatkârlar ve tacirler üzerine konulan vergilerle Bey'in iradesiyle salman başka vergilerdir. Bunlar, doğrudan doğruya devlet hazinesine gider. Şerrî vergilerin dağılımı ise değişik yöntemlerle yapılır (mukaata, mültezim..). Benim konumu ilgilendirmediğinden bunları bir kenara bırakıyorum. Ancak, öşür ve haraç vergilerinin toplamının bir kısmı devlet hazinesine giderken, bir kısmı da tımarlı sipahiye ayrılır. Bu son vergi tımarlı sipahinin savaş anında devlete sağlamakla yükümlü olduğu atlı asker hizmetinin bir karşılığıdır.

Dinî vakıflara gelince: bunlar çeşitli kamu hizmetlerini görmek amacıyla (cami, zaviye, tekke, medrese, imarethane ve ayrıca köprü, çeşme) devletin bağışladığı topraklar üzerine kurulur. Vakıf gelirleri, genellikle, bağışlanan toprakların tarıma açılmasıyla sağlanır ve gelirlerinin yüzde onu vergiye tabidir. Doğallıkla, vakıf kurucuları ve yöneticileri sağlanan gelirin arta kalanını kişisel gelir olarak alıkoyabilirler. Ne var ki, onlar vakıf topraklarını zamanla malikâne (özel mülkiyet) haline getirmek olanağına da sahiptirler. Doğrudur, vakıf bir kamu hizmeti görmektedir, fakat onun bu işi *fisebilillah* yaptığına değgin inandırıcı belgeler yoktur.

(Şekil-3)'te çizilen Osmanlı Devlet şeması bu devletin, ideal haliyle, tutarlı ve topak bir yapıya sahip olduğunu gösteriyor. Osmanlı hanedanından olan ulu bey, arpalık aracılığıyla kılıç ve kalem zümrelerini kendisine bağlayarak buyuran sınıfı oluşturur. Kılıç zümresine tımar, kalem zümresine vakıf! Tahtla özdeş olan ulu bey, ayrıca, devşirme-yeniçeri kulları yaratarak devleti ve kendisini koruma altına almıştır. Osmanlı buyuran sınıfına dahil olan bütün zümreler başlarına ak börk giyerler.

Buyuran Sınıf
(Ak Börk)
Ulu Bey
Devlet
Arpalık
Öşür/Haraç
Arpalık
Devşirme
Yençeri
Vakıf
Sahipleri
Tımar
Sahipleri
Öşür/Haraç
Reaya
Buyurulan Sınıf
(Kızıl Börk)

Şekil-3

Köylüler ve göçebe Türkmenler, ki bunlara Osmanlı'da reaya denilir, buyurulan sınıftır. Bu sınıf, çeşitli adlar altında devlete ve tımarlı sipahiye vergi/rant öder. Kuruluş esnasında beyler gibi geleneksel kızıl börkü giyen Türkmen, keskinleşmeye başlayan sınıf ayrımı uyarınca, hâlâ kızıl börk giymeye mecburdur. Aka karşı kızıl! Bu olgu, Osmanlı toplumundaki dizekliliğin *(hiérarchie)* handiyse kast düzeyinde olduğuna işaret eder. Yalnız, yanlış anlaşılmaya yer vermemek için, bu toplumun özel yapısını belirteyim. Osmanlı toplumunda, her ne kadar kast-benzeri bir dizeklilik söz konusuysa da, "kastlar" doğuşla olmaz, mevki ve ünvanla edinilir. Kara kemikten bir köylü çocuğu olan Çandarlı Kara Halil, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunun daha ilk aşamasında, devlete kapılanmış, yüksele yüksele, Murad I döneminde kazasker olmuştur. Öyle ise, Osmanlı toplumunda sınıflar arasında gözüken kast-vari olgu, sınıflararası bireysel akışkanlığa uygun toplumsal zeminin varlığıyla yumaşatılmış olur.

Bu tutarlı ve topak devlet modelinin kökenlerini aramadan önce, hemen akla takılan bir soruyu yanıtlamak gerekiyor. Soru şu: Osmanlı toplumunda sınıflaşmanın baş ölçütü "vergi"midir? Vergi alan sınıf buyuran, vergi veren sınıf buyurulan mıdır? İlk izlenime göre "evet", fakat biraz kurcalayınca "hayır" Kurcalayalım.

Osmanlı buyuran sınıfının bağrına yerleşen din uluları ve tımarlı sipahiler toplumdaki dinî ve askerî işlevleri üzerlerine almış olduklarından, her iki işlev devletin tasarrufuna girmiş olur. Üstelik, bu zümreler ellerindeki tımarlar ve vakıflar sayesinde iktisadî işlev üzerinde karar verme yetkisine de sahiptirler. Böylece, üçüncü işlev de devletin tasarrufuna dahil edilir. Sonuçta, devlet üç işlevi birlikte kapsayan, bir çeşit *derneşik devlet işlevini* üstlenir; tabii ki, Osmanlı Beyinin iradesi çerçevesinde. Böylece, "Bey–Devlet" bu derneşik devlet işlevi üzerinde biricik karar birimi olur. Bu, işlevleri yerine getirmekle sorumlu zümrelerden kopmuş, adeta onların içini boşaltmış bir devlettir. Aşkın bir üst-varlıktır ve vargısal olarak kendine özgü bir özerkliği vardır. Devletin "derneşik devlet işlevi" içinde bütün işlevleri üzerine alması toplumu, zümreleri, sınıfları ve devleti

karmakarışık bir yapı içinde görmemizi gerektirir (Mann 1986, 1994). Bu yol bizi, ister istemez, devletin dinî, askerî (siyasî) ve iktisadî alanları kapsayan bir şebekeyi, kendine has bir ideolojiyle örgütlemesine götürür.

Buyurulan sınıf reayaya gelince: Taşradaki oba, köy, kasaba ve kent gibi yerleşim birimlerinde, üçlü işlevin kendisine ulanan üç zümreyle temsil edilmesine ve yürütülmesine müdahale edilince bu zümrelerin inanç, güç ve üretim arasındaki birliktelik dengeleri altüst olur. Üretim/din arasındaki emek ile inanç, savaş/din arasındaki siyaset ile inanç ve üretim/savaş arasındaki ürün ile siyaset arabağıntısındaki uyum sarsılır; iletişim, eşanlılık ve eşgüdüm mekanizmaları bozulur. Serbest heteredoksluk yerine sert ortodoksluk, bey ya da aksakallar yerine kadılar, köylü yerine tımarlı sipahiler kaim olur. İşlevlerde karar-birimi olan zümrelerin ortadan silinmesiyle, bu sınıf içinde ne işbirliği, ne koalisyon ne de örgütlenme olasılığı kalır. Türk-Türkmen "komünü" asla gün göremez ve böylece taşra, işbirliksizlik ve örgütsüzlük halinde yaşamayı sürdürüp durur.[11]

Bu bakımdan, Osmanlı toplumundaki ikili sınıf yapısının, sömürü düzeyinde bir vergi/rant çekip alma olgusundan kaynaklandığına inanmıyorum; bu olgu olsa olsa bir sonuçtur. Devleti temsil eden sınıflar arasındaki buyuran/buyurulan nedensellik ilişkisi sadece devletin vergi tarhetme yetkisine dayandırılamaz. İki sınıf arasındaki ilişkinin kökleri daha derin ve daha güçlüdür. Ulu beyin özdeşleştiği Osmanlı Devleti BİR iken, birbirinden kopuk halk N kişidir. Bu olgu, devletin ya da beyin (sultanın) halkın bütün düşünce, maksat, kılım ve eylemlerine el koyduğunun, koyabileceğinin göstergesidir. Osmanlı Devleti bütüncül *(holist)* bir devlettir.

Osmanlı (Beylik) Devlet şemasının çizilişinde gereken bütün önerme ya da hipotezler bellibaşlı tek bir hipoteze indirgenir. Osmanlı toprakları mirî olup, ulu beyin (hükümdarın) mülküdür. Nitekim, bunun dışında kalan öteki önermelerin hepsi (Osmanlı ulu beyinin biricikliği, buyuran sınıfın oluşması, bağışlanan tımar ve vakıf toprakları vs.) ondan türetilmiştir. Örneğin, ilin topraklarının mülkiyeti ulu beyde olmasaydı, bey tımar dağıtamazdı gibi... Doğrusu, Osmanlı toplumu bu indirgenmez

hipotez dahil, tüm öteki önermeleri Anadolu Selçukluları ile Anadolu beyliklerinden almışlardır. Anadolu Selçukluları da bunu İran Selçukluları'ndan, İran Selçukluları ise bunu, bir yandan, Samaniler'den, öte yandan, Karahanlılar'dan almışlardır. Samaniler de, bunu İslam'dan, Karahanlılar ise bunu Kök Türkler'den ve Uygurlar'dan almışlardır. Dediğim gibi, Osmanlı devletine "ikincil devlet" kuruluşu adını vermek doğru değildir. Komiktir ama, doğrusu belki de "beşinci devlet" kuruluşu (!) olmalıdır. Öyle ise, bu devletin *içsel* bir kuruluş olduğunu kabul etmeliyiz. İçsellikle kastettiğim böyle bir devlet ideolojisinin Türk toplum(lar)ı tarafından yüzyıllar boyunca özümsenerek taşınmış olmasıdır. Fakat, öte yandan, aynı toplum(lar)ın belirgin göçebe hayvancı hayat tarzı, maddî yeniden-üretim süreçlerini sağlama yolunda onu savaşmaya mecbur etmişse (mamul mallara olan ihtiyaç, yeni otlaklar açmak vs.), bu devlet, aynı zamanda, *via* savaş, *dış-artığa bağlı* (yağma, çapul, haraç vs.) bir devlet olarak nitelendirilir. Bu son husus, Osmanlı (Beylik) Devletinin kuruluşu hakkındaki tezleri, ister istemez, Marksist "üretim tarzı" kavramından türetilen devlet teorilerine yaklaştırır. Tilly de (1995 p. 5-7) aynı kanıdadır. Asya (Osmanlı) Üretim Tarzı hakkındaki düşüncelerimi *Açmalık 1*'de sergileyeceğim.

NOTLAR

1 Lapidus (1990 p. 29) şu gözlemi bütün Ortadoğu için yapıyor:
"İbn Haldun'un otoritesine rağmen, Ortadoğu fetih hareketlerine ampirik olarak bakarsak, akrabalığın ikincil bir fenomen olduğunu görürüz... Fetihler uruk esası üzerine kurulmuş olmayıp, bunlar bireyler, *client*'ler, dini bütün müminer, tireler ve oşuşlar gibi değişik birimlerin yığılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır."

2 Ahmedî şöyle söylüyor:
"Binavalıkdan koyuban Çender'i katına geldi Halil-i Çenderi" (Ahmedî/Aks s.14)

3 Fried'a (1967 p. 110) göre "ilkin devletin" tanımı şöyledir: toplumun kendi içsel koşullarının yarattığı devlet.

4 Osman Bey amcası Tündar'ı öldürmeden önce onu kethüda (danışman) atamıştı. Kethüda deyimi vezirlikte özdeş olduğundan, Beyliğin ilk veziri Tündar Bey'dir diyebiliriz. Ancak belge pek parlak değildir.

5 Yayalarla birlikte altlı asker (müsellem) de alınıp alınmadığı belirsizdir. Uzunçarşılı (1961 s.128) atlıların varlığından emindir.

6 Kul deyimini "köle" anlamında algılamamaya özen gösterelim. Osmanlıcada kul demek sadece beyin ya da sultanın bendesi olmak demektir. O sultan ki, kişinin üzerinde, Tanrı'nın altında bir yerde bulunur. Ancak bulunduğu mevki (orun) onu kutsal yapmaz, dinî bir niteliği yoktur. Buna karşın, onun egemenlik hakkı tartışılmaz; kadir-i mutlaktır.

7 Yeniçerilerin, Osmanlı ordusundan gittikçe dışlanan göçebe-savaşçıların yerine kullanıldıkları doğrudur. Bu nedenle Fletcher *(op.cit.)* onlara *surrogate nomads* diyor. Yanlış değildir ama, bu deyim bize ne kazandırır?

8 Osmanlı beylik toplumunda bürokrasinin biçimlenmesinin eğitsel devşirme kurumuna bağlanması, sanıldığından daha önemli vargıları peşinden getirir. Hatta, bize toplumsal bir dönemeçte olduğumuzu telkin eder. Lapierre (1977) dünya toplumlarının devlete giden bireysel yollarda *"client'*li devletten bürokratlı devlete" geçişlerini bir aşama olarak görür. Her ikisi arasındaki fark, ilkinde devlet aygıtında siyasal erkinin *client*ler, ikincisinde bürokratlar tarafından kullanılışıdır. Osmanlı beyliği bağlamında bu yorum makul gözüküyor.

9 Sertoğlu'na (OTL) göre, "arpalık" hem seyfiye, hem de ilmiye zümrelerine ödenen maaştır. *Kamus-i Türkî* onu sadece ilmiye sınıfına özgü sayar. *Redhouse*'da bir çeşit tımardır. *Türkçe Sözlük*'te kelime "başmaklık"la anlamdaştır. Püsküllü'de (PTS) "biri kurumdan hakkı olmadan gelir elde etmek, yararlanmak" anlamına gelir. Ben, kelimenin zaman içindeki anlam kaymasını göz önüne alarak, onu "Birini kayırarak (ona kıyak yapıp), ondan karşılığını beklemek" olarak tanımlıyorum. Bu tanımın ayıtılan *(adressé)* tarafından değil, ayıtan *(sujet parlant)* tarafından yapıldığı açıktır. Osmanlı toplumunda vergi/rantla örtüşen haraç devletin, yani ayıtanın önceden yaptığı bir kılımın köylü üzerinde bir yansımasıdır. Bu kılımla devlet kendi *client*'ine arpalık dağıtmaktadır. Öyle ise, arpalık daima haraca öngelir. Bu sebeple Osmanlı beylik "üretim tarzını" Haldon (1993) gibi, "haraç"la değil, "arpalık"la nitelendirmek istedim.

10 Osman ve Orhan beyler zamanında ne şerrî, ne de örfî vergilerin tarh edildikerine değgin bir belge vardır. Fakat, şerrî vergilerin (özellikle haracın) uygulandığını kabul etmek zorundayız. Örfî vergiler arasında pazar vergisinin (bac) zaten kullanılmış olduğunu biliyoruz.

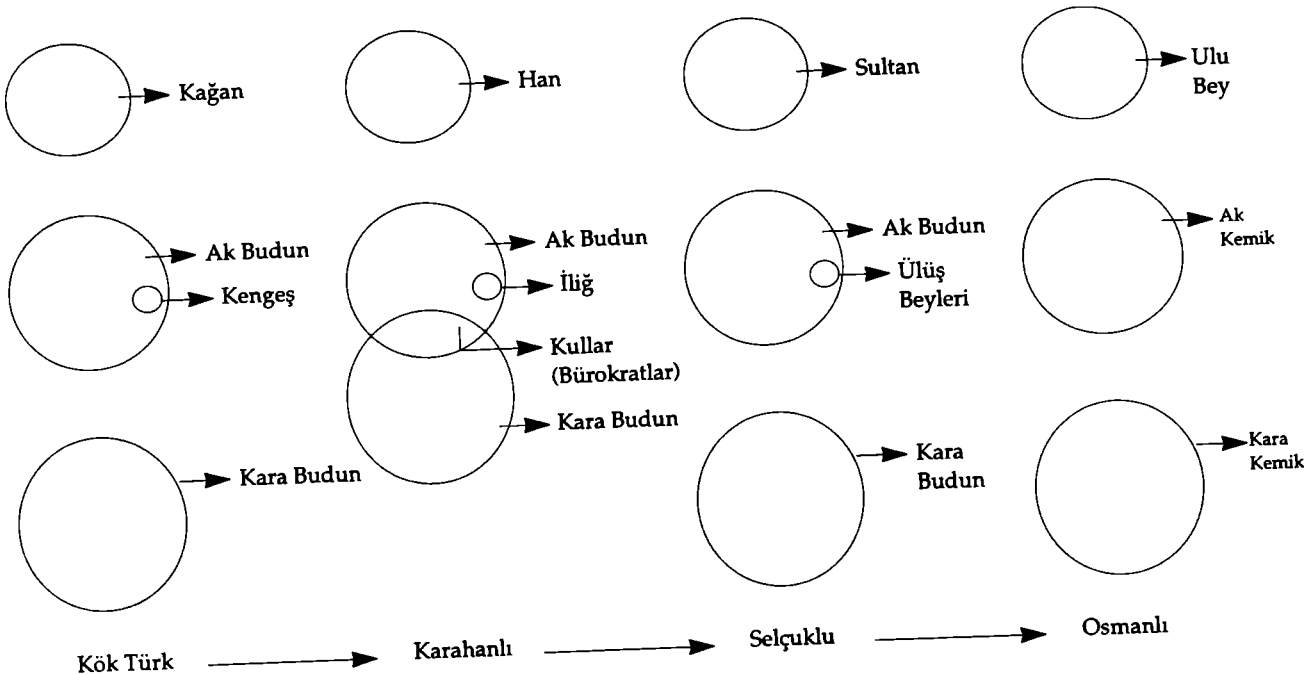
11 Ben de biliyorum ki, Osmanlı devleti ve toplumsal yapısı hakkında yaptığım bu analiz, şimdiye dek izlediğim yöntemin aksine, ne Osmanlı ne de Bizans kaynaklarıyla desteklenmiştir. Ne var ki, tek avuntum, üçlü işlev hipotezinden kalkıp vardığım bu öngörüşlerin, artsüremli olsa bile, Osmanlı toplumunda gerçekleşmiş olmasıdır. Bu konuda, Barkey'in (1994) kitabına mutlaka danışılmalıdır.

Açmalık-1

Tarihten Gelen Devlet

Şimdi, Kök Türkler'den kalkıp Osmanlı'ya ulaşan bir devlet serüveni içine dalıp, bu devletin "katı özünü" yakalamaya çalışacağım. Bu amaçla, daha önce kullanmış olduğum Kök Türk, Karahanlı ve Selçuklu devlet şemalarından yararlanacağım (Divitçioğlu 1986, 1992, 1994). Formelleştirilmiş ardışık Kök Türk, Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlı (beylik) devlet yapıları (Şekil-4)'te sergilenmiştir. Bu sürecin beş yüz elli yıl içinde gerçekleşmiş olduğunu kaydedeyim.

Beride (II, B), Ortaçağ Türk toplumlarında buyuran sınıfa ak budun (ya da ak kemik), buyurulan sınıfa kara budun (ya da kara kemik) denildiğini söylemiştim. Çalışmada, dört Türk devletinin sınıflı yapılarının, dolayısıyla devletlerinin şemalarını çıkarırken tahlilin türdeşliğini bozmamak için hep bu terimler kullanılacaktır. Ayrıca, bütün Ortaçağ toplumlarında olduğu gibi Türkler'de de köle kurumunun, bir sınıf düzeyinde olmasa bile, varolduğu biliniyor. Kök Türkler köle kavramını belirtmek için erkek kölelere kul, kadın kölelere küng diyorlardı. Karahanlılar'la Selçuklular ise, kul deyimini hem köle, hem gulâm hem de bürokratlar (tapugcu) için kullanmışlardır. Osmanlılar'da Farisi köle kelimesi yerleşmiş, kul bazen köle, fakat aslen "bende, bendeniz" gibi hükümdara bağlılığın bir simgesi olmuştur (*Şeyhi Divanı* 1942). (Oysa gene de, onun köle yerine kullanıldığı görülür. Balabancuk, Osman Bey'in "kendi kuluydu"). Tanımdaki bu kargaşayı kaldırmak üzere köle~kul özdeş-

Kağan
Han
Sultan
Ulu
Bey
Ak Budun
Kengeş
Ak Budun
İliğ
Kullar
(Bürokratlar)
Kara Budun
Ak Budun
Ülüş
Beyleri
Ak
Kemik
Kara Budun
Kara
Budun
Kara
Kemik
Kök Türk
Karahanlı
Selçuklu
Osmanlı

Şekil - 4

liğini kullanmayacağım. Bu metnin bağlamında kul, ak budundan ve kara budundan olan bireyin hükümdar karşısındaki ubudiyetini (kulluğunu) imleyen bir deyimdir.

(Şekil-4)'te sırasıyla Kök Türk, Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlı sınıflı toplumları, dolayısıyla devletleri şematik olarak gösterilmiştir.

1) Kök Türk Devleti (Divitçioğlu 1986, 1992)

Kök Türk Kağanı, Tengri tarafından seçilmiş, Tengride bolmış (Tanrı'dan olmuş) (T. Tekin K.T.) bir ölümlüdür. Tanrı buyurduğu, ona egemenlik tözü olan 'kut'u verdiği için kutsaldır. Bundan dolayı, kağanın ataları olan Bumin ve İstemi kağanlar "kişi oğlında üze" (insan oğlunun üstünde) varlıklardır. Böyle olunca, gücü de ona Tanrı vermiştir, 'ülüg'ü (nasip: bereket, doğurganlık) de ona Tanrı vermiştir; yani, siyasal erk ve bereket getiren ülüg, yalnızca onların iyeliğindedir. Onlar, ak ve kara budunlar üzerinde tartışılmaz bir otoriteyle hüküm sürerler.

Kağanların hepsinin Aşena uruğundan indiğini biliyoruz. Uruğun bütün üyeleri ak buduna dahildir. Ayrıca, Sogutça yazılmış Bugut yazıtında (Kljaştornyj & Livşic 1972), şadapıt, kurgapın, tarkan gibi alp savaşçılarla şengün, tudun gibi yüksek memurların kengeşi kurduklarına değgin ibareler vardır (örneğin, bunlar Taspar Kağanın atanmasını uygun bulmamışlardı). Öyle ise, Türk ak budunu içinde kengeş üyesi savaşçılarla yüksek bürokratlar da bulunmaktaydı. Kara budun ise, hangi ırktan, hangi dilden olursa olsun göçebe-hayvancı-savaşçı boyların halkıdır.

Şimdi, göçebe Kök Türk devletinde ('erken devlet' mi?) toprakların; yani otlakların, suvatların, avlakların, kışlakların, yaylakların ve göç yolaklarının "mülkiyetinin" kime ait olduğu sorununu irdelemeye çalışacağım. Lattimore'a (1962 p. 66) göre, göçebe toplumlarda toprağın mülkiyeti özel olamaz.

> "Eğer bir otlağı kullanan bu otlaktan başkasına geçemezse otlakların değeri kalmaz. Zira, hiçbir otlak sürekli olarak hayvan besleyemez. Bundan dolayı, mülkiyet (hakkı) göç çevresine bağlıdır; toprakta özel mülkiyet olamaz."

Aslında, belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, topraklarda kağanlık "mülkiyeti" (mirî) olabilir. Örneğin, Uygur Kağanı Moyun Çor'un kendi il toprakları üzerinde mutlak "mülkiyet" hakkı vardır. Yaylağını her yıl değiştirir, üstelik tam orta yerine örgini (otağını) kurup, etrafına fırdolayı çit çektirmiş (T. Tekin 1982). Çektirilen çitin toprağın göbelleri, otağın da *axis mundi* olduğu düşünülürse, Uygur kağanının bu toprakların gerçek mülk sahibi olduğu anlaşılır.

Belgelere göre, Kök Türk kağanlarının da il toprakları üzerinde mülkiyet hakları olduğu bellidir.

> "İlgerü gadırgan yışığ aşa budunug anca gondurtumuz... gurıgaru kengü tarmanga teği türk budunung ança gondurdumuz"
> (T. Tekin KT).
> (Doğuda Kadırgan ormanının ötesindeki boyları ortaya kondurduk. Batıda Kengü Tarman'a dek Türk boylarını oraya kondurduk.)

Alıntı, Türk kağanlarının göçebe boyları, kağanlık toprakları üzerinde yerleştirdiklerini, iskân ettiklerini söylüyor. Ayrıca, Ongın yazıtında (T. Tekin GOT) kağanların devletin yüksek memurlarına aymaklık dağıttığını gösteren bir belge vardır. Bilge İşbara Tamgan Tarkan ünvanlı birisi, babasının aymaklık il sahibi olduğunu söyler. Tarkan ünvanıyla aymaklık arasındaki ilişkiyi bulursak, Türk (ve Moğol) kağanlarının önemli kişilere aymaklık toprak üleştirdiklerini kanıtlamış oluruz. Nitekim Cengiz Han ve Aksak Timur dönemlerinde tarkanlık "kendine dağıtılan topraklarda vergiden muaf tutulan bir zümreye verilen addır" (Cuvaini I., s. 38). Aymak (ya da oymak) ise, Nacogdorz'un (1974) verdiği bilgilere göre, *Yuan Yıllıkları*'nda, Cengiz Han'ın dirliklerinin adıdır. Öyle ise, Ongın belgesine göre, Kök Türk kağanları, tarkanlara ya da daha genel bir ifadeyle yüksek bürokrasiye, belki ülüş payı, belki yurtluk, belki de tımar şeklinde toprak dağıtmaktaydılar.

2) Karahanlı Devleti (Divitçioğlu 1992)

Karahanlı toplumu Kök Türk toplumu gibi soyluluk temeli üzerine kurulmuştur. Galiba, hükümdar çıkaran iki soylu uruk vardı. Arslan ve Buğra. *Divan*'a (DLT: Ata/Dan.) göre soyluluk hem ana hem de baba yanından gelmelidir.

"atası beg ertı özi beg turır"
(Babası bey idi, kendisi de beydir) (KB)
"anasından togsa toğar beglikin"
(Anasından doğunca doğar beyliği) (KB)

Bütün, Karahanlı soyluları ak buduna dahildir. Kaşgarî, başkanlarına "Han" denildiğini yazar. Oysa, Yusuf Has Hacip bu ünvanı hiç kullanmaz. Ona göre sadece "ilig" vardır. Belgeler de aynı şeyi söylüyor. Kadır Han, Kaşgar hükümdarıyken, İlik Han, Buhara'da hüküm sürüyordu (Nazım 1973). Yoksa, sorun hükümdar çıkaran soylu uruklar arasında bir metbuluktabilik konumu muydu? Barthold (1977 p. 268) bu görüşe yatkındır. Pritsak (1981) buna yakın bir fikir ileri sürer. Büyük Han'a han, ortak kağana ilig, derler diyor. O. Turan da aynı kanıdadır (1940-1942).

Ak buduna dahil olan bürokratlara (tapugcular) gelince: kökenleri düpedüz halktır. *Divan*'a göre, vezir (yuğruş) de, yavgu (vezirden bir derece aşağıda) da, tuğsın (vezirden iki derece aşağıda) da halktan gelen ak budun üyeleridir. Bu sınıfa giren öbür beyleri sayalım (KB; DLT): Teğin, han oğullarına denir; İnal, anası hatun, babası halktan olana... Bunlardan başka, bey (emir), tarkan, terken gibi ünvanlar vardır. Ak budundan sayılmasına imkân olmayan, fakat onlar için *sine que non* olan bir zümreyi zikretmeden geçemeyeceğiz. Bunlar, çeşitli zaman ve mekânda farklı adlarla anılan (memlük, devşirme) gulâmlardı. Subaşlarmın gulâmlardan olup olmadıklarını bilmemekle beraber, KB olanların önemini üstüne basarak vurgular.

İmdi, vezir dahil, bütün bürokratlar ve askerler Hanın katında onun kullarıdır.

"nece kul bedüse kul atı kul ok
bedütmüğ beginke tapugcu ol ok" (KB).
(Kul nice büyüse kulun adı kuldur
onu büyüten beğinin memurudur) (KB).

Bu beyit, Karahanlı toplumunda sınıflaşmanın katı olduğunu belgeler. Fakat, buna rağmen sınıflar arasındaki akışkanlık fevkalade yumuşaktır. Nitekim, bir ayağı kara budunda olan kişi, bir gün sonra öteki ayağını ak buduna atabilir. Ama, öte yandan, bu toplumda dizeklilik keskindir.

"kara karnı todsa tili başsırar
basar tutmassa bek özi erk sürer" (KB)
(Halkın karnı doysa dili başkaldırır
baskı altında tutmassa bey, erke özenir) (KB)

Şimdi, belgeler elverdiği (çok az) sürece, Karahanlı hanlarıyla toprak mülkiyeti arasındaki ilişkiyi inceleyelim. Barthold'a *(op. cit.)* geri dönüyorum. Diyor ki:

"Bütün göçebe imparatorluklarda olduğu gibi (hanın) mülkü, özel hukukları çıkarılıp, devlet hukuku içine sokulmuştur. Ülke, han ailesinin mülkü sayılır (ve bu mülk) aralarında üleşilirdi."

Karahanlı devletini, daha doğrusu hanlık devletlerini kuran Karluk, Çigil, Yağma vs. göçebe halkları yanında, binlerce çadır Türk ve Türkmen (Oğuz) ülke içinde göçüp konuyordu. Hanedan üyelerinden bazılarının da göçerliği yeğlediği anlaşılıyor. Örneğin, Tabgaç Han İbrahim'in oğlu Şems al-Mülk çadırda yaşıyordu: Karahanlı toplumunda hanların ve iliglerin bu göçebelere "yurtluk" verdiklerini biliyoruz. Öyle ise, bu toprakların mülkiyetinin hanlarda olduğunu söyleyebilir miyiz? Sanırım evet.

3- Selçuklu Devleti (Divitçioğlu 1994)

Başlarken söyleyeyim ki, Kök Türk ve Karahanlılar'ın aksine, Selçuklu devletinin kurucuları soylu bir uruktan gelmez. Babaları Selçuk Sübaşı, nihayet, Oğuz yabgusunun bir komuta-

nıydı. Üstelik Selçuklu oğuşu, Kınık boyuna sanlık olmakla beraber, onun bir tiresi olarak önemli bile değildir. Anlaşıldığı kadarıyla, başlangıçta beş yüz kişilik bir konat halinde göçüp, savaşıp duruyorlardı.

Harzemşah Tekiş bir mektubunda Harzemşahlar (ya da Selçuklu) toplumunu dört zümreye ayırıyor.

i) askerî rical;

ii) imam ve kadılar;

iii) yerleşik reaya;

iv) göçebeler.

Bu tasnif, yukarıda incelediğim, gerek Uygur gerekse Osmanlı tarihçisi Şükrullah'ın tasnifleriyle uyuşur. Askerî rical içinden Türk beyleriyle (emirleriyle), din adamları içinden İranlı bürokrasi ve ulema ak budunu, yerleşik reayayla göçebeler kara budunu oluştururlar. Ak budunun başında, fakat onlardan ayrı olarak sultan bulunur. Sultan (Tuğrul Bey), "yasaklar, buyurur, vergi salar, yönetir, lağveder, düzenler ve görevlendirir" (Imad at-Din'den: Bosworth 1962 p. 23). Yani, kadir-i mutlak'tır. Ne var ki, Bağdat halifesiyle olan çatışmaları, onun hilafetten (kutsallıktan) çok, saltanatı (egemenliği) seçmiş olduğunu anlatır.

Selçuklu uruğundan beylerle atabeyleri ak budunun doğal üyeleridir. Kendilerine üleştirilen topraklar üzerinde bir alt-sultan olarak hüküm sürerlerdi. Ancak, sultanın merkezî ordusu savaşa gittiğinde, kendilerine tabi Türkmen birlikleriyle sefere katılmaya mecburdular. Sultana karşı başkaldırmaları halinde ya boğularak öldürülürler, ya da zindana tıkılırlardı (saltanatı ele geçirirlerse o vakit aksi olurdu). Ayrıca, Selçuklu'nun *clienti* olan bazı Türkmen beylerinin de ak buduna dahil olması gerekir. Örneğin, Kızıl Bey hem ünlü bir Türkmen beyi, hem de Çağrı Bey'in güveyiydi. Bazı gulâmları da bu kategoriye dahil edebiliriz.

Yüksek bürokratlarla ulemaya gelince: Hepsi İran kökenli olan soylu ailelerden gelmedir. Başlarındaki vezir de İranlıdır (iki üç Arap, bir de Türk istisnadır). Ülkenin iktisadî faaliyetlerinin hemen hemen hepsinden o sorumludur. Fakat, ne olursa olsun, vezir devletin değil, sultanın hizmetindedir. Vezirin malı mülkü elinden alınabilir, tımarları kaldırılabilir ve hatta kellesi gidebilir. Vezir dahil bütün ak budun üyeleri Selçuklu sultanı-

nın kuludur. Nizamülmülk'ün dediği gibi, sultan "ikta sahiplerinin, mülkün ve reayanın sahibidir" (Niz/Çav. s. 44). Selçuklu topraklarını ülüş payı olarak akrabalarına, ikta (tımar) adı altında Türkmen beylerini dağıtır-dağıttığı gibi geri de alır.

Selçuklu toplumunda üçlü işlevin yönetim, denetim ve uygulama işlevi sultanda (~devlette) toplanmıştır. Bu bakımdan sultanın (~devletin) görevi *derneşik devlet işlevini* yerine getirmektir.

Formelleştirilen üç Türk toplumu da toprak mülkiyeti şekli, sınıflaşma ve devlet yapısı bakımından benzeşiktir. Kök Türk, Karahanlı ve Selçuklu ardışık benzer toplumsal yapıları, bu devletin kökenini Kök Türk tarihinden devraldıktan sonra yüzlerce yıllık bir yol katetmişler ve onu Osmanlı Beyliği'ne dek taşımışlardır. Doğaldır ki, bu arada, Samanî ve Gazneli devletleri aracılığıya İslam da onların bu serüvenine katılmıştır. Ancak, İslam'ın getirdiği İbn Haldungil şeriat tabanlı *asabiya devleti* öngördüğü mirî topraklar ve ikta (tımar) sistemi, Türkvari bir toplum-devlet yapısına çok aykırı olmadığından dışlanmamış, fakat Osmanlı'nın kendi devlet yapısı içinde özümlenmiştir.*

* Bu konunun beni fazla heyecanlandırmadığını söylemem mümkün değil. Ne yazık ki, konuyu irdelemek benim takadımı aşar. Bu bakımdan yardıma Fleischer'i (1983) çağırıyorum. Ona göre, İbn Haldun'un *Mukaddeme*'sinin etkilediği Osmanlı yazarlar arasında şu kişiler var: Veysi (15. yüzyıl), Mustafa Alî (16. yüzyıl), Kâtip Çelebi (18. yüzyıl). Fleischer, İbn Haldun'un bu çığır açan kitabının Osmanlı yazarlarının düşünceleri üzerinde şaşırtıcı bir etki yapmadığını söyler. Çünkü diyor, gerek *Mukaddeme*'de, gerek Osmanlı yazarlarında, egemenlik kavramı, göçebelerle yerleşikler arasındaki ilişkiler, hanedan devletlerinin yükseliş ve yıkılış süreçleri, egemenliğin temellerini oluşturan *Daire-i Adliye*'nin işleyişi (Yusuf Has Hacib'in, İbn Haldun'dan iki yüzyıl önce *Daire*'yi kullandığını hatırlatayım: S.D.) gibi konularda büyük bir benzerlik vardır. Ancak, diye ekliyor: Şeriat konusundaki İbn Haldun'un katı tutumu, Osmanlı yazarlarında, şeriatın yanında kanunun (örfi) varlığının tanınmasıyla gevşetilmiştir.

Açmalık-2

Asya (Osmanlı) Üretim Tarzına Değgin

Marx, 2 Haziran 1853 yılında Engels'e Londra'dan yazdığı mektubu şöyle bitiriyor:

> "Bernier, doğudaki (Türkiye, İran ve Hindistan'ı kastediyor) bütün fenomenlerin temelini toprakta özel mülkiyetin yokluğuna bağlar" diyor. Engels, dört gün sonra, 6 Haziran 1853'te yazdığı cevabi mektubu şöyle bağlar: "Toprakta özel mülkiyet yokluğu bütün Doğunun anahtarıdır" (*Correspondance* 1853 ? p. 99).

Sözü edilen Bernier, 1659-1669 yılları arasında Hindistan Mugal~Mogol Devletinin Sultanı Aurangzeb'in (~Orun+Cebe? *Trone d'un ornement* demekmiş!) yanında kalmış bir Fransız gezgin-hekimidir. Oralarda geçirdiği on yıllık ikameti esnasında yazmış olduğu *Histoire de la dernière revolution des Etats du Grand Mongol* kitabıyla ünlüdür (Bernier 1881). Tahmin edileceği gibi kitabından daha ünlü olan onun, Ulu Moğol'un devleti hakkında yaptığı şu gözlemdir:

> "Ülkenin bütün toprakları hükümdara aittir. Bundan dolayı ricalin (*Grands*) hiçbiri marki(z), kont(es) ve dük(şes) gibi sıfatlar taşımaz. Hükümdar onlara, dilediği gibi, sadece toprak ve nakit arpalıklar (pension) verir, ya bunları kısar ya da kaldırır" (*ibid*, p. 32).

Doğu toplumlarında toprakların hükümdar mülkiyetinde olduğu olgusal bir saptamadır. Düşünce süreci ise bu olgunun çıkış nedenlerini bulur. Engels'e göre, gene aynı mektupta, asıl neden belirlenmiştir:

> "Sahra'dan Arabistan, İran ve Hindistan'a, Tataristan'dan ta yüksek Asya yaylalarına kadar uzanan çölün iklimi ve bununla uyuşan toprağın cinsine göre tarımın ilk koşulu yapay sulamadır. (Bu iş) komünün, ya eyaletin ya da Hükümetin görevidir" *(op. cit).*

Marx, Engels'le, hemen hemen, aynı kanıdadır. O kadar ki, bu metin neredeyse aynen kopya edilmiş ve *New York Herald Tribune*'e makale olarak gönderilmiştir. Tarih, 10 Haziran 1853'tür.

> "(...) suyu iktisadi ve ortaklaşa kullanma ihtiyacı... uygarlığın geri ve arazinin çok geniş olduğu Doğu'da hayat boyu sürecek iradi çalışmalardan çok, merkezi hükümetin ("devletin" olarak alın) müdahalesini gerektirmektedir. Böylece, Asya devletleri iktisadi bir işlev yüklenmiş olurlar. Bu kamu hizmetleridir *(public works)."* (*First Indian War,* p.16).

Görüldüğü gibi Marx bu metinde Engels'i izleyerek Doğu ülkelerinde suyu (kuraklığa ve taşkınlara karşı) evcilleştirmenin (ark ve gölet vs.) tarım için elzem olduğu üzerinde durmuş, fakat onun aksine, bu faaliyetleri yürütmek bakımından komün ve eyalet gibi yönetim birimlerinde ortaklaşa çıkarlar uğruna hayat boyu sürecek yapılması gerekli emek işbirliğinin, (imece, angarya) imkânsızlığına değinerek, bu işin ancak devletin "merkezî siyasal erkiyle" kotarılacağını vurgulamıştır. Sanırım, bu bağlamda onun "kamu hizmetleri" deyimiyle kastettiği sadece sulama tesisleridir. İşte bu iktisaden gerekli olgu, Doğu ülkelerinin, toprak üzerinde devlet mükliyeti ideolojisini benimsemelerine neden olmuştur. Doğu toplumlarında, devletin toprağın mülksahibi olmasının vargıları neler olabilir? Marx'ı izleyerek yanıtı onun iki ayrı kitabından veriyorum:

> i) "Bütünü kucaklayan birim (devlet) (küçük üretici topluluklar) üzerinde yüce ve tek mülksahibi olarak durur. Gerçek topluluklar, sadece kalıtsal olarak (toprağı) tasarruf edenlerdir". (Marx: *Pre-capitalist* p. 69).

> ii) "Böyle olunca, üreticiler doğrudan bağlı bulundukları devlete tabi olurlar. Yani, devlet onlar için hem toprak ağasıdır, hem de egemen olandır. İmdi, böylece, rant ve vergi birbiriyle çakışır. Bu halin sebebi ne siyasal bir güç, ne de iktisadi bir baskıdır. Tek baskı, onların devlete olan tabiyetleridir" (Marx: *Capital*, Vol. III p. 773).

Birinci alıntı, Doğu toplumlarında her ne kadar devlet mülk sahibiyse de çiftçinin toprak üzerinde tasarruf hakkı olduğunu gösterir. Çiftçi, ne serf ne de köle statüsündedir; özgür insandır. İkinci alıntı, fevkalade önemlidir. Çünkü, bu gibi ülkelerde özgür olmasına özgür olan çiftçi, ürettiği artık-ürünün "yazı" tarafını rant olarak toprak ağası devlete, "tura" tarafını vergi olarak egemen devlete verir. Artığı çekme mekanizması ise, ne iktisadî ne de siyasîdir. Devlet, artığı, düpedüz fizik güce dayanarak çekip alır. Çekip alışının meşruluğu ise, yapılan sulama tesislerinin, nihai olarak kişide somutlaşan (hükümdar; despot) yüce topluluktan; yani devletten kaynaklandığını göstermek ve hatırlatmak içindir (*Pre-capitalist*. p. 70-71). Böylece, "Despot, sayısız ufak toplulukların üzerinde hepsinin ortak birliğini sağlayacak, onların babası gibi ortaya çıkar" (*ibid*. p. 69).

Pekiyi, toprak üzerinde mülksüzleşen çiftçinin devlete (~hükümdara) karşı olan mutlak tabiyeti, onun iktisadî, siyasî ve dinî günlük yaşamını nasıl etkiler? Onların kalım biçimini nasıl belirler?

> "(...) bu ufak topluluklar kendi içlerinde, üretim ve artık üretimin koşullarını barındıran, tarımla zanaatların birliğinde oluşan kendilerini-destekleyen ortamı yaratırlar" (Marx: *Pre Capitalist*, p. 70).

Ufak toplulukların teker teker ve birlikte olarak kendini-destekler bir iktisadî ortam yaratması,

> "(...) onların daha uzun ve daha inatçı direnişle hayatta kalmalarını sağlar (*Pre-Capitalist* p. 83)..." ya da, "Kendilerini sürekli olarak aynı biçimde yeniden-üreten bu kendini-destekler toplulukların üretim örgütlerinin basitliği, onların tesadüfen yıkıldıkları vakit bile ayakta kalmalarını sağlar" (Marx: *Capital*, Vol I, p. 358).

Şimdi, Andersonvari bir yol izleyip (1974 p. 472), Marx'a sadık kalarak çıkardığım AÜT "modelinin" (Divitçioğlu 1967'de aynen vardır) elemanlarını elinizdeki kitapta örtgün olarak belirlediğim Asya (Osmanlı) Üretim Tarzı (AOÜT) modeliyle karşılaştırmaya çalışayım. Önce, AÜT'nin elemanlarını seçeceğim, sonra onları AOÜT'ninkilerle karşılaştıracağım.

Toprakta Devlet Mülkiyeti	AÜT	AOÜT
Hükümdarın Biricikliği	AÜT	AOÜT
Kalıtsal Soyluluk Yokluğu	AÜT	AOÜT
Sulama Kamu Hizmeti	AÜT	——
Tarım Ekonomisi	AÜT	AOÜT
Köylünün Toprak Üzerinde Tasarruf Hakkı	AÜT	AOÜT
Kendini-Destekler Köy Ekonomisi	AÜT	*AOÜT
Vergi/rant	AÜT	*AOÜT
Tarihsel Durgunluk	AÜT	*AOÜT

Yıldızla işaretlemiş olduğum üç elemanın AÜT ve AOÜT'de benzer olduklarını sanmıyorum. Birinci eleman için şunu söyleyebilirim. Eğer AOÜT'de kendini destekleyen kırsal kesim (göçer-evler ve yerleşik Türkmenler) devlete vermeye mecbur olduğu vergi/rantı (iç haracı) ödeyebilecek iktisadî güçte olsaydı, (ikinci eleman) genç Osmanlı Beyliği asla bu hız ve şiddetle dış-haraç yolunu açan fetihlere girişmezdi. Üçüncü elemana karşı itirazım, ilk ikinci itirazı izler; eğer, Osmanlı ekonomisinin kendini yeniden-üretmek için dış haraca ihtiyacı var-

sa, fetihlerin sona ermesiyle kesilen bu içe akımlar, Osmanlı ekonomisini değil "durgunluk" haline götürmek, onu ancak çöküntüye götürürdü. Zaten bu da gerçekleşmiştir.

Aslında, AÜT ile AOÜT arasındaki en önemli fark, her ikisinde de mirî toprak rejimi geçerli iken, birincisinde bulunan açıklayıcı sebebin, yani sulama kamu hizmetinin, ikincisindeki yokluğudur. Öyle ise, daha doğar doğmaz Osmanlı Beyliği'nde toprakların mülkiyetinin devlete ait olması, hangi nesnel koşulların ürünüdür? Bana göre, ortada ne o anın nesnel koşulları vardır, ne de onlarla uyuşan devlet mülkiyeti hakkı. Çünkü, mirî toprak rejimini biz keşfetmedik, o bize tarihten-gelen-devletin bir vediası olarak sunuldu. Biz de onu hava gibi, su gibi kabul ettik.

Ek

Dumézil'in Üçlü İşlev Varsayımı

Tarihteki tikel antropolojik olguları sınayarak, bunlardan genel varsayımlar türetmek her tarihçi antropologa nasip olmuyor. Olağanüstü bir dilci ve Erken Ortaçağ Hint-Avrupa mitolojisi uzmanı olan Dumézil bu durumun bir istisnasıdır. O kadar ki, bu toplumlar hakkında ileri sürdüğü üçlü işlev önermesi tikel sınamaların ötesinde önerme niteliğini aşarak, varsayım niteliğini berkitmiştir.

Ona göre, ilk ve ortaçağlarda, doğuda İran ve Hindistan'dan batıda İrlanda'ya, kuzeyde İskandinavya, Slav ülkeleri ve İskit bozkırlarından güneyde Hitit, Yunanistan ve Roma'ya dek uzanan koca bir kıtada yaşamış olan Hint-Avrupa toplumlarının tümü kalımlarını sağlamak amacıyla şu üç işlevi yerine getirmek zorundaydı (Dumézil 1958, 1977, 1992 *et.al.*);

i) kutsallık/egemenlik (ya da din);
ii) savaşçılık/siyaset (ya da fiziksel güç);
iii) üretkenlik/nüfus (ya da bereket/doğurganlık: iktisat).

Hemen ekleyelim ki üçlü işlev(ler) olgusu bu çağlarda yaşamış olan her toplum için geçerlidir; yani, üçlü işlev Hint-Avrupa toplumlarına özgü değildir. Nitekim, Orhon Yazıtları (Orkun 1987) da bunu tanıtlar. 720'ler Kök Türk Kağanı Bilge Kağan, kardeşi Kül Tiğin için diktirdiği bengü taşta, "kutum olduğu için kağan olarak hüküm sürdüm (kutsallık); Tanrı güç verdiği için savaşları kazandım (savaşçılık); ülügüm (bahtım) olduğu için fakir budunu zengin kıldım, az (nüfuslu) halkı, çok (nüfuslu) kıldım (bereket/doğurganlık)" diyordu (Divitçioğlu 1986).

Ancak bu konuda Hint-Avrupa toplumları belki bir ayrıcalığa sahip. Belgelerin gösterdiğine göre, bu toplumların hemen hemen hepsinde, üçlü işlevlerin herbiri bir Tanrıyla (bir Tanrı öbeğiyle), bir sınıfla, bir simgeyle bir efsane kahramanıyla ya da insan sağlığıyla ilgili bir tedavi tarzıyla (atsun-bıcak, ot) eşleşir. Mallovy 1996 p 132). Ve böyle üçlü işlev, *üçbölülü ideolojiye* dönüşür. Değişik toplumlardan örnekler veriyorum. İskandinavya'da tanrılar üçtür: kutsallık Wodin'le, savaşçılık Thor'la, üretkenlik Freyn'le temsil edilir. İrlanda toplumunda üç sınıf vardı: kutsal olan *druitler*, savaşçı olan *flaith*'ler, üretken olan *bo airig*'ler. İskitler'de üçlü işlevler-

den kutsallık kupa, savaşçılık balta, bereket saban ve boyundurukla simgelenir. İran'da *Avesta* kahramanlarından Feridun'un üç oğlu babalarından şunları istemişlerdi: Eriç egemenlik, Töz savaşçılık ve Selm zenginlik. Kutsal sınıf, efsunla, savaşçılar kesilmeyle, üreticiler otla tedavi edilirlerdi ve nihayet, kutsal sınıf ak, savaşçı sınıf kızıl, üretken sınıf kara ya da mavi renkle belirtilirdi.

Fakat, Avrupa kıtasında uzun yüzyıllar unutulmuşa benzeyen bu kavramın birdenbire 9. yüzyılda İngiltere'de yazılı olarak tekrar karşımıza çıktığını görüyoruz. Wessex kralı Alfred Latince'den çevrilen bir kitabı okurken sayfalardan birine şu satırları derkenar etmiş (Loyn 1985): "Hıristiyan toplumu üç direk üzerine oturur *oratori* (din adamları), *bellatori* (savaşçılar) ve *laboroti* (köylüler)" Hem ekleyelim ki, bu üç sınıfa birden İngilizler *three estates*, Fransızlar *trois ordres* diyorlar.

Üçlü sınıfın zikredilişi 11. yüzyılda daha da yaygınlaşıyor. İngiltere'de iki kral, Aelfric ile Wulfstan, Fransa'da iki rahip; Adelbaron de Leon ve Gerard de Cambrai (Duby 1978) aynı konuyu işliyorlar. Hıristiyan toplumunda doğal düzenin gerçekleşmesi için her üç sınıf birlikte olmalıdır. "Bazıları dua eder, bazıları çarpışır ve bazıları çalışır... İşlev olarak biri öbür ikisinin işine dayanır. Böylece birbirlerine yardım ederler."

İşte, Hint-Avrupa toplumlarıyla Altay toplumları (Türk ve Moğol) arasındaki fark belirgin olarak bu ideolojide ortaya çıkar. Dediğim gibi, Altaylılar da üçlü işlevi kendi bünyelerinde yürütmesine yürütürler (zaten başka türlü kalımlarını gerçekleştirmezler) ama, onlarda işlevler, tanrılar, sınıflar, simgeler ve kahramanlarla eşleştirilirken karşımıza hep ikili temsilciler çıkar. Açayım: Kök Türk toplumunda kutsallık işlevi bir tek Kök Tengri ile temsil edilirken, savaşçılık işlevini temsil eden hiçbir tanrı yoktur. Buna karşılık, bereket ıduk (mübarek) yer ve sularla temsil edilir. Sınıflar ise, her işleve ulanan bir sınıfla değil, birbiri içine geçmiş işlevlerden dolayı, iki sınıfa indirgenmiştir, ak budun (kemik) ve kara budun (kemik). Ak budun, başta hükümdar ve ailesi olmak üzere ulu din adamları va alp savaşçılardan, kara budun ise, göçebe-hayvancılardan oluşur. Simgelere gelince onlar da ikilidir: Ok ve yay, altın ve gümüş gibi. Kahramanlar ise ya tektir ya da çoktur. *Oğuz Kağan Destanı* ve *Dedem Korkut Masalları*'nda olduğu gibi.

Üçlü işlevi bir önerme olmayıp, bir varsayım olarak kabul etmemin nedeni açıktır. Eğer tarihsel belgeler, ilk ve ortaçağ toplumlarının kendi kalımları için kutsallık, savaşçılık ve iktisat işlevlerini yerine getirmeye mecbur olduklarını söylüyorlarsa, sürgit sınanmış bu önermenin bir varsayım olarak benimsenmesi doğaldır. Ne var ki, Türk toplulukları için bu varsayımdaki eşlenenlerin; yani Tanrılar, sınıflar simgeler ve kahramanların, tadil edilmeleri gerekir. Bundan dolayı metinde, Dumézil'in üç işlev varsayımını, tadil edilmiş şekliyle alıp kullandım.

Sözlükçe

Sözlük	**Köken**	**Karşılık**
Ayıtmak	Trç.	Söylemek, demek
Açmalık	Neo	*Appendix*
Aylan	Az., Trm, Kır	*Contour*
Azrak	OT.	*Asgari, minimum*
Bahşı	Trç.	Şaman, Kam
Darsınma	Trm.	*Depression*
Derneşik	Trç./DS.	*Aggregate*
Dizekli	Neo.	*Hierarchie*
Durnukluk	Trm.	İstikrar, *Stability*
Ek	Trç.	*Addentum*
Gelesilik	Neo.	*Contingency*
Göbel	Trç.	*Repair*
İrtmek	Neo./Trç., DS	*Imply*
Kesi	OT.	*Segment*
Kılım	Trm.	*Act*
Konat	Neo./OT.	*Band*
Köterme	OT.	*cûlüs*
Kur	OT.	*Rank*
Sekemeç	Neo.	*Sequence*
Tire	Az, Trm.	Aynı kesiden çıkan oğuşların birliği
Töregenlik	Neo.	*Loyalty*
Ulanma	Trç.	*Corespond*

Not: Az, Azerice; DS. Derleme Sözlüğü; Kır, Kırgızca; Neo, Neoloji (benim); OT, Orta Türkçe; Trç., Türkiye Türkçesi, Trm. Türkmence. Hoşgörüyle karşılanacağını umarım.

Kaynakça - I

Osmanlı Tarihleri (Kaynaklar)

Ahmedî (1949), *Destan ve Tevârîh-i Âl-i Osman*, içinde: (Çev: N. Atsız), *Osmanlı Tarihleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul.

Anonim (1992), *Tevârîh-i Âl-i Osman*, (Çev: F. Giese/N. Azamat), Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Âşıkpaşazâde (1949), *Tevârîh-i Âl-i Osman*, içinde: (Çev: N. Atsız), *Osmanlı Tarihleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul.

Bayatlı Mahmutoğlu Hasan (1949), *Cam-ı Cem-i Ayin*, içinde: (Çev: N. Atsız), *Osmanlı Tarihleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul.

Hadidi (1991), *Tevârîh-i Âl-i Osman (1299-1523)*, (Haz: N. Öztürk), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

Hoca Sadeddin Efendi (1992), *Tacü't Tevarih*, Kültür Bakanlığı, Cilt I.

İbn Kemâl (1970), *Tevârîh-i Âl-i Osman*, (Haz: Ş. Turan), TTK, Ankara, Cilt: I, II.

Müneccimbaşı Ahmed (1995), *Camiü'd-Düvel*, İnsan Yayınları.

Neşrî (1949), *Kitab-ı Cihan-Nüma*, (Haz: R. Unat & M. Köymen), TTK, Ankara.

Nişancı Mehmed Paşa (1949), *Osmanlı Sultanları Tarihi*, içinde: (Çev: N. Atsız), *Osmanlı Tarihleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul.

Oruç Beğ (19), *Oruç Beğ Tarihi*, (Çev: N. Atsız), Tercüman.

Ruhî (1989-1992), *Ruhî Tarihi*, (Haz: E. Merçil & Y. Yücel), Belgeler, TTK, Ankara.

Şükrullah (1949), *Behcetü't-tevarih*, içinde (Çev: N. Atsız), *Osmanlı Tarihleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul.

Kaynakça - II

A. Osmanlı Tarihi

Akdağ, M. (1949), "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişaf Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", *Belleten*, No. 51.

Akdağ, M. (1959), *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi: (1243-1453)*, TTK, Ankara, Cilt I.

Akman, M. (1997), *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, Eren, İstanbul, ????

Aksaraylı Kerimeddin Mahmud (1944), *Selçukî Devletleri Tarihi*, (Haz: N. Gençosman & F.N. Uzluk), Ankara, [Aks/Genç: Uz].

Albek, S. (1991), *Dorylaidon'dan Eskişehir'e*, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı.

Alderson, A.D. (1956), *The Structure of The Ottoman Dynasty*, Greenwood Press, Westpoint.

Arık, F. (1980), "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Gazi'ye Ait Bir Sikke" içinde: (Yay: O. Okyar, & H. İnalcık, 1980), *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: (1071-1920)*, Meteksan, Ankara.

Ata Malik Cüveynî (1988), *Tarih-i Cihan-güşa*, (Çev: M. Öztürk), Kaynak Eserler, Cilt, I, II, III.

Bang, W. & Arat, R. (1936), *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul [Oğuz/Bang, Arat].

Bang, W & von Gabain & Racmeti, G.R. (1929-1936), "Turkishe Turfan Texte I VII", in. *Sprachwissenschaflichte Ergebnisse der Deutschen Turfan-Forschtung*, Leipzig 1972.

Bar Hebreaus (Abu'l-Farac) (1987), *Abu'l-Farac Tarihi*, (Çev: Ö.R. Doğrul), TTK, Ankara, Cilt I, II.

Barkan, Ö.L. (1942), "Kolonizatör Türk Dervişleri", *Vakıflar Dergisi*, II.

Barkan, Ö.L. (1944), "Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi", *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt I, Sayı 2.

Barkley, K. (1994), *Bandits and Bureaucrats, The Ottoman Route to State Centralization*, Cornell University Press, Ithaca & London.

Barthold, V. (1977), *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, E.J.W. Gibb Memorial Thrust.

Baştav, Ş. (1965), "Türk Tarihi Bakımından Dukas'ın Eserinin Değeri", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl 2, Sayı 1-2.

Bayram, M. (1987), *Bacıyan-ı Rum*, Sivas Üniversitesi, Sivas.

Bayram, M. (1991a), *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya.

Bayram, M. (1991b), "Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) Hakkında Bazı Yeni Kaynaklar", *X. Türk Tarihi Kongresi*, Cilt III.

Bazin, L. (1994), "Antiquité méconnue du titre d'Ataman", dans *Les Turcs, des mots et des hommes*, Academiai Kiado, Budapest.

Beldiceanu-Steinherr, (1965), "La conquéte d'Andrinople par les Turcs: La Pénétration turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomanes", *Travaux et Mémoires*, Ip, 439-461.

Beldiceanu-Steinherr, (1967), *Recherches sur les actes des règnes des Sultans Osman, Orhan et Murat I*, Monachii.

Beldiceanu, N. & Beldiceanu-Steinherr, I, (1968), *Recherches sur la province de Qaraman au XVIe siècle*, Leiden, Brill.

Beldiceanu-Steinherr, (1997), "Bitinya'da Gayrimüslim Nüfus", içinde: Zachariadou, E.A. (ad) (1997), *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Beldiceanu, N. (1980), *Le timar dans l'Etat Ottoman*, Otto Harros sowitz, Wiesbaden.

Beldiceanu, I. (1989), "Les débuts: Osman et Orhan", dans (ed: R. Mantran) *Histoire de l'Empire Ottoman*, Fayard.

Bertrandon de la Broquière (1972), *Le voyage d'Outremer*, (Ch. Schefer), Ernest Leroux, Paris.

Bosworth, C.E. (1968), "The Political and Dynastic History of the Iranian World (A.D. 1000-1217)", *in* (ed.) J.A. Boyle (1968), *The Cambridge History of Iran*, Cambridge V.5.

Bréhier, L. (1924), *Histoire anonyme de la première croisade*, Librairie Ancienne, Honoré Champion, Paris.

Bryer, A. (1981), "Greek Historians and the Turks: The Case of the First Byzantine-Ottoman Marriage", *in* Davis, R.H.C. & Wallace-Hadrill (eds) *The Writing of History in the Middle Ages, Presented to R. William Southern*, Oxford.

Byzantion, Europa and the Early Ottoman Sultans: An Anonymous Greek Chronicle (1990), (Trans: M. Philippes), Aristide O. Corataas, New Rochelle-New York.

Caferoğlu, A. (1948), "Türk Tarihinde Nöker ve Nöker-zadeler Müessesesi", *IV. Türk Tarih Kongresi*, TTK, Ankara.

Cahen, CI. (1948), "La première pénétration turque en Asie-Mineure", *Byzantion*, Tome XVIII.

Cahen, CI. (1951), "Notes pour l'histoire des turcomans d'Asie-Mineure au XIII. Siècle", *Journal Asiatique*, No. 1929.

Cahen, CI. (1964), "Qutlumush et ses fils avant l'Asie", *Der Islam*, No. 906.

Cahen, CI. (1968), "Ibn Sait sur l'Asie-Mineure seldjouqide", *Tarih Araştırmaları Dergisi VI.*

Cahen, CI. (1971), "Question d'histoire de la province de Kastamonu en XIII. siècle", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Cilt III.

Cahen, CI. (1978), "Quelques mots sur Şikari", *Wiener Zeitschrift fur die Kunde des Morgenlandes*, Band 70.

Cahen, CI. (1988), *La Turquie pré-Ottoman*, Divit Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul.

Clavijo (1994), *Clavijo: Embassy to Tamerlane. The Islamic World in Foreign Traveler Accounts*, Vol I. George Routledge & Sons, London.

Comnena, Anna (1987), *The Alexiad of Anna Comnena*, (Trans: E.A.A. Sowler), Penguin Books.

Çağatay, N. (1974), *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara.

Decei, A. (1968), "Le problème de la colonisation des Turcs seljoukides dans la Dobrogéa au XIIIe siècle", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt VI.

Demirkent, İ. (1996), *Sultan I. Kılıç Arslan*, T.T.K, Ankara.

Demirtaş (Sümer), F. (1948) "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar", *Belleten*, Cilt XII, Sayı 47.

Divitçioğlu, S. (1968), *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, Sermet Matbaası, İstanbul.

Divitçioğlu, S. (1969), "Modèle économique de la société ottomane", *La Pensée* p. 41-6.

Divitçioğlu, S. (1986), *Kök Türkler: Kut, Küç ve Ülüg*, Ada Yayınları, İstanbul.

Divitçioğlu, S. (1992), *Nasıl Bir Tarih? Kök Türkler ve Karahanlılar*, Bağlam, İstanbul.

Divitçioğlu, S. (1994), *Oğuz'dan Selçuklu'ya (Boy, Konat ve Devlet)*, Eren, İstanbul.

Dukas (1956), *Bizans Tarihi*, (Çev: V. Mirmiroğlu), İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Dvornik, F. (1990), *Konsiller Tarihi: İznik'den Vatikan'a*, TTK, Ankara.

Ebu'l Gazi Bahadur Han (?), *Türklerin Soykütüğü (Seçere-i Terakime)*, (Haz: M. Ergin), Tercüman.

Ebu'l Hay-ı Rumi (1987), *Saltuk-name*, (Haz: S.H. Akalın), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara [Rumi/Akalın].

Edib Ahmed bin Yükneki (1951), *Atabetü'l- Hakayık*, (Yay: R.A. Arat), Ateş Basımevi, İstanbul.

Eflaki, A. (1986), *Ariflerin Menkibeleri*, (Çev: T. Yazıcı), Remzi Kitabevi, Cilt I, II [Efl./ Yaz].

Elvan Çelebi (1984), *Menakibü'l-Kutsiyye fi Menasibi'l-Unsiyye*, (Haz: İ.E. Erünsal, A. Ocak), Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul [Elvan/Erün: Ocak].

Emecen, F. (1994), "Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", içinde: (ed. E. İhsanoğlu), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul.

Emecen, F. (1995), "Gazaya Dair", içinde: Hakkı Dursun Yıldız Armağanı, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Enverî (1954), *Le Destan d'Umur Pacha (Düsturname-i Enveri)*, (trad: İ. Melikoff-Sayar) Presses Universitaires de France, Paris [Env./M.S.].

Ergin, M. (19?), *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları.

Erzi, A. (1940-42), "Osmanlı Devletinin Kurucusunun İsmi Meselesi", *Türkiyat Mecmuası*, Sayı 7-8.

Fleet, K, (1999), *European and Islam Trade in the Early Ottoman State*, Cambridge Universty Press.

Fleischer, C. (1983), "Royal Authority, Dynastic Cyclism and Ibn Khaldunism in Sixteenth Century Ottoman Letters", *Journal of Asian and African Studies*, 18. Nos. 3-4.

Fletcher, J. (1979-1980), "Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire", *Harvard Ukranian Studies*, Vol. III/IV.

Fodor, P. (1984), "Ahmedi's Dasitan as a source of Early Ottoman History", *Acta Orientalia Hungaricae*, 38.

Frances, E. (1962), "Le féodalité byzantine et la conquête turque", *Studie et Acta Orientalia* Vol. IV.

Gibbons, H.A. (1968, 1916), *The Foundation of the Ottoman Empire*, Frank Cass & Co.

Giese, F. (1924), "Das Problem des Entsheung des Ottomanischen Reiches", *Zeitchrift fur Semitistik und vewandte Gebiete*, Band 2.

Gordelevski, V. (1988), *Anadolu Selçuklu Devleti*, Onur Yayınları, Ankara.

Gökçen, İ. (1946), *Saruhan Zaviye ve Yatırları*, Maarif Basımevi, İstanbul.

Gökyay, O.Ş. (1973), *Dedem Korkut'un Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul [DKK/Gök.].

Gölpınarlı, A. (1949-1950), "İslâm ve Türk İllerinde Futüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, No. 1-4.

Grenard, M. F. (1900), "Le légende de Satok Bughra Khan et l'histoire", *Journal Asiatique*, Tome XV.

Güngör, H. (1985), "Ahi Evren Zamanında Anadolu'nun Dini Durumu", içinde: *Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, Yaylacık Matbaası, İstanbul.

Hacı Bektaş Veli (1995), *Vilayetname*, (Haz: E. Korkmaz), Ant Yayınları.

Hallam, E. (ed) (1989), *Chronicles of the Crusades*, Weidonfeld & Nicolson; London.

Hatib-i Farisî (1972), *Menakıb-ı Cemal al-Dinî Savî*, (Yay: T. Yazıcı), TTK, Ankara [Hatib/Yaz].

Heywood, C. (1988 a), "Wittek and Austrian Tradition", *Journal of the Royal Asiatic Society*, No. 1.

Heywood, C. (1988 b), "Between Historical Myth and Mythohistory: the Limits of Ottoman History", *Byzantine and Modern Greek Studies*, 12.

Heywood, C. (1989), "Boundless Dreams of the Levant: Paul Wittek, The George Kreis and the Writing of Ottoman History", *Journal of the Royal Asiatic Society*, No. 1.

Hopwood, K. (1987), "Türkmen, Bandits and Nomads: Problems and Perception", *in:* Bacque-Grammont. J.L. & Danzel, E. (eds), *Comités internationaux d'études préottomanes et ottomanes, VIth Symposium*, Cambridge, The Divit Press, İstanbul.

Houtsma, M. Th. (1891-1902), *Recueil de textes relatifes à l'histoire des Seldjoucides*, Vol. III, Leiden.

Huart, Cl. (1917), "Les origines de l'Empire Ottomane", *Journal des Savants*.

Ibn Battuta (1982), *Voyages* (Trad: G. Defremery & B. R. Sanguinetti), François Maspero, Vol. I, II, III, IV.

Imber, C. (1986), "Paul Wittek's de la défaite d'Ankara à la prise de Constantinople", *Osmanlı Araştırmaları*, V.

Imber, C. (1990), *The Ottoman Empire: 1300-1481*, The Isis Press, İstanbul.

İnalcık, H., "Türkler", (İA)

İnalcık, H. (1954), *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, TTK, Ankara.

İnalcık, H. (1965), "Edirne'nin Fethi: 1361", içinde: *Edirne 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, TTK, Ankara.

İnalcık, H. (1973), *The Ottoman Empire*, Phoenix, London.

İnalcık, H. (1978), "Ottoman Methods of Conquests", *in: The Ottoman Empire: Conquest, Organisation and Economy*, Variorum Reprints, London.

İnalcık, H. (1985a), "The Question of the Emergence of the Ottoman Stat", *in: Studies in Ottoman Social and Economic History*, Variorum Reprints, London.

İnalcık, H. (1985b), "L'empire Ottoman", *ibid.*

İnalcık, H. (1985c), "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in

Anatolia, Byzantium and Crusaders", *Byzantinische Forschungen*, C. IX.

İnalcık, H. (1993a), "Notes on a Study of the Turkish Economy during the Establishment and Rise of the Ottoman Empire", *in: The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire*, Indiana University, Bloomington.

İnalcık, H. (1993b), "Osman Ghazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus", *in* (ed) E. Zachariadou, *The Ottoman Emirate (1300-1389), A Symposium Held in Rethymnon*, 1991, Rethymnon.

İnalcık, H. (1994a), "The Ottoman State: Economy and Society, 1300-1600", *in:* İnalcık, H. & Quataert. D. (eds), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press.

İnalcık, H. (1994b), "How to Read Ashik Pasha-Zade's History", *in:* C. Heywood, & C. Imber, (eds) *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V.L. Menage*, The Isis Press, İstanbul.

İnalcık, H. (1994c), *Eyüp: Dün/Bugün*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İnalcık, H. (1995), *From Empire to Republic (Essays on Ottoman and Turkish Social History)*, The Isis Press, İstanbul.

İnalcık, H. (1999), "Osmanlı Devletinin Kuruluş Problemi", Doğu Batı.

İnan, A. (1987), "Türk Etimolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine", içinde: *Makaleler ve İncelemeler*, TTK, Ankara.

Jacob Khoniates, N. (1995), *Historia* , (Çev: F. Işıltan), TTK, Ankara.

Jennings, R.C. (1986), "Some Thoughts on the Gazi Thesis", *Wiener Zeitschrift fur die Kunde Morgenlands*, 76.

Kafadar, C. (1995), *At the edge of the World of Islam: The Construction of the Ottoman State*, Berkeley.

Kaldy-Nagy, G. (1979-80), "The Holy war (Jidat) in the First Centuries of the Ottoman Empire", *Harvard Ukranian Studies*, 3/4.

Kara, M. (1985), "Futüvvet-Melamet Münasebeti", içinde: *Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu: Bilecik*, Yaylacık Matbaası, İstanbul.

Kaşgarlı Mahmut (Mahmud al-Kaşgari) (1939-1943), *Divan-ü Lügat-it Türk*. (Çev: B. Atalay), TDK, Ankara.

Kaşgarlı Mahmut (Mahmud al-Kaşgari) (1982-1985), *Compendium of the Turkic Dialects (Divan-ü Lügat it-Türk)*, (Trans: R. Dankoff & J. Kelly), Harvard University Press, Parts: I, II, III.

Khoniates, N. (1995), *Historia*, (Çev: F. Işıltan), TTK, Ankara.

Kljaştornyj, S.G. & Livsic, A. (1972), "The Sogdian Inscription of Bugut Revised", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Tomus XXVI.

Köprülü, M. F. (1929), *İnfluence du chamanisme Turco-Mongol sur les ordres mystiques musulmanes*, Zellitch Frères, İstanbul.

Köprülü, M. F. (1931), "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri", *Türk Hukuk ve İktisat Mecmuası*, Cilt I.

Köprülü, M. F. (1981), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Köprülü, M. F. (1984), *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, TTK.

Köylerimizin Adları, 1927.

Kurat, A.H. (1987), *Çaka Bey*, Ankara.

Lambton, A.K.S. (1988), *Continuity and Change in Medieval Persia*, Bibliothecia Percia.

Langer, W.L. & Blake, R.P. (1932), "The Rise of the Ottoman Turks and its Historical Backround", *The American Historical Review*, Vol. XXXVII.

Lattimore, D. (1962), *Inner Asian Frontiers of China*, Beacon Press, Boston.

Lefort, J. (1997), "13. Yüzyılda Bitinya", içinde (ed) E. Zachariadou, (1997), *op. cit.*

Lemerle, P. (1957), *L'Emirat d'Aydın, Byzance et l'Occident*, Press Universitaires de France.

Lindner, R.P. (1982a), "Stimulus and Justification in Early Ottoman History", *Greek Orthodox Theological Review*, No. 27.

Lindner, R.P. (1982b), "What was a Nomadic Tribe?", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 24.

Lindner, R.P. (1983), *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Indiana University, Bloomington.

Luther, U.M. (1989), *Historical Route Network of Anatolia (İstanbul-İzmir Konya)*, Turkish Historical Society, Ankara.

Manz, B.F. (1989), *The Rise and Rule of Temarland*, Cambridge University Press.

Martinez, A.P. (1982), "Gardizi's Two Chapters on the Turcs", *Archivium Eurasiae Medii Aevi*, Vol. II.

Melikoff, İ. (1960), *La geste de Melik Danişmend*, Librairie Adrien Maisonneuve, Paris.

Melikoff, İ. (1992), *Sur les Traces du Soufisme Turc*, Edition Isis, İstanbul.

Melikoff-Sayar (1954), *Le destan d'Umur Pacha*, Presses Universitaires de France, Paris.

Ménage, V.L. (1963), "The Menaqıb of Yakhshi Faqıh", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. XXVI.

Ménage, V.L. (1966a), "Some Notes on the Devshirme", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. XXIX.

Ménage, V.L. (1966b), "Notes and Communication Sidelight on the Devshirme from Idris and Sa'duddin", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. XVIII.

Mesalikü'l-Ebsar (1989), içinde: Yücel Y. (1989), *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, TTK, Cilt I.

Michel le Syrien (1963), *Cronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d'Antioche (1166-1199)*, (Trad: J.B. Chabot), Bruxelles, Culture et Civilisation, Vol. I, II, III, IV. [Mich. Le Syr/1963].

Minorsky, V. (1953), "The Clan of the Qara Qoyunlu Rulers", içinde: *Köprülü Armağanı*, İstanbul.

Mostras, C. (1995), *Dictionnaire géographique de l'Empire Ottoman*. [Tıpkıbasım], Pera Turizm ve Ticaret Şirketi, İstanbul.

Nacogdorz, S. (1974), "L'organisation sociale et son développement chez les peuples nomades d'Asie centrale", *Etudes Mongoles*, Cahiers 5.

Nazım, M. (1973), *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna*, Khalil & Co., Lahore.

Nicol, D.M. (1996), *The Reluctant Emperor*, Cambridge University Press.

Nizamülmülk (1954), *Siyasetname*, (Çev: M.S. Cavdaroğlu), Sermet Matbaası, İstanbul.

Ocak, A.Y. (1981), "Bazı Menakıbnamelere Göre XIII. ve XV. Yüzyıllardaki İktidarlarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü", *Journal of Ottoman Studies*, p. 31-42.

Ocak, A.Y. (1983), *Bektaşi Menakıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Kitabevi.

Ocak, A.Y. (1986), "Anadolu'da XIII-XV. Yüzyıllarda Müslim-Gayrimüslim Dini Etkileşimler ve Saint Georges (Aya Yorgi-Hagios Georgios) Kültü" *X. Türk Tarih Kongresi*, TTK, Ankara.

Ocak, A.Y. (1989), *Le révolte de Baba Resul ou la formation de l'heterodoxie musulmane en Anatolie au XIIIe siècle*, Imprimerie de la Société Turque d'Histoire.

Ocak, A.Y. (1992), *Kalenderiler*, TTK, Ankara.

Ocak, A. Y. (1996), "Osmanlı Beyliği Topraklarında Sufi Çevreler ve Abdalan-ı Rum Sorunu (1300-1389)", içinde: (Yay: K. Atlansoy & S. Sevim) *Osman Gazi ve Dönemi*, Bursa.

Oikonomides, N. (1994), "The Tzympe Affaire", *in*: Heywood, C. & Imber, G. (eds) op. cit.

Orkun, H.N. (1987), *Eski Türk Yazıtları*, TTK, Ankara [ETY/ork.].

Ostrogorsky, G. (1983), *Histoire de l'Etat Byzantin*, Payot.

Philippides-Braat, A. (1979), "La captivité de Palamas chez les Turcs", *Travaux et Mémories*.

Pitcher, D.E. (1972), *An Historical Geography of the Ottoman Empire*, E.J. Brill, Leiden.

Pritsak, O. (1981), *Studies in Medieval Eurasian History*, Variorum Reprints, London.

Rouilland, G. (1953), *La vie rurale dans l'Empire Byzantin*, Librairie d'Amerique & D'Oriént.

Rudolph, S.H. (1987), "Presidential Adress: State Formation in Asia-Prolegomenon to Comparative Study", *Journal of Asian Studies*, 46. p. 731-46.

Runciman, Sir S. (1962), "Byzantine Historians and the Ottoman Turks", *in:* Lewis, B. & Holt, P.M. (eds) *Historians of the Middle East*, Oxford University Press.

Sadruddin Ebu'l-Hasan Ali (1943), *Ahbar üd-Devlêt is Selçukiye*, (Çev: N. Lugal), TTK, Ankara,

Schlumberger, G. (1902), *Expédition dans "Almugaveres" de l'an 1302 à l'an 1311*, Plan.

Sevim, A. (1988), *Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi*, TTK, Ankara.

Sevim, A. (1990), *Ünlü Selçuklu Komutanları (Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur)*, TTK, Ankara.

Sevim, A. & Yücel, Y. (1989), *Türkiye Tarihi: Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, TTK, Ankara.

Shinder, J. (1978), "Early Ottoman Administration in Wilderness: Some Limits on Comparison", *International Journal of Middle East Studies*, p. 497-517.

Simon de Saint-Quentin (1965), *Histoire des Tartares*, (Pub: J. Richard), Librairie Orientaliste; Paris.

Spandounes, Th. (1997), *On the Origin of the Ottoman Emperors* (Trans: Donald M. Nicol), Cambridge University Press.

Spuler, B. (1957), *İran Mogolları*, TTK, Ankara.

Sümer, F. (1948), "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar", *Belleten*, Cilt XII, Sayı 47.

Sümer, F. (1953), "Avşarlar'a Dair", içinde: *Fuat Köprülü Armağanı*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul.

Sümer, F. (1967), *Karakoyunlular* I, TTK, Ankara.

Sümer, F. (1980), *Oğuzlar, (Türkmenler)*, Ana Yayınları.

Sümer, F. & Sevim, A. (Yay) (1971), *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK, Ankara.

Şahin, İ. (1983-1987), "Osmanlı Devrinde Konar-Göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dair Bazı Mülahazalar", *İÜEF Türk Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13.

Şeyhi (1942), *Şeyhi Divanı: Tarama Sözlüğü ve Nüsha Farkları*, Maarif Matbaası, İstanbul.

Tekin, Ş. (1986), "XIV. Yüzyıla ait bir İlm-i Hal: Risaletü'l-İslâm", *Wiener Zeitschrift fur die Kunde Morgenlands*, Vol. 76.

Tekin, Ş. (1989), "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarikası, Gaziliğin Yolları Adlı Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Gaza/Cihat Kavramları Hakkında", *Journal of Turkish Studies*, Vol. 13.

Tekin, Ş. (1993a), "Türk Dünyasında Gaza ve Cihat Kavramları Üzerinde Düşünceler (Başlangıçtan Osmanlılar'ın Fetret Devrine Kadar", *Tarih ve Toplum*, XIX/109.

Tekin, Ş. (1993b), "Türk Dünyasında Gaza ve Cihat Kavramları Üzerinde Düşünceler (Gaza Teriminin Anadolu ve Akdeniz Bölgesinde İtibarını Yeniden Kâzanması", *Tarih ve Toplum*, XIX/110.

Tekin, T. (1968), *A Grammar of Orkhon Turkic*, Indiana University, Bloomingdon [Tekin: GOT].

Tekin, T. (1982), "Kuzey Mogolistan'da Yeni Bir Uygur Anıtı: Taryat (Terhin) Kitabesi", *Belleten*, Cilt XLVI, Sayı 183.

Textes Byzantins (1900), *Les Turcs au Moyen-Age* (Trad. X. Jacob), TTK, Ankara [Tex/Jac].

Togan, İ. (1992), "Ottoman History by Inner Asian Norms", *in:* Berktay, H. & Faroqhi, S. (eds.) (1992), *New Approach to State and Peasant in Ottoman History*, Frank Cass.

Togan, Z.V. (1931), "Mogollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *Türk İktisat ve İktisat Tarihi Mecmuası*.

Togan, Z.V. (1946), *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.

Turan, O. (19?), *Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, Cilt I, II.

Turan, O. (1940-42), "İliğ Ünvanı Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt VII-VIII.

Turan, O. (1948), "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku", *Belleten* Cilt XII.

Turan, O. (1958), *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK, Ankara.

Turan, O. (1959), "İslamisation dans la Turquie du Moyen-Age", *Studia Islamica*, Vol. X.

Turan, O. (1971), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul Matbaası, İstanbul.

Turan, O. (1984), *Tarihi Takvimler*, TTK, Ankara.

Türkay, C. (1979), *Başbakanlık Arşiv Vesikalarına Göre Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, Tercüman.

Uzunçarşılı, İ. H. (1941), "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi", *Belleten*, Cilt V, Sayı II.

Uzunçarşılı, İ. H. (1945a), "Gazi Orhan Beyin Hükümdar Olduğu Tarih ve İlk Sikkesi", *Belleten*, Cilt IX. s. 34.

Uzunçarşılı, İ. H. (1961), *Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara, Cilt I.

Uzunçarşılı, İ. H. (1963), "Orhan Gazi'nin Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa İçin Tertip Ettirdiği Vakfiyenin Aslı", *Belleten*, Cilt XXVI.

Uzunçarşılı İ. H. (1974), "Çandarlı Vezir Ailesi", TTK, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. H. (1978), "Osmanlı Devlet Maliyesinin Kuruluşu ve Osman Devletinin İç Hazinesi", *Belleten*, Cilt XLII.

Uzunçarşılı, İ. H. (1984a), *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. H. (1984b), *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK, Ankara.

Ünsî (1942), *Selçuk Şehnamesi*, (Hz. M. Koman), Ülkü Basımevi, Konya.

Ünver, S. (1953), "Eski Mısır'da, İslâm Dünyasında ve Bizde Tahnit Maddeleri Hakkında", içinde: *Köprülü Armağanı*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul.

Vambery, A. (1973), *Voyages d'un faux dervishe*, Libraire-Editeur, Yon-Fengi.

Varlık, M.Ç. (1974), *Germiyan-oğulları Tarihi*, Sevinç Matbaası, Ankara.

Vasilyev, D.D. (1983), *Korpus Turkskih Runicesklih Pamitnikov Baseyne Yenisey*, Nevko, Leningrad.

Vryonis, Jr. S. (1956), "Isodore Glabes and the Turkish Devshirme", *Speculum: A Journal of Medieval Studies*, Vol. XXXI, No.3.

Vryonis, Jr. S. (1965), "Seljuk Gulams and Ottoman Devshirme", *Der Islam*, Vol. 141.

Vryonis, Jr. S. (1975), "Nomadisation and Islamisation in Asia Minor", *Dumbarton Oaks Papers*, No. 29.

Vryonis, Jr. S. (1986), *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamisation from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press, Berkeley.

Werner, E. (1988), *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar*, Alan Yayıncılık, Cilt I.

Wittek, P. (1924), "Der Stammbaum des Osmanen", *Der Islam*, Band. XIV.

Wittek, P. (1938a), "Le Sultan de Rum", *Extrait de l'annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves: Tome VI Mélanges Emile Buisacq.*

Wittek, P. (1938b), "De la défaite d'Ankara à la prise de Constantinople", *Revue des Etudes Islamiques* 12.

Wittek, P. (1944), *Menteşe Beyliği*, TTK, Ankara.

Wittek, P. (1952), "Yazıcıoğlu Ali on the Christian Turks of the Dobruja", *School of Oriental and Asiatic Studies*, XIV.

Wittek, P. (1963), "Osmanlı İmparatorluğunda Türk Aşiretlerinin Rolü", *Tarih Dergisi*, Cilt XIII.

Wittek, P. (1965), "The Taking of Aydos Castle, A Ghazi Legend and its Transformation", *in*: Makdizi (ed) *Arabic and Islamic Studies in Honour of Hamilton A.R. Gibb*, Cambridge, Mass.

Wittek, P. (1967:1938), *The Rise of the Ottoman Empire*, The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Luzac & Co, London.

Woods, J.E. (1976), *The Aqqoyunlu Clan, Confederation, Empire*, Bibliotheca Islamica: Minneapolis & Chicago.

Yalçın, R. (1943), *Anadolu'da Türk Damgaları*, Yeni Basımevi, Bursa.

Yinanç, M. (1944), *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul.

Yusuf Has Hacib (1947-1974-1979), *Kutadgu Bilig*, (Çev. R.R. Arat), TDK, Ankara [KB].

Yücel, Y. (1991), *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, TTK, Ankara, Cilt I, II.

Zachariadou, E.A. (1977), "Pachymeres on the Amourioi of Kastamonu", *in: Romania and the Turcs: c.1300-c. 1500*, Variorum Reprints, London.

Zachariadou, E.A. (1978), "Observation on Some Turcica of Pachymeres" *ibid.*

Zachariadou, E.A. (1980), "The Catalans of Athens and the Beginning of the Turkish Expansion in the Aegean Sea", *ibid.*

Zachariadou, E.A. (1983), *Trade and Crusade: Venetian Crete and the Emirates of Menteşe and Aydın: 1300-1415*, Venice.

Zachariadou, E.A. (1985), "Romania and the Turks" c. 1300-c.1500", *ibid.*

Zachariadou, E.A. (1987), "Notes sur la population de l'Asie Mineure jusq'au XIVe siècle", *Byzantinische Forschungen* 12.

B. Antropoloji vs.

Altman, I. (1975), *The Environment and Social Behavior*, Brooks-Cole Publication, Monterey, California.

Anderson, P. (1974), *Lineages of the absolutist State*, London, NLB.

Benveniste, E. (1938), "Traditions Indo-Iraniennes sur les classes sociales", *Journal Asiatique*, Tome CCXXX.

Bernier, F. (1981), *Voyage dans l'Etat du Grand Mongol*, Fayard.

Bonte, P. (1979), "Segmantarité et pouvoir chez les éleveurs nomades sahariens, Elements d'un problématique", in: *Pastoral Production and Society*, Cambridge University Press.

Carneiro, R.L. (1970), "A Theory of the Origin of the State", *Science*, 169.

Carneiro, R.L. (1981), "The Chiefdom: Precursor of the State", *in:* Jones, G.D. & Kautz, R. (eds) (1981), *The Transition to Statehood in the New World*, Cambridge University Press.

Caton, S.C. (1990), "Anthropological Theories of Tribe and State Formation in the Middle East: Ideology and the Semiotics Power", *in:* Khoury, P.S. & Kosstiner, J. (eds) (1990), *Tribes and State Formation in the Middle East*, University of California Press, Berkeley.

Claessen, M.J. & Skalnik P. (eds) (1978), *The Early State*, Mouton, La Haye.

Claster, P. (1974), *La société contre l'Etat*, Les Editions de Minuit.

Cohen, R. (1978), "The Tribe and the State", *in:* Hall, J.A. (ed) (1986), *State in History*, Basil Blackwell.

Divitçioğlu, S. (1995), "Karşılaştırmalı Devlet Modelleri: X. Yüzyıl İngiliz-Fransız Feodal ve Türk Selçuklu Devletleri", *Kebikeç*, Sayı 1, Ankara.

Driscoll, S.T. (1988), "The Relationship Between History and Archeology: Artefacts, Documents and Power", *in:* Driscoll, S.T. & Nicke, M.R. (eds) (1988), *Power&Politicis in Early Medieval Britain and Ireland*, Edinburgh University Press.

Duby, G. (1958), *Economie rurale et la vie des campagnes dans l'occident médiéval*, Flammarion.

Dumézil, G. (1958), *L'idéologie tripartie des Indo-Européens*, Latomas, Bruxelles.

Dumézil, G. (1977), *Les dieux souverains des Indo-Européens*, Gallimard.

Dumézil, G. (1982), *Apollon sonore et autres essais*, Gallimard.

Dumézil, G. (1992), *Mythes et dieux des Indo-Européens*, Flammarion.

Dumont, L. (1971), *Introduction à deux theories d'anthropologie sociale*, Mouton, La Haye.

Eisenstadt, S.N. & Roniger, L. (1984), *Patrons, Clients and Friends*, Cambridge University Press.

Evans-Pritchard, E. (1968), *Les Nuer*, Gallimard.

Fried, M.H. (1967), *The Evolution of Political Society*, Random House, New York.

Gellner, E. (1981), *Muslim Society*, Cambridge.

Gellner, E. (1990), "Tribalism and the State in the Middle East", *in* (see: Khoury & Kostiner).

Godelier, M. (1982), *La production des grands hommes*, Fayard.

Gökalp, A. (1980), *Têtes rouges et bouches noires*, Société d'Ethnographie, Paris.

Hegensteign, R. (1986), "Trading places: Political Leadership in Southwest Asian Early States", *in:* von Bakel, M.A. & Hagensteign R. & van de Velde, P. (eds/1986), *Private Politics*, London, E.J. Brill.

Haldon, J. (1993), *The State & the Tributary Mode of Production*, Verso, London.

Herodotos (1973), *Herodot Tarihi*, (Çev: M. Ökmen), Remzi Kitabevi.

Irons, W. (1975), *The Yomut Türkmen: A Study of Social Organisation Among Central ????Turkic Speaking Population*, Museum of Anthropology, University of Michigan, Ann Harbor.

Irons, W. (1979), "Political Stratification Among Pastoral Nomads", *in: Pastoral Nomads and Society,* Cambridge University Press.

Jacq, Ch. & de la Perriere, P. (1981), *Les origines sacrées de la royauté française, Léopard d'Or.,* Paris.

Khazanov, A.M. (1983), *Nomads and the Outside World,* Cambridge University Press.

Khoury, P.S. & Kostiner, J. (eds) (1990), *Tribes and State Formation in the Middle East,* Berkeley.

Lapierre, J. W. (1977), *Vivre sans Etat?,* Sevil.

Lapidus, I. M. (1990), "Tribes and State Formation in Islamic History", *in:* Khoury & Kostiner, *op. cit.*

Loyn, H.R. (1984), *The Governance of Anglo-Saxon England: 500-1057,* Edman Arnold.

Mallory, J.P. (1996), *In Search of the Indo-Europeans,* Thames & Hudson.

Mann, M. (1986), "The Autonomous Power of the State: Its Origin, Mechanism and Results", *in:* Hall, J.A. (ed) (1986), *States in History,* Basil Blackwell.

Mann, M. (1994), *The sources of Social Power,* Cambridge University Press, Vol I. II.

Marx, K. (1964), *Pre-Capitalist Economic Formation,* (Introduction: E. Hobsbawn), Lawrence & Wishard, London.

Marx, K. (1957), *Capital,* Foreign Languages Publishing House, Moscow, Vol I, II, III.

Marx, K. & Engels, F. (1953 ?), *Selected Correspondance,* Foreign Languages Publishing House, Moscow.

Marx, K. & Engels, F. (1959 ?), *The First Indian War of Independence (1857 1859),* Foreign Languages Publishing House, Moscow.

Sahlins, M. (1963), "Poor Man, Rich Man, Big Man, Chief: Political Types in Melanesia and Polynesia", *Comparative Studies in Society and History,* Vol 5, p. 285-303.

Sahlins, M. (1968), *Tribesmen,* Englewood Cliffs, Prentice Hall.

Service, E.R. (1975), *Origins of the state and civilisation,* W. W. Norton Company.

Teunis, H.B. (1986), "The End of the Big-Man: The Image of Geoffrey Plantagenet", *in: Private Politics (infra).*

Tilly, Ch. (1995), *Coercion, Capital and European States,* Blackwell.

van der Velde, P. (1986), "Social Inequality in the European Early Neolithic", *in Private Politics (infra).*

van Vliet, E. Ch. (1986), "Big-Man, Tyran, Chief: the Anomalous Starting Points of the State in Classical Greece", *in: Private Politics (infra).*

Dizin

Abdal Murad 65
Abdal Musa 64
Abdülaziz 37
Ablayundu 36, 103
Abu'l Farac II, 27
Abul-Gazi Bahadur Han 91
Aclan Bey 59, 103
Adana 65
Adrenos 100
Ahbar 38
Ahi Çoban 60
Ahi Evren 60
Ahi Hasan 61
Ahi Kayseri 60
Ahi Mehmed 60
Ahi Mehmedşah 60
Ahi Mustafa 60
Ahi Polat 60
Ahi Seyfettin 61
Ahi Türk 60
Ahilik 59
Ahmedî 47, 71
Ak Bahadur 25
ak börk 114, 116
ak budun 123
ak burma tülbend 113
ak kemik 74
ak süyek (söok) 74
Ak Taz 91
Ak Temur 96, 100
Akbaş 58, 82
Akça Koca 45, 58, 82, 86
Akçagerman 27
Akdağ 17, 115
Akhisar 97
akı 59
Akın 49
Akman 81
akritai 82
Aksa 20
Aksak 63
Aksak Timur 57, 94, 126
aksiyomatik 34, 36, 38, 92
Al-Umari 37; 52, 101
Ala Nur 44
Alâeddin I 20
Alâeddin Paşa 52, 100,113, 114
Alan 29, 99
Alaşehir 104
Albert of Aachen 24
Alevilik 61
Alieli 31
Alp Arslan 21, 57
Alp İlik 21, 57
Alp İnanç 57
Alp Karaca 57
Alp Kuş 57
Alp Melik 57
Alp Tekin 57
Alp Yaruk 57
Alt-boy 34
Amasya 62
Anadolu 30, 47, 48, 59, 104
Anadolu Selçuklu 57

Anadolu Selçuklu Devleti 115
Anadolu Selçuklu Sultanlığı 20
Anderson 52, 81
Anglikanlar 23
Ankara 65
Ankara ahileri 50
Anna Komnena 21, 22
Annanepesov Murat 15
Antakya 99
Antalya 25
Antalya-Halep 22
Aral 38
Arap 23, 37, 62
Arıg Köseli 31
Arkanis 17
Armutlu Burnu 90, 91, 92
arpalık 86, 95, 96, 116
Arslan 127
Arslan İsmail Yabgu 20, 21
artefact 87, 88
Aşena 125
Âşıkpaşazâde 25, 26, 28, 36, 40, 44, 45, 46, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 64, 66, 67, 69, 70, 72, 79, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 97, 100, 102, 109, 112, 113, 114
Atabay 31
Atabetü'l-Hakayık 59
atabeyler 129
Atalay 26, 57
atauruk 34
atayerli 34
Atman 37
Atranos (Orhaneli) 42, 61
Atsız 21
Avlat boyları 95
Avrasya 39
Avşar 36
axis mundi 62
Aya Sofya 48
Aydın 60, 99, 106
Aydın Beyliği 60, 98
Aydın oğlu Umur Bey 48, 104
Aydınoğlu Beyliği 47, 49, 101
Aydoğdu 52, 53, 105
Aydos 102
ayyar 49

Baba Eski 106
Baba İlyas 48, 64
Baba İshak 27
Babaîlik 48, 61, 68
Babaî-Vefaî 37
Bademli 103
Bağdat Halifesi 21
Balabancuk 100, 101,123
Balıkesir 103
Bapheus 58, 70, 98, 100
Barak Baba 63
Baraklu 61
Baranlı 28
Baraz 72
Barkan 17, 60, 65
Barlas 94, 95
Barthold 127, 128
Batı Karadeniz 103
Batonos 100
Battuta 106
Bay Hoca 53
Bayatlı 91
Bayatlı Mahmud 26
Bayçu 67
Bayıncar 27
Bayram 60, 66, 68
Bayundur 26, 27, 28, 29, 38
Bazin 37
Begtili 36
Bektaşilik 44, 60, 61
Beldiceanu 17, 50, 52, 57, 104, 105
Beldiceanu-Steinherr 27, 59, 72
Berkyaruk 22
beşük 34
Bey-Devlet 119
Beyazıd II 87, 88
Beyazıt I 51
Bilecik 65, 85, 92, 96, 106, 111, 113
Bilecik Hisarı 70, 90
Bilecik Tekfuru 80

Bilge İşbara 126
Birge 61
Bishop Lord Adhemen 23
Bitinya 22, 24, 27, 29, 36, 52, 71, 72, 79, 83, 90, 92, 98, 104
Bizan barışı 106
Bizans(lılar) 17, 21, 22, 29, 71, 79, 86, 88, 92, 95, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 114,
Bizans altını 102
Bizans düzme imparatoru (Kantakouzenos) 48
Bizans imparatoru 22, 100, 105
Bizans tarihçileri 37
Boğaziçi 21, 22, 103
Bolayır 105
Bonte 31
Bosworth 129
Boy 34
Brehier 23
Broquére 66
Budun 34
Bugut 125
Buğra 127
Bulgarlar 104
Bumin 125
Burgaz 105
Bursa 17, 23, 24, 29, 42, 51, 58, 64, 65, 71, 72, 100, 102, 106, 107
Bursa Sancağı (Hüdavendigâr) 90, 91
Bursa tekfurları 100
Büyük Han 127

Caber Kalesi 20
Caferbay 31
Caferoğlu 82
Cahen 21, 27, 29
Cami'üt Tevarih 38
Caton 94
Cavlakiye 61, 65
Cebrail 44
Ceiküs (Bakır) 29
cemaat-i nökerhan 57
Ceneviz(li-ler) 106, 107
Cengiz Han 29, 126
Cenovalılar 103
cihad kerden 49
Cinbi Kalesi 105
Cizvit Pierre 23
Claessen & Skalnik 111
Claster 39
Clauson 29
Clavijo 63
client 83, 93, 94, 95, 113, 116, 129
Codex Cumanicus 27
comitatus 57
Crone 110
Cuvaini I 126
Cüveyni 79
Çadırlı Beyler 59
Çağatay ulusu 35, 95
Çağrı Bey 129
Çaka Bey 22
Çanakkale 97, 104
Çandarlı Kara Halil 111, 113, 114, 119
Çarşı-içi Camii 51
Çavdar Tatarı 27, 45, 101, 102
Çavuldur boyları 26, 27, 28, 29, 39
Çavuş Sevindik 105
Çekmece 50, 105
Çekürlü 30
Çelebi Mehmed 51
Çender köyü 111
Çepni 27, 29, 36
Çiğil 128
Çoban 70
Çoban oğlu Emir Ali 97, 99
Çodor 31
Çokhan-Borkan 32

Damalis 22
Danişmend Bey 47
Danişmendname 47
Dankoff 26
Darakçı Yenicesi 86
darü'l harb 49

darü'l İslâm 49
Delilerkenti 63
Demirhan 103
Demirkent 22
Deniz Han 28
derneşik devlet işlevi 119, 130
Derviş Durdı 83
Desai 24
Devlet (Dolat) 21
Devşirme 115, 116
Dil İskelesi 99
Dimetoka 104
din ululari 119
Dinboz 100, 105
Dinî vakıflar 117
dışevlilik 34
Divitçioğlu 34, 45, 65, 115, 123
Dobruca 25
Dolat (Devlet) 21
Domaniç Dağı 20, 68
Domaniç-Ermeni Beli-Söğüt 70, 112
Dozkın 90
Dragon 22
Driscoll 88
Dulkadir Beyliği 66
Dumézil 40, 114
Dumont 30
Dungurcı 31
Dunod 38
Dursun 103
Dursun Fakıh 64, 82, 112
Duşan 105
Dük Godgfrey 24
Düsturname 47
Dvornik 98

Ebul Kasım 22
Ece Bey 58, 105
Ece Fazıl 58
Ede Balı 37, 42, 61, 64, 65, 74, 80, 84, 86
Edirne'nin fethi 16, 45, 106
Eflakî 59
Elvan Çelebi 48
Emecen 17, 47
Emir Ali 99
Emir Bozan 22
Enverî 47
erken devlet 111
Ermeni 47, 48, 68
Ermeni Artuhi 48
Ermeni Beli 20, 68, 112
Ermeni Pazarı 58
Ersarı 31
Ertuğrul 19, 20, 30, 37, 42, 64, 68, 70, 81, 89
Erzi 37
Erzincan 20, 63
Erzurum 20
Esenlü 30
Eski El 57
Eski-Hisar 93
Eskişehir 29, 97
Eşrefoğlu 98
Evans 30
Evrenos Bey 59, 88, 106, 115
Eymür 26

farz-ı ayn 50
farz-ı kifayet 50
Fatma Bacı 67
Fırat 20
Fleet 107
Fletcher 96
Floransalı 107
Frank 114
Frank 55
Franklar 104
Fransa 93
Fried 93
Fütüvvetname 59

Gagavuz 25
Gardızî 26
gaza kerden 49
Gazi Çelebi 49
Gazi Fazıl 55, 105
Gazi Hasan 82

Gazi Mehmed Bey 49
Gazi Rahman 55, 58, 82
Gazi Tezi 46
Gazilik Yolları 54
Gazneli Devleti 57, 115
Gazneliler 57
Gelibolu 104, 105
Gellner 31
Gemlik Körfezi 22, 103
Gemlik yöreleri 92
Genç 20
genel gulâm devleti 116
Genel Piskoposlar Konsülü 98
Germenik 27
Germiyan Beyliği 27, 60, 98
Germiyan(lı), 38, 46, 57, 87, 101
Germiyanlı Yakup Bey 60, 101
Germiyanlılar 103
Geyikli Baba 42, 64, 65
Geyve 101, 102
Gibbons 17, 24
Giese 17
Giray-Terekeme 32
Girit 93, 106
Godelier 93
Gordlevski 69
Gök Han 28, 31
Gökalp 36
Gökyay 88
Göl Flanoza 86
Gölpınar 60
Göynük 54, 58, 86, 89
Gregoras 25, 52, 104
Gregory Palamas 50
Grenard 44
Gün Toğdu 20
Gündüz Alp 52, 53, 57, 82, 105, 111, 112
Güney Asya 94
Gürcü 48
Gürgen 32

Habur 20
Hacı Ahmed 65
Hacı Bektaş Veli 41, 44, 60, 64, 66, 74
Hacı İlbey 59, 103, 105, 106
Haçlı Orduları 22, 23, 29
Haçlı Seferleri 23, 48, 49
Hadidî 81
Halep 20
Halil 105, 106
Hamid 70
Hamit 98
haraç 117
Harman Kaya 86, 89, 92
Harzem 27
Harzemşah Tekiş 129
Harzemşahlar 111
Hasan Alp 57, 82, 86
Hasan-Kululu 32
Hatun Ana 41, 67
Haydariye 61
Hazreti Muhammed 42, 60
Hegesteijn 93
Hereke 102
hiérarchie 119
Hint 63
Hıristiyan 22, 63
Hıristiyan lordlar 51
Hıristiyan reaya 117
hizmet 97
Hoca Sadeddin Efendi 26, 46, 72, 91, 114
holist 120
Hopwood 69
Horasan 21, 27, 111
Horasan Erenleri 61
Horzum 27
Hoy 63
Huart 71

ikincil devlet 111
ilig 127
ilkin devlet 111
ilmiye 110
Imad at-Din 129
Imber 102, 105

Irons 31, 35, 36, 91
işbirliği 120
Ivaz Yiğitbaş 59
İ. Togan 110
İbn al-Askar 113
İbn Battuta 37, 52, 59, 60
İbn Haldun 37, 71
İbn Kemal 65, 81
İbn Said 29
İbrahim Yınal 21
İdris-i Bitlisî 114
İleri Hace 65
İlhan 22
İlhanlı Devleti 29, 53
İlik Han 127
İmreli 32
İnalcık 17, 19, 24, 45, 50, 57, 58, 64, 65, 92, 98, 99, 106
İncil 48
İnegöl 57, 69, 70, 90, 92, 96
İnönü 64, 113
İnönü beyleri 93
İran 20, 21, 57, 59, 62, 63, 111, 114
İranlılar 38
İri Tomaç 31
İsa'nın Askerleri 23, 49
İshak Fakıh 16, 42
İskendername 47
İsmailiye 21
İspanya 93
İspanyol 63
İstemi 125
İşbara Kağan 64
İtalya 88
İvaz Paşa 105
İzmit 17, 21, 22, 46, 54, 97, 99, 100, 102
İzmit Körfezi 58
İznik 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 29, 45, 60, 61, 71, 72, 90, 97, 98, 100, 106, 114
İznik ideolojisi 99, 100
İznik İmparatoru 104
İznik kuşatması 100, 102
İznik Selçuklu Sultanı 24
İznik Selçuklu Sultanlığı 19, 23
İzzeddin Keykâvus 24, 25

Jacobs 21
Jacq & Perriére 55
Jélayir 95
Jennings 47, 51

Kadıköy 72, 102, 104
Kadıncık Ana 44, 45, 64, 67, 74
Kadır Han 127
Kafadar 16, 17, 47, 49, 81
Kaldy-Nagy 47, 52
Kalenderiye 60, 61, 68
Kalenderîler 62
Kalonoz 52
Kandıra 58, 102, 113
kangütme 35
Kantakouzenos 48, 50, 52, 85, 88, 103, 104, 105
Kapadokya 21
Kara 31, 60
Kara Biga 103
kara budun 123
Kara Cafer 58, 105
Kara Çebüş 36, 45, 57, 100
Kara Hisar 85
kara kemik 74, 117
Kara Mürsel 58
Kara Rüstem 114, 115
kara süyek (söok) 74
Kara Teğin 45, 86
Karabölke 32
Karacahisar 25, 44, 46, 54, 57, 64, 71, 81, 86, 87, 89, 90, 96, 101, 106, 112
Karadeniz 27
Karahacılu 30
Karahanlı(lar) 53, 123
Karakoyunlu 28
Karakoyunlu Beyi 28
Karaman 98
Karamanlı 114
Karasi 54, 58, 98, 103

Karasi Beyliği 104
Karasiler 102
Karasili Türkmenler 105
Karluk 128
Kastamonu 97
Kastel 100
Kaşgarî 26, 30, 127
Katalan 50
Katalanlar 104
katı özü 123
Kavak ağacı 65
Kayı boyu 17, 19, 26, 28, 36
kayın ağacı 65
Kayseri 41, 62
Kermen 27
Kese 31
kesilenmiş toplum modeli 94
kesili toprak 30
kesili uruk 32, 34, 35, 36
Keykâvus 25
Keze Elig-Hern 74
Khazanov 30
Khiva 32
Khoniates 29
Kılıç Arslan I 20, 22, 24, 71
Kimek 26, 38
Kınık boyu 129
Kıpçak 26, 27, 29
Kırım 57
Kirmastı 103
Kite 100, 102
Kızık 27
kızıl börkü 119
Kızıl Kilise 65
Kljaştornyj 125
koalisyon 120
Kocaeli 53, 58, 97
Kocuk 32
Koçum Seydi 64
komünü 120
Konat 34, 35
Konur Alp 45, 57, 58, 82, 86
"konik" uruk 34
Konya 37, 62, 65
Konya Selçuklu Sultam 96
Konya Selçuklu Sultanlığı 25
Korkmaz 44
kotarılmış 42, 78, 93
Koyunhisar 99
Koz Ağacı 65
Kök Türkler 53, 123
Köprülü 17, 61
Kör 32
Köse Mihal 58, 59, 82, 83, 89, 92, 94, 101
Kuman(lar) 27, 29, 104
Kumral Dede 64, 83, 84, 86
kur (rank) 34
Kurat 22
kurgapın 125
kuş olup uçtuğuna 45
Kutalmış 21
Kutalmış oğlu Süleymanşah 20, 29, 98
Kutlu Timur 91
kutsal uruk 31, 36
kün 34
Kürt 27
Kütahya 27, 101

Lala Şahin Paşa 45
Laskaris 98
Latinler 98
Leblebici Hisarı 97
Lefke 59
Lefke Hisarı 86, 97
Lefort 27
léitmotif 99
Lemerle 104
Lindner 17, 39, 47, 52, 113
Livanlar 38
Livşic 125
Lüblüce 101
Lüblüce Hisarı 101
Lüleburgaz 106

Mal Hatun 80
Malatya 22, 27, 47, 65

Malenezya 93
Mallory 114
Mann 120
Mansur 21, 22
Manuel Komnenos I 29
Manz 57, 94
Marmara Denizi 102, 103
Marmara Ülkeleri 21
Martinez 26
Maveraünnehr 49
Mehmed I 97
Mehmed II 87, 88
Mekece 51, 97
Melamilik 60
Melamiye 61
Melik Danişmend 48
Melikoff 47, 63
Melikoff-Şayar 102, 104
Melikşah 21, 22
Ménage 87, 115
Menakibü'l-Kudsiye 48
Menderes 99
Menteşe Beyliği 60, 98, 101, 106
Mesrik 32
Mevlana 36, 60
Mevlana Davut Kayseri 60
Mevlana İsmail 28
Mevlana Siraceddin Konevi 60
Mevlana Taceddin Kürdî 60
Mevlevî 45, 60, 65, 84, 101
Michael Palaiologos 90
Michael Palaiologos VIII 25
Mihal 86
Mihaliç 103
Minorsky 28
mirî 120
mirî topraklar 113, 116
Mirza Cihanşah 28
Mısır Fatımî (Şiî) Devleti 21
Mısır Memlûk Devleti 115
Misya 29, 102, 103
Moğol 20, 28, 60, 68
Moğollar 29, 63, 78
Mouselos 99
Moyun Çor 126
Mudurnu 58, 89, 90, 92
Muhlis Baba 64
mukaata 117
Murad 45, 58, 106, 113
Murad I 16, 50, 51, 53, 88, 97, 114, 119
Murad II 28, 87, 88
mültezim 117
Müneccimbaşı Ahmed 26, 114

Nacogdorz 126
Nallıhan 111
Nazım 127
Nedin 32
Neşrî 20, 26, 52, 58, 65, 69, 71, 79, 80, 89, 91, 100, 114
Nicol 100, 105
Niğde 62
Niğdeli Kadı Ahmed 68
Nikephoros 37
Nikephoros Gregoras 71, 85
Nilüfer Hatun 70
Nişancı Mehmed Paşa 26, 42
Nurali 32

O. Turan 21, 26, 96, 115
Oba 34
Ocak 60, 61, 63, 64, 65
Oğurcaklı 32
Oğurlu 25
Oğuş 34
Oğuz 26, 30, 38, 128
Oğuz boyları 26
Oğuz Han 29
Oğuz Kağan Destanı 44
Oğuz yağması 88
Oğuz-Türk(men) 45
Oğuz/Bang; Arat 44
Oğuzlar 69
oikomeni 92
Oikonomides 105
Ok 34
onction 55
Ongın 126

Onuk Tomaç 32
Orhan Bey 23, 101
Orhaneli 61
Oruç Bey 26, 28, 114
Osmanlı 50, 123
Ostrogorsky 104
Ostrogot Theodoric 38
Otman Baba 37
Oynaş Hisarı 101

Öküz 32
Ömer Bey 80
Örfî 117
örfî din 117
örgütlenme 120
öşür 117

Pachymeres 37, 52, 85, 99
Paflogonya 29
Pamucak 51
Pantolek 32
paroikia 72
Paulicianlar 23
Pazarlu 53, 70
Peçenek(ler) 22, 29, 38, 104
Pitcher 96
Polonezya 93
Porsuk Bey 22
pristine state 111
Pritchard 30
Pritsak 127
pronoia 79
püf noktası 99

Rabia 37
Risaletü'l İslâm 54
Rodos 106
Rouillard 71, 72
Ruhî 91
Ruhî Tarihi 96
Rum 47, 48, 50, 68, 83, 87, 95, 96, 99
Rum abdalları 45, 64, 65, 84
Rum Bacıları 66
Rum Eframiya 48
Rum köylüleri 75
Rumeli 53, 106
Rumî/Akalın 47
Runciman 22, 85
Rükneddin Arslan 24

Sahipoğlu 101
Sahlins 34, 93, 110
Sakarya 29, 58, 97
Sakarya Nehri 89
Salak 32
Salar 31
Salgur 26, 27, 29, 91
Salgurlar 92
Saltuk Alp 57, 58, 82, 101
Saltukname 47
Samandıra 102
Samanlı Dağları 90, 92
Samsa Çavuş 46, 58, 82, 86, 89, 90, 92, 94, 113
Sarazen 23
Sarık 31, 91
Saroz 72
Saru Saltuk 48, 65
Saruhan 98, 101, 106
Saruhan bey 105
Saruyatu 52, 53
Sasani 38
Satuk Buğra Han 44, 45
Saxon 55
Schulumberg 104
Sehen 31
Selanik 104
Selanik arşipiskoposu 71
Selçuk Sübaşı 128
Selçuklu(lar) 21, 53, 82, 97, 104, 111, 113, 123, 129, 130
Selçuklu Devleti 115
Selçuklu Sultanı 27, 52
Selçuklu Sultanlığı 26, 29
Semedim 32
Service 93, 110
Sevim & Yücel 102
Sevim 21

seyfiye 110
Seyyid Battal Gazi Gazavatnamesi 47
Seyyid Hamza 47
Shinderr 71
Silivri 104
Silivri Beyi 105
Simon de Saint-Quentin 67
Sinan Paşa 113
Sinop 49
Sıratü'l-İslâm 54
Sivas 62, 65
Slavlar 38, 104
Sorgun 89
Söğüt 20, 68, 112
Spandounes 88, 92, 93
Sparta 93
St. Mary Manastırı 23
Sulduz 95
Sungur Teğin 20
Sülemiş 58, 89
Süleyman Paşa 50, 52, 53, 58, 102, 103, 105, 113
Süleyman yöreler 54
Süleymanşah 16, 19, 20, 22, 24, 25, 27, 29, 71, 98, 99
Sümer 27, 28, 36, 38, 91
Süryanî Mikael 21

Ş. Tekin 47, 49, 51, 54
şadapıt 125
Şahin 30
Şahin Paşa 106
şahin ruhu meleklerin kanatları arasında 45
Şehadet Camii 51
Şems al-Mülk 128
şengün 125
Şeref Cuni 32
şerrî 117
Şeyh Bedreddin 59, 65
Şeyhi Divanı 123
Şine Usu 74
Şoklu Bey 21
Şükrullah 28, 45, 73, 74, 75, 113, 117, 129

T. Tekin 125, 126
Tabgaç Han İbrahim 128
tacirler 117
Tamgan Tarkan 126
Tana-Kısarka 31
Tapan 87
Taptuklu(lar) 61, 68
Taraklı Yenicesi 54, 58, 89
tarkan 125
Taspar Kağan 125
Tatar(lar) 26, 27, 29, 38
Taz 36, 90
Taz Ali 58, 82, 90, 94, 99,
Taz Ali Hisarı 90
Taz Ali Pınarı 90
Taz Dağı 91
Taz Tepesi 90
Taz Yurdu 90
Tazılcı = Tazlıcı Yürük taifesi 90
Teke 31, 91
Telgay-Cafir 32
Temek 31
Teunis 93
Teveci 32
Theodora 104
tımar 46, 116
tımarlar 113
tımarlı sipahi 119
Timur 63, 94, 95
Tinya 22, 29, 98, 102
Tire 34
Todurga 26, 29
Tokat 62
Töger 26, 29
Trakya 17, 58, 104, 105
Trakya Peçenekleri 22
Trier 23
tudun 125
Tuğrul Bey 129
Turahan 88
Turgut Alp 57, 58, 82, 86
Tündar 20, 52, 70, 81, 92,
Türkay 65
Türkmen (Oğuz) 29, 128

Türkmen 20, 24, 25, 29, 30, 31, 36, 58, 60, 62, 66, 82, 91, 99, 119
Türkmen-evleri 25
Türkmenistan 31
Türkmenler 22, 23, 104
Türkofonlar 104, 105

Uçkak 32
Ulu Arif Çelebi 60
ulu bilginler 74
Ulubat 22, 101, 102, 103
Uluçay 27
Uludağ 65
ulus 35
Umari 106
uruk 34
Uygur 126, 129
Uz 20, 104
Uzunçarşılı 29, 49, 51, 61, 97, 102, 103, 111, 114, 115

Üç Ok 28, 29
üçlü işlev 40, 41
ülüş hakkı 46, 53, 130
ümeranın 113

vakıf 46, 116
vakıflar 113
Vambery 31, 36
van Bakel 93
van der Velde 93
Varlık 27, 102
Vasilyev 74
Vatates 104
Vefaî 37
Vefaîye 60, 61
Venedik 106
Venedikli 107
vergi 119
vezir 113
Vilayetname(ler) 60, 65, 67
Vryonis 29, 115

Webergil 94
Werner 17
Wittek 17, 20, 24, 39, 46, 47, 51, 52

Yabgulu 21, 29
Yabugerman 27
Yağma 128
Yahşı Fakıh 16
Yahşı Han 103
Yahşı Han oğlu Yakup Bey 54
Yahşulu 36, 58, 82
Yakup Bey 101, 102
Yakup Ece 58, 105
Yalak Ova 99, 100
Yalgın 29
Yamutlar 31, 35, 39, 91
Yarali 31
Yarhisar 70, 90, 96
yazgılı 42, 78, 93, 100
Yazıcıoğlu 29
Yazıcıoğlu Ali 24
Yelyüzü 103
Yeniçeri 115
yeniden-bölüşümü 46
Yenişehir 25, 70, 90, 96
Yenişehir-Domaniç-Karacahisar üçkeni 92
Yeseviye 61
Yezdıgard 38
Yıldırım Beyazıd 51
Yinanç 38
Yıva 21, 36
Yıvalar 28
Yıvalılar 38
Yuannis Palaiologos 105
yukarı-Sakarya 90
Yunus Emre 64
Yusuf Has Hacip 127
yüce beyler 74
Yüregir 27
Yüzbaşı Murevyev 91

Zachariadou 50, 102, 104, 106, 107
zanaatkârlar 117
Zizil Sakallı 31

Elinizdeki kitapta Osmanlı Beyliğinin kuruluş öyküsü yeniden anlatılıyor. Ama kitabın yazarı, tarihçilerin tezlerini sorgulayıp eleştirerek ya da 1965'lerden bu yana yapılagelen Osmanlı toplumu ve Asya üretim tarzı tartışmalarına değinerek girişmiyor Osmanlı'nın kuruluş öyküsünü anlatmaya.

Divitçioğlu, Osmanlı kuruluş toplumunu epistemolojik yorum-olgu düzleminden çok aksiyomatik olgu düzleminde ele alıyor.

Bunu yaparken, "Sanırım, aksiyomatik olgu yönteminin gündeme getirilmesiyle tarih disiplini kapsamında yapılması kaçınılmaz olan yorumların getirdiği sonsuz serbestlik ve dolayısıyla kaypaklık frenlenmiş olacaktır" görüşünden hareket ediyor.

Yazar, *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*'nda uygulamaya çalıştığı tarih bilgisi, tarih epistemolojisi ve tarih metodolojisi arasındaki çapraşık ilişkilerin uyumlu, tutarlı ve anlamlı olup olmadığının yorumunu ise okura bırakıyor.

TEMA
TÜRKİYE ÇÖL OLMASIN!
(0212) 281 10 27

ISBN 975-363-547-8

9 789753 635479